

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie a patopsychologie



Bc. IVANA GRZEGORZOVÁ

II. ročník – prezenční studium

Obor: Učitelství českého jazyka a Učitelství výchovy ke zdraví pro 2. stupeň ZŠ

Analýza agresivity žáků na druhém stupni ZŠ

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Křeménková , Ph. D.

OLOMOUC 2013/2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

vlastnoruční podpis

Děkuji paní doktorce Lucii Křeménkové, za odborné vedení diplomové práce, poskytování rad a materiálůvých podkladů k práci, ale i učitelům základních škol, kde jsem realizovala svůj výzkum.

OBSAH

ÚVOD

I Teoretická část

1. Charakteristika pubertálního období.....	5
1 Motorický vývoj.....	5-6
1.1 Vývoj poznávacích funkcí.....	6-7
1.2 Emoční vývoj.....	7-8
1.3 Sociální vývoj.....	8-9
2. Agrese a agresivita	10
2.1 Vysvětlení agrese a agresivity.....	10-12
2.2 Pojmy související s agresivitou.....	12-19
2.3 Teorie o původu, vzniku a účinku agresí.....	19-21
2.4 Zdroje.....	21-23
2.5 Druhy agrese.....	23-25
2.5.1 Přímá, nepřímá agrese, negativismus a pocit viny.....	26-28
2.5.2 Rozdělení agrese podle Moyera.....	28-29
2.5.3 Formy agrese.....	30
3. Agresivita a činitelé, kteří ji ovlivňují.....	31
3.1. Agresivita a vliv rodiny.....	32-35
3.2 Vrstevníci.....	36
3.3 Školní prostředí.....	36-37
3.4 Vliv médií.....	37-38
3.5 Temperament.....	38-41
3.6 Projevy a následky agresivity.....	41-43

II Praktická část

4. Výzkumný cíl.....	45-46
5. Charakteristika výzkumného souboru.....	47-48
6. Výzkumná metoda.....	49-50
6.1 Průběh sběru dat.....	51

7. Výsledky výzkumného šetření.....	52
7.1 Analýza dimenzí agresivity	52-58
7.2 Porovnání druhů agresivity u chlapců a dívek.....	59-67
7.3 Analýza faktorů druhého řádu.....	68-69
8. Shrnutí výzkumného šetření.....	70-71
9. Diskuse.....	72-80
Závěr.....	81-82
Literatura a prameny.....	83-86
Seznam tabulek, obrázků a grafů.....	87-89
Přílohy	
Seznam příloh.....	90
Hry k redukci agresivity.....	91-95
Dotazník.....	96-98

I Teoretická část

Úvod

Jako téma diplomové práce jsem si zvolila: „Analýzu agresivity žáků na druhém stupni ZŠ.“ Tuto oblast zkoumání jsem si vybrala, protože patří mezi témata, u kterých stále můžeme nacházet nové poznatky, a navíc patří k často diskutovaným otázkám. Výsledky nás mohou vždy něčím překvapit. S pozměněnými hodnotami ve společnosti se prohlubuje také celková agrese. Příčinu tohoto jevu mohou tvořit různí činitelé.

Agresivita patří do přirozených složek lidského organismu. Charakterizuje se daným postojem, útočností a vnitřní pohotovostí k agresi. Prostředníkem agresivity je agrese. Agrese se definuje jako samotný akt, nástroj, který jedinec použije k dosažení svého cíle. Samotná agresivita slouží jako sebeobrana člověka. Co si pod spojením agresivita a sebeobrana představíme? Projevení agrese nás ochrání před úplným psychickým zhroucením organismu. Není správné agresivitu zcela potlačovat, musíme jí dát volný průběh, ale nesmíme svým postojem ohrozit okolí. Jako sebeobrana poslouží v situaci, když nás někdo napadne slovně i fyzicky či nám ubližuje bezdůvodně. Agresivita nám umožňuje se agresorovi postavit. Existují i životu prospěšné agrese, které slouží jako motivace, hnací motor, který nám pomáhá překonávat životní překážky, dává nám sílu bojovat s problémy, budovat své sny a probojovávat svá stanoviska ve vztahu, práci, vzdělávání. Naproti tomu se často setkáváme s lidmi, jimž jsou vlastní nezdravé způsoby agresivního jednání, které se musí nějakým způsobem potlačovat, např. léky, terapií, hrami na zvládání agresivity. Nesprávně použitá agrese vede k ubližování, šikaně, sebevraždě, vraždě.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Cílem teoretické části je popsat pubertální období, nastínit definice agresivity a pojmy s ní související, teorie vzniků agresí, zabývat se druhy agrese a příčinami agresivity. Za hlavní cíl praktické části jsem si zvolila „analýzu agresivity u žáka na druhém stupni ZŠ.“ Poté jsem si stanovila tři cíle. Těmi jsou: 1) Analýza různých dimenzí agresivity u žáků české a polské základní školy. 2) Porovnat jednotlivé druhy agresivity u chlapců a dívek. 3) Analýza faktorů druhého řádu. K těmto cílům jsem zvolila osm výzkumných otázek, které poté srovnám s mými výsledky v diskusi a závěru této práce.

1 Charakteristika pubertálního období

Obsahem první kapitoly je pojednání o pubertálním období, neboť výzkumnou skupinu této práce tvoří žáci, kteří navštěvují osmé a deváté třídy. Z tohoto důvodu pokládám za důležité zmínit charakteristiku daného období z hlediska jejich motorického, emocionálního, sociálního vývoje, včetně oblasti poznávacích procesů. Podkapitola „Sociální vývoj“ souvisí dále s kapitolou „Příčiny agresivity“, kde se zabývám vlivy rodiny a vrstevnických skupin na agresivitu dítěte.

Úvod do problematiky

Puberta se latinsky nazývá „pubes“, což znamená v přeneseném významu chmýří, vousy „Z pohledu etymologického se jedná o nabývání dospělosti, což se projevuje růstem ochlupení a s tím souvisejícím sexuálním zráním, vznikáním způsobilosti sexuálně žít, plodit.“¹ Dospívání se označuje jako přechodné období mezi dětstvím a dospělostí. Za poslední období se urychlil nástup dospívání, ale zároveň oddálil nástup dosažení plné dospělosti. Puberta nastupuje u dívek ve věku 12,5 let a u chlapců ve 13 letech. Slovo „puberta“ lze formulovat jako období pohlavního dospívání neboli tělesnou pubertu. V tomto období probíhá zároveň i duševní vývoj jedince, který se vyvíjí postupně až po období dospělosti. Začátek puberty se projevuje osamostatňováním se od rodiny. Citové vazby k rodičům se uvolňují, ale nezanikají. Pubescenti navazují více kontaktů s vrstevníky. Hledají si kamarády, kteří mají podobné zájmy, postoje a názory.²

1.1 Motorický vývoj

„U dospívajících se velmi rychle mění váha, výška a tělesná stavba. Fyzickými změnami prochází celkový vzhled, fungování orgánů, nápadné druhotné pohlavní znaky a

¹ HELUS, Z. *Osobnost a její vývoj*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta., s. 69.

² SKORUNKOVÁ, R. *Úvod do vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2005. s. 49.

změna hlasu. Všechny tyto změny bývají označovány jako drastické, poněvadž překvapují, místy šokují. Učí se své tělo akceptovat jako hodnotu, kterou je zapotřebí objevovat, uchovávat a chránit.³

Dochází k vyvažování tělesných proporcí, růst končetin se zpomaluje, mohutní svalstvo a rostou vnitřní orgány. „Tvar těla dostává dospělou podobu.“⁴ Z hlediska těchto změn tělesných proporcí dochází ke zlepšení koordinace. Postupně se ztrácí klátivost a neobratnost, která patří k typickým projevům u chlapců. Dívky mají ladnější pohyby a snadněji zvládají obtížnou koordinaci těla. Výrazně se zlepšuje jejich fyzická výkonnost, střídání motorické aktivity a pasivity není již tak výrazné.⁵ Pubescenti postupně získávají pohybové dovednosti, které vyžadují hbitost, sílu, jemnou pohybovou koordinaci a smysl pro rovnováhu.⁶

1.2 Vývoj poznávacích funkcí

Chlapci se potýkají s problémy při reprodukci tónů. Tyto problémy bývají spojeny s mutací hlasu, který mění svou kvalitu. „Hlas se snižuje o více jak jednu oktávu.“⁷ „U pubescentů dochází k rozvoji logické paměti. Zapamatuje si obsahy, které vyznačují logické souvislosti a lépe si vštěpuje vědomosti nebo poznatky a fakta, která ho interesují.“⁸ Výběrovost paměti se odvíjí od jejich zájmů. Myšlení se naplňuje bohatou představivostí, tento fakt ovlivňuje časté denní snění. Fantazie je mezníkem mezi realitou a ideálem. Přehrávají a idealizují si navazování kontaktů s druhým pohlavím.⁹ Rozvíjí se vnímání vizuální související s abstraktním myšlením. Pokračuje vývoj řeči. Pubescenti se začínají orientovat ve složitější slovní zásobě a složitějších větných skladbách. Někdy se u nich může probudit i literární talent.¹⁰

Dospívající jsou obohaceni vyšším stupněm logického myšlení. V myšlení se vyskytuje nový operační systém. Pomocí něj dochází k umožnění formálních operací. Důležitým prvkem je schopnost abstrakce, usuzování hypotetické, deduktivní na úrovni

³ HELUS, Z. *Osobnost a její vývoj*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta., s. 69.

⁴ Tamtéž, s. 106.

⁵ Tamtéž, s. 106.

⁶ LAGMAIR, V. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum., 1991, s. 136.

⁷ Tamtéž, s. 106.

⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 107.

⁹ Tamtéž, s. 107.

¹⁰ LANGMAIR, J. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum., 1991, s. 137.

dospělých.¹¹ Rozdíl v myšlení mezi prepubertálními školáky a pubescenty lze nacházet v jejich náhledu na svět. Školáci se svět snaží poznávat a pubescenti hledají možnosti, jaký by svět mohl nebo měl být.¹² Úroveň myšlení ovlivňuje pubescentovu snahu po sebezdokonalení, které se projeví zájmem o specializované poznatky z určitého oboru. Odborný zájem bývá spojen se vzorem dospělého. Pubescent může nacházet svůj vzor v učiteli. Pedagog jej zaujal svými znalostmi, názory, způsoby, svým vnitřním i vnějším projevem. Podněcuje ho k myšlence být jako on. Myšlení se často orientuje na vnitřní dění pubescenta. Dospívající se srovnávají s druhými, tím získávají identitu. Snaží se mezi dospělými najít vzor, který by odpovídal jejich představám. Pubescent hledá smysl života a zkoumá hodnoty, postoje, názory, se kterými se setkává. Všímá si vlastních nedostatků a snaží se je kompenzovat. U pubescenta se projevuje racionalismus. Znamená to, že častěji lpí na rozumových zdůvodněních než na citových důvodech lidského jednání. Tento rys se může jevit jako bezcitnost v určitém jednání. Další typ myšlení představuje radikalismus. V životě pubescenta se to projevuje tak, že jednu získanou zkušenost generalizuje a přijímá jako platný fakt. Vytváří si unáhlené a generalizované názory, které jsou převzaté od jiných jedinců, ke kterým cítí sympatie.¹³ U dospívajících se rozvíjí abstraktní myšlení. Není vázáno na konkrétní realitu, z toho vyplývá, že není omezeno na aktuální vnímanou současnost nebo prožitou minulost. Pubescenti začínají uvažovat o své budoucnosti.¹⁴

1.3 Emoční vývoj

U puberty není již výrazná citová labilita. Většina pubescentů je pozitivně naladěna. Výsledkem negativního a agresivního naladění mohou být zkušenosti získané z rodiny. Emoční ladění se projevuje v sociálních vztazích. „Emoční vázanost k rodičům se výrazně uvolňuje, odmítají jejich citové projevy, jejich chování hodnotí více racionálně, neprojevují k nim přílišnou vřelost a spontánnost.“¹⁵ Tím, že se dospívající odpoutávají od rodičů, se u nich probouzí touha sblížit s někým jiným. Dochází k upevňování vztahů mezi chlapci a dívkami. Prožívají první zamilování. Jedná se zpočátku o platonickou

¹¹ LAGMAIR, J. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum., 1991, s. 137.

¹² SKORUNKOVÁ, R. *Úvod do vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2005, s. 49.

¹³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 107.

¹⁴ SKORUNKOVÁ, R. *Úvod do vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2005, s. 50.

¹⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. s. 108.

zamilovanost. Vztahy mívají na počátku erotický charakter, představa sexuálního styku není aktuální. Ke konci tohoto období dochází ke splnutí erotiky se sexualitou. „Sebecity nejsou příliš vyrovnané.“¹⁶ Pubescenti bývají k sobě kritičtí, porovnávají se s druhými, oslabuje se jejich sebejistota, pochybují o vlastních kvalitách. Typický pro toto období je rozvoj vyšších citů morálních, estetických. Pubescent přijímá mravní hodnoty vlastní rodiny a celé společnosti.¹⁷ „Citové vztahy k poznání jsou velmi intenzivní, dychtí po nových poznatcích a jejich získávání je provázeno pozitivním emočním laděním.“¹⁸ Mnoho dospívajících usiluje o odstranění dětských atributů a sociální podřízenosti.¹⁹

1.4 Sociální vývoj

„Dopívající kladou velký důraz na potřebu přátelství. Přátelství jim poskytuje druh emoční vazby, jistoty a bezpečí.“²⁰ Dospívání jednotlivců je ovlivněno jejich snahou po nezávislosti. Pubescenti se snaží dosáhnout určité pozice a zároveň touží si ji zasloužit. Tento způsob přemýšlení u nich vyvolává pocit nejistoty. Pubescenti vyhledávají potřebu jistoty a bezpečí, seberealizace a otevřené budoucnosti.²¹ Projevuje se u nich tendence samostatně se rozhodovat a prosazovat vlastní názor v rozhovoru s dospělým jedincem. Pokud jsou dospívající přesvědčeni o tom, že mají pravdu, je těžké jim vysvětlit, že by to mohlo být jinak. Pubescenti se snaží názorově odlišit od vychovatelů. Odlišnost se projevuje i v oblékání, proti pečlivosti stojí upřednostňování nedbalosti a neupravenosti. Pubescenti nemusejí mít odlišný názor na oblečení, ale vadí jim, že stejný názor preferuje dospělý. Potřebu nezávislosti mohou projevit i tím, že napodobují některé chování dospělých, jako kouření, pití alkoholu, přehnané používání vulgarismu, se kterými mají spojen pocit vlastní dospělosti. Hledají vrstevnickou skupinu, se kterou by se mohli ztotožnit. Vrstevnická skupina má charakteristické rysy v oblékání, chování a názorech. Přejímají skupinové názory i vzory, diskutují o morálce, o smyslu života, zažívají podporu vlastních názorů.²²

¹⁶ Tamtéž, str. 108.

¹⁷ Tamtéž, str. 109.

¹⁸ Tamtéž, str. 109.

¹⁹ SMÉKAL, V. a kol. *Dítě na prahu dospívání*. Brno: Barrister Principál, 2004, s. 122.

²⁰ SKORUNKOVÁ, R. *Úvod do vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2005. s. 51.

²¹ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. 2004, s. 322.

²² KOLEKTIV AUTORŮ. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. s. 109.

Jejich oblékání může vyjadřovat moralizující přístup a také opovrženost vůči normám. Způsobem oblékání se jednoznačně a nepochybně odlišují od svých rodičů.²³ Některé děti raději dávají přednost oblečení, které zvýrazňuje jejich tělesné rysy. Jiné děti nosí naopak oděv plandavý či beztvarý, který popírá jakékoliv tělesné proporce.²⁴

Zde se mohou začít rozvíjet podněty k šikaně, protože děti se snaží zapadnout do určité skupiny. Všímají si rozdílů v oblékání u ostatních dětí, rozdílných názorů, náboženského vyznání, rasové odlišnosti a odlišnosti zájmů.²⁵

Velký vliv ve vývojovém období má vztah rodičů a dětí. Pokud dítě vyrůstá v rodině s patologickými jevy – např. v rodině s návykovými látkami nebo v rodině, v níž se vyskytují oba rodiče či jeden rodič dlouhodobě nezaměstnaný, agresivní, či příliš zaměstnaný, je velkým předpokladem, že tyto děti budou mít v budoucnosti problémy. Tyto podněty mohou vést také k tomu, že se z dítěte může stát agresor, který bude týrat druhé kolem sebe. Nejčastěji bývá přemístění citových vztahů doprovázeno přeháněním rozdílů, které dospívající hledá v chování, v názorech, v zájmech a hodnotách rodičů a nových osob, k nimž se přiklání. Někteří dospívající odmítají názory rodičů, kritizují je. Hledají na nich nedostatky. Stydí se projevit lásku. Odmítají jejich přílišnou kontrolu. Na druhé straně často nekriticky přijímají vzory.

2 Agrese a agresivita

V této kapitole bude pozornost soustředěna na definování agrese a agresivity. Snaha bude upřena na pochopení rozdílů mezi těmito dvěma pojmy. Zajímám se zde o různé teorie, které problematiku vysvětlují. Těchto teorií existuje mnoho. Vybrala jsem ty, které mě zaujaly. Kapitulu jsem rozdělila na pět podkapitol. Zařadila jsem zde vysvětlení agrese a agresivity, pojmy související s agresivitou, původ, účinek vznik agresí, zdroje a druhy agrese a formy agrese.

²³ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Dětství a dospívání. Praha: Karolinum. 2004, s. 323.

²⁴ Tamtéž, s. 323.

²⁵ BENDL S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 52

2.1 Vysvětlení pojmů agrese a agresivita

Agrese

„Slovo „agrese“ pochází z latinského slova „aggredi“, znamená „kráčet, přibližovat se k někomu, vejít ve styk.“ Je to emocionálně iniciované chování, které může být zaměřené nebo nezaměřené. Agresi je třeba usměrňovat, ale zároveň nepotlačovat.“²⁶ Termín agrese znamená úmyslné slovní či fyzické jednání, které je ostatními chápáno jako destruktivní. Má vědomý cíl nebo účel. Důležitá je záměrnost.²⁷

Agresi lze definovat jako vrozenou vlastnost či reaktivní připravenost. Tento pojem nevyjadřuje přímý zážitek ani druh chování. „Zahrnuje emoční reakce, způsob jednání např. zlost, vztek, zuřivost, nepřátelství, pohrdání.“²⁸ Vše je spojeno s představami a fantazií. Pojetím fantazii hovoříme o touze někomu se pomstít, někoho zničit, zabít, pomluvit a jiné.²⁹

Termín lze pochopit jako násilné narušení práv jiného člověka, jako ofenzivní jednání nebo procedura, ale také jako asertivní jednání.³⁰

Tento pojem se charakterizuje způsobem chování, které narušuje fyzickou nebo psychickou integritu druhého člověka. Znamená to, že jeden člověk omezuje svobodu druhého člověka.³¹ „Agrese má za cíl způsobit někomu nebo něčemu škodu, a to fyzickou nebo morální.“³² Vnitřní agresi definujeme jako úmyslný, organizovaný akt, probíhající s cílem způsobit škodu jednotlivci, nebo skupině v preferované společnosti. Agrese má různé formy, např. fyzickou, verbální, výbuchy zlosti, poškozování druhých a jiné.³³

Objasňujeme ji jako záměrný přístup k určitému cíli s intencí něco změnit. Agrese se projeví v případě, když s vámi někdo jedná bez ohledu na vaši úctu. Vzbudí ve vás nepříjemné negativní pocity v podobě vzteku. V tento okamžik máte v sobě zlost, která vás nutí zareagovat. Jestliže jste dítě, napadnete osobu, která vás urazila. Pokud jste dosáhli již dospělého věku, tato reakce není vhodná. Musíte hledat jiné řešení situace.

²⁶ FRIELINSDORF, K.. *Agrese vytváří vztahy*, Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 9

²⁷ LÁTALOVÁ, K.. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, 2013. s. 16

²⁸ POTMĚŠILÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: Triton, 1999. s. 17

²⁹ Tamtéž, s. 17

³⁰ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. s. 9

³¹ JEŘÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*. Praha: Projekt Odysea, 2007, s. 8.

³² KOŁODZIEJCZYK, J. *Agresja i przemoc w szkole*, Krakow: Sophia, 2004, s. 6.

³³ DANILEWSKÁ, J. *Agresja u dzieci*. Warszawa: Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, 2002, s. 8,9.

Agrese je odpověď jedince, která nastane, jestliže se jedinec cítí podrážděný. Hněv může být provázen řadou jiných faktorů. Mezi ně patří např. deprese, dokonce rozptýlení či jiná činnost.³⁴

Agrese vyvolává pocity hněvu. **Hněv** lze charakterizovat jako negativní protipól uspokojení. Lersch tvrdí, že co nám přináší uspokojení, to nám pomáhá rozvíjet vlastní hravost ve funkčních procesech. Tuto myšlenku nesmíme preferovat příliš úzce. Pokud bychom hloubali nad možnými situacemi, které vzbuzují v dospělé osobě hněv, dojdeme ke zjištění, že se jedná vždy o „*útoky na pocit vlastní hodnoty, pocit, že člověka neberou vážně.*“³⁵

Agresivita

Agresivita patří mezi součást přirozeného chování každého člověka. Považuje se za trvalou vlastnost jedince. Definiuje se jako útočnost, postoj a vnitřní pohotovost k agresi. Každý člověk má v sobě zabudovanou agresivitu. Agresivita slouží jako naprogramované chování člověka k hrozbě nebo útočnému jednání. Umožňuje nám reagovat dlouhodobě, útočným hostilním zaměřením s vysokou pohotovostí k agresi. „Člověk vybavený vysokou mírou agresivity tíhne v různých situacích k agresivnímu jednání, neustále se svou agresivitou bojuje, poněvadž řídí jeho život a vytváří problémy v mezilidské komunikaci. Naopak jedinec s nízkou mírou agresivity volí při výskytu problému kompromis a dohodu. Jestliže se agresivita v dané situaci jeví přijatelně, může mít pozitivní vliv.“³⁶

Agresivitu ovlivňují zevní a vnitřní okolnosti. Mezi zevní faktory se zařazují výchovné a společenské vlivy. Do vnitřních faktorů patří dědičnost. Funguje jako vrozená sebeobrana organismu. V krizových situacích člověku zachrání život.³⁷ Agresivita nám dodává energii k boji. Pokud potlačujeme agresivitu, může se obrátit proti nám. Důležité je dát agresivitě průchod, abychom neublížili sami sobě.

Agresivita slouží jako pozadí projevené agrese. Agrese je již samotný útok, projev, chování. Agresivitou nazýváme záměrné i nezáměrné konání, které je motivované otevřenou nebo symbolickou formou způsobit někomu, něčemu škodu, křivdu nebo bolest.³⁸ Ve společnosti tento výraz může znamenat slovní, psychickou a fyzickou

³⁴ SINGER, L. J. *The kontrol of aggression and Violence*. London: Academic press new, 1971, s. 15.

³⁵ VOM SINN DESS ARGERS., *Hněv a jeho smysl*. Praha: Portál, 2010, s. 17.

³⁶ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2010, s. 9.

³⁷ JEŘÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*. Praha: Projekt Odysea, 2007, s. 9,10.

³⁸ RANSBURCH, J. *Strach, hnev, agresivita*. Bratislava: SPN, 1982, s. 82.

agresivitu vůči lidem. Agresivita nemusí být vždy záměrná, na rozdíl od agrese.³⁹ U agresivity je důležitý úmysl, protože k většině poškození dochází náhodně. Tento fakt se využívá například u dopravních nehod. Jinak se posuzuje, když řidič úmyslně vytlačil vozidlo ze silnice, než pokud dostal smyk na zledovatělé vozovce a narazil do jiného auta.

40

2.2 Pojmy související s agresivitou

V této podkapitole se budeme zabývat některými pojmy, které úzce souvisejí s agresivitou. Nelze zde popsat všechny pojmy, které jsou s agresivitou spojeny. Vybrala jsem pojmy, které mě zaujaly a nějakým způsobem směřovaly k mé práci. Nejdříve si budeme povídat o asertivitě. Zde se opírám o několik definic, poté se budu zabývat jejich rozdělením a posléze výčtem asertivních práv. Následně objasním pojem „hostila“ a její projev ve školním a sportovním prostředí. Dále se pokusím vysvětlit pojem emoce, u nichž objasním jejich základní dělení, jako další pojmy zmíním násilí a hněv. Poté věnuji pozornost charakteristice přání a potřeb podle Abrahama Maslowa. Na závěr této podkapitoly umístím grafické znázornění hierarchických potřeb.

Asertivita

Asertivitu jsem zde zařadila, protože si myslím, že představuje vodítko ke zvládnutí agresivity. Pokud člověk dokáže svou agresivitu správně používat, vyhne se zbytečným konfliktům, ke kterým by nemuselo docházet. Asertivita nám umožňuje, abychom my respektovali druhé, ale zároveň, aby oni chovali v úctě nás.

³⁹ Učitel podezřívá dítě z agresivního chování a on si to neuvědomuje. Narazí při fotbale do kamaráda, na kterého se delší dobu zlobí. Sám to bere jako nešťastnou náhodu. Pedagog si pak může říct tyto hypotézy: 1) chlapec hovoří pravdu, je to náhoda. 2) chlapec nemluví pravdu, ale může to být náhoda 3) chlapec říká pravdu, ale není to náhoda. Z tvrzení vyplývá, že nelze vždy určit, zdali agresivita byla záměrně či nezáměrně myšlena.

⁴⁰ LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*, Praha: Grada Publishing, 2013, s. 16.

Pod termínem asertivita se rozumí prosazování svých názorů, práv na základě existujících zákonů. „Znamená respektování sebe sama i druhých. Uvědomění si, že myšlenky, názory a pocity druhých máme považovat za stejně důležité jako naše vlastní. Je to schopnost vyjadřovat se správně a jasně.“ Základní myšlenkou je upřímnost. „Člověk, který se nechová asertivně, nedokáže respektovat to, co mu patří, se cítí zranitelný, nestálý a pohrdá sebou.“⁴¹ „Člověk by se nemohl chovat asertivně, jestliže by skrýval svou skutečnou identitu.“⁴² Asertivita by se dala chápat jako projev emocí na kontrolovatelné úrovni. Naučit se ovládat své pocity, myšlenky v rámci situace, ve které se nacházíme. Jde o to, přimět lidi kolem sebe, že jedinec má právo rozhodnout, jak bude myslet a jednat.“ Asertivitu můžeme rozdělit na dva základní typy – kladnou a zápornou. Za kladnou se považuje příznivé, pozitivní jednání, jako měkké komunikační dovednosti. Záporná je jasná, tvrdá konfrontační asertivita. Snadno může přejít k agresi. Ale není vždy asertivita jako asertivita. Je nutné zvážit, kdy a vůči komu asertivitu použít. Jiným způsobem budeme jednat při reklamaci s prodávčem v obchodě, který už v budoucnu nenavštívíme, než s tchýní v předvánočním shonu, kdy víme, že záleží na atmosféře u vánočního stromku.

Asertivitu dělíme dále na základní, empatickou, eskalující, konfrontační, sebeotevírací, zápornou a negativní.“⁴³

Základní asertivitu definujeme jako jasné, stručné sdělení vlastních názorů, postojů a pocitů, např. Mám radost.

Empatická nám dává schopnost vcítit se do druhého člověka.

Eskalující znamená jasný požadavek. Pokud není splněn, požadovaná změna nemůže nastat, např. Už jsem tě několikrát žádala, abys nekřičel. To je poslední prosba. Jinak odejdu.

Konfrontační asertivita zdůrazňuje rozdíl mezi sliby a realitou chování. Např.: Máš sice mé knihy k dispozici ke studiu, ale to neznamená, že je prodáš do antikvariátu.

Sebeotevírací asertivita ukazuje na vlastní chyby. „Mnoho věcí se mi nepovedlo, pár se jich ještě nepovede, ale budu se to snažit zvládnout.“⁴⁴ Pokud souhlasíme s kritikou našich nedostatků, nesnažíme se je popřít a projevujeme vlastní postoj k jejich kritice a kritikovi, hovoříme o záporné, negativní asertivitě. Asertivita obsahuje práva a zásady.

⁴¹ FERMSTERHEIM H, Bauer J. *Nie mów „Tak“ gdy chceś powiedzieć „Nie“*. Jak nauczyć się asertywności. Warszawa: Książka i Wiedza, 1999, s. 42.

⁴² GRAHAM, S. R. *Bądź sobą. Trening asertywności*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1995, s. 15.

⁴³ NOVÁK, T. *Jednej Asertivně! Asertivně na duševní hygienu*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 22.

⁴⁴ NOVÁK, T. *Jednej asertivně! Asertivně na duševní hygienu*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 26.

Cílem těchto práv je nenechat se sebou manipulovat a nemanipulovat druhými lidmi. Co není morální, není asertivní. O morálce rozhodují světské a pro věřící církevní zákony.⁴⁵ Zde je přehled výčtu práv člověka vycházející z asertivity.

- Právo dělat všechno, co nenaruší práva druhých lidí.
- Právo jednat asertivně i neasertivně.
- Právo na změnu.
- Právo disponovat se svým tělem, časem a vlastností.
- Právo smýšlet o sobě v dobrém.
- Právo na sny.
- Právo na informace.
- Právo respektovat lidi kolem sebe a zároveň být respektován.
- Právo odmítnutí.
- Právo na vlastní potřeby a touhy.⁴⁶

Hostilita

Hostilita se považuje za určitý druh projevu agresivity. Do pojmů jsem ji vložila, protože souvisí s agresivitou a potřebuji ji vysvětlit k pochopení analýzy dat v praktické části této práce. Hostilita se vyznačuje negativním postojem k jedinci nebo k více lidem. Pro tyto jedince je typické, že lidi hodnotí téměř výlučně kriticky a negativně. To znamená nepřátelský postoj vůči sobě a celému světu. „Pojem hostilita znamená taktéž sklon k podrážděnosti, podezřívavost, nespolupráci a žárlivost.“⁴⁷ Některé psychologické výzkumy považují hostilitu za měřítko fyzické agrese.

Častým spouštěčem hostility je závist, žárlivost, fanatické uctívání symbolu, chorobné hájení vlastního teritoria, pocit nadřazenosti a choroba. Všechny tyto komponenty lze najít i ve sportu.⁴⁸ Touha po vítězství vyvolává u soupeřů závist vůči úspěšnému člověku, žárlivost na výkony, ale taktéž pohrdání. Sport lze hodnotit ale také kladně. Upevňuje mezilidské vztahy. Umožňuje překonat sociální, rasové, náboženské a

⁴⁵ NOVÁK, T. *Jednej asertivně! Asertivně na dušení hygienu*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 26.

⁴⁶ GRAHAM, S. R. *Bądź sobą. Trening asertywności*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1995, s. 31.

⁴⁷ LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 1.

⁴⁸ CHARVÁT, M. *Hostilita ve sportovním prostředí*. Brno: BMS creative, 2008, s. 7.

názorové předsudky. Poskytuje emociální zážitky, reguluje nudu a agresivitu na přijatelnou míru, protože se řídí pravidly.⁴⁹

Závist, žárlivost, pocit nadřazenosti můžeme nalézt i ve školním prostředí. Na základní škole nejsou vždy vyrovnané intelektové schopnosti žáků. Někteří se učí hůře, jiní lépe. Existují oblíbení žáci v kolektivu i neoblíbení. Mohou si tedy závidět úspěchy u učitelů, v kolektivu i výborný prospěch. Tyto faktory mohou vést k hostilitě. Podobně to probíhá v rodinném prostředí. Sourozenci si mohou navzájem v rodině konkurovat. Problém nastane, pokud jedno dítě disponuje nižším intelektem než ty ostatní. Pokud bude dítě vidět, že rodiče upřednostňují ostatní sourozence kvůli jejich úspěchům, může se to projevit také jeho negativním chováním.

Jestliže člověk neustále připisuje zlé úmysly druhým lidem, dopouští se hostilní atribuční chyby. Často tíhne k agresivní odplatě. Chápe ji jako jediné řešení interpersonálních vztahů. Čím větší sklon k atribuční chybě člověk má, tím více tíhne ke kriminálním činům. Některé výzkumy ukázaly, že atribuční chyba souvisí s reaktivní agresí.⁵⁰

Emoce

Tento pojem jsem zde zařadila, protože patří mezi základní psychologickou složku každého jedince. Emoce slouží k vyjádření našich pocitů, myšlenek i potřeb. Pomocí nich dáváme najevo, že je, nebo není něco pořádku. Existují jedinci, kteří emoce postrádají, např. autisté, psychopatické osobnosti, lidé se sklonem k instrumentální agresi apod. Ale emoce mohou být často spojené s agresivitou, proto je zapotřebí se o nich zmínit.

Emoce v sobě nesou vyjádření člověka k sobě samotnému a ostatním lidem. Uskutečňují se jako výsledek interpretace, v níž naše „Já“ dospívá k poznání sebe sama a svého okolí. Emoce se charakterizují kvalitou, intenzitou, hloubkou, trváním, mnohostranností a výrazem.⁵¹ Někdy se rozlišují emoce od citů. Emoce se charakterizují jako prožitky, které jsou spojeny se situací a uspokojením základních potřeb. Naproti tomu city se považují za dlouhodobou záležitost propojenou se sociálními potřebami.⁵² S citem

⁴⁹ CHARVÁT, M. *Hostilita ve sportovním prostředí*. Brno: BMS creative.2008, s. 6.

⁵⁰ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Ždár nad Sázavou:Fakta, 1999, s. 77.

⁵¹ ZACHAROVÁ, E. *Základy obecné psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita. 2012, s. 72.

⁵² PAULÍK, K. *Obecná psychologie pro doplňující pedagogické studium*, s. 30

souvisí empatie a sebecit. Empatie je schopnost vcítit se do druhého člověka. Sebecit znamená cit, který směřuje k vlastnímu „Já“.

Emoce se dělí na libé (pozitivní) a nelibé (negativní). Jedná se o základní emoce. Mezi pozitivní patří radost, touha, spokojenost, láska. Mezi nelibé se řadí smutek, strach, úzkost, nenávist, hněv, hnus.

Radost se vysvětluje jako příjemný emoční stav, ke kterému dochází během uspokojení nějaké potřeby nebo pouhým pomyšlením na ni.⁵³

Smutek se charakterizuje jako nelibý emoční stav, který nastane na základě ztráty nebo pouhého pomyšlení na ztrátu. Objevuje se pokles aktivity, zájmu, pocit beznaděje. Navenek se projevuje pláčem nebo apatiemi. Smutkem reagujeme na určitou událost, která nás přímo ovlivňuje, např. ztráta blízké osoby, cenné věci. Smutní jsme, když nám někdo křivdí, nebo se chová tak, jak bychom si to nezasloužili. Může se stupňovat až k zoufalství. Dlouhodobější smutek může přerůst v depresi.⁵⁴

Vzteky je určitý impulz, který má člověka dovést ke změně. Objeví se, když se člověk cítí ohrožen. Je reakcí na situaci, která se nám nelíbí. Pokud pocítujeme vztek, tak bychom ho v sobě neměli dusit, protože je důležitý stejně jako radost, strach apod. Vztek se dále pojí s hněvem a agresí.

Strach vzniká na základě hrozícího nebezpečí. Psychologové ho dlouho považovali za zbytečnou a pro organismus škodlivou emoci. Patří mezi nejzákladnější a přirozenou formu citů. Existují různé druhy strachu např. strach z bolesti, strach ze symbolů, ze tmy, ze smrti, z trestu a strach ze školy. Strach se rozděluje na vrozený a naučený. Do vrozeného patří např. strach ze tmy. Za naučený se považuje strach z trestu, ze stárí, ze samoty, ze ztráty zaměstnání.⁵⁵

Násilí

Lze definovat jako záměrný pokus fyzicky někomu ublížit. Je oddělené samostatně od pojmu agrese. Násilí může být z jednoho projevu agrese v chování. Agrese je proti tomu motivační zdroj násilí. Násilí vždy potřebuje nástroje. „Skutečná povaha násilného

⁵³ ZACHAROVÁ, E. *Základy obecné psychologie*, Ostrava: Ostravská univerzita. 2012, s. 74, 75.

⁵⁴ Tamtéž, s. 74, 75.

⁵⁵ RANSBURG, J. *Strach, hněv, agresivita*. Bratislava: SPN, 1992, s. 31.

činu je podřízená kategorii prostředku a účelu, jejíž hlavním rysem, pakliže se aplikuje na lidské záležitosti, je vždy to, že účelu vždy hrozí ovládnutí těmi prostředky, které ospravedlňuje a které jsou potřebné k dosažení.⁵⁶ Účel nelze vždy spolehlivě předvídat. Takový druh násilí se používá např. při dosažení politických cílů. Marx si byl vědom úlohy násilí v dějinách. Byl toho názoru, že vzniku společnosti předcházely výbuchy násilí, ale nebyly její příčinou. Stát považoval za nástroj násilí pod vedením vládnoucí třídy, která hrála roli ve společnosti výrobního procesu. Tvrdil, že nepotlačitelné násilí je člověk sám sebe znovu tvořící, že šílenou zuřivostí se ubožáci země mohou „stát lidmi“.⁵⁷

Násilí často vzniká **z hněvu**. Hněv se dělí na iracionální a patologický. Toto tvrzení lze vztáhnout i na každý lidský afekt. Jestliže vytváříme lidem podmínky, ve kterých ztrácejí svou lidskost např. koncentrační tábory, mučení, hladomor, dochází při tom k absenci lidskosti, hněvu a násilí. Hněv ale není vždy automatickou reakcí na bídu a utrpení. Hněv vzniká tam, kde je důvod se domnívat, že může dojít ke změně, ale změna stále nepřichází. Pokud je uražen náš smysl pro spravedlnost, bráníme se a reagujeme na situaci hněvem. Násilí je tedy rychlé jednání bez řečí, dohadování a uvážení následků, snadná cesta k tomu, aby se váhy spravedlnosti vyrovnaly.⁵⁸

Autor Vom Sim des Arges tvrdí, že s hněvem je spojená i fantazie a zároveň s fantazií emoce. Emoce se odkrývají ve fantazii. Co si představíme pod pojmem „fantazie hněvu“? Jejím prostřednictvím spřádáme konkrétní představy, co bychom mohli podniknout. Mnoho lidí odmítá myšlenku, že oni sami dokážou produkovat fantazii hněvu. Během života se dostáváme do různých situací, které vždy nevyřešíme tak, jak si ve skutečnosti představujeme. To může být důvodem, proč se vypořádáme s jistou událostí ve svých myšlenkách.⁵⁹

Během fantazie hněvu prožíváme hněv i úzkost. Slouží opět jako obrana.

Potřeby a přání

Potřeby a přání patří mezi určitý smysl života každého jednotlivce. Dělíme je na primární a sekundární. Abychom dospěli k uspokojení sekundárních potřeb, musíme nejdříve mít v souladu primární potřeby. Pokud tomu tak není, dochází k frustraci.

⁵⁶ ARENDOVÁ, H. *O násilí*, Praha: Oikoymenth, 2011. s. 7

⁵⁷ ARENDOVÁ, H. *O násilí*, Praha: Oikoymenth, 2011. s.14

⁵⁸ ARENDOVÁ, H. *O násilí* Praha: Oikoymenth, 2011. s. 46,47

⁵⁹ VOM S. D. A. *Hněv a jeho smysl*. Praha: Portál, s. 17

Z tohoto tvrzení tedy může vyplývat, že důsledkem neuspokojení potřeb může být agresivní jednání. Jestliže člověk nedokáže překonat překážku, která se mu staví do cesty, pocítuje úzkost, protože nevidí východisko ze vzniklé situace a mnohdy sáhne po metodách, které mohou vést až ke kriminálním činům např. lidé, kteří nemají dlouhodobě dostatek potravy, se rozhodnout obstarat si ji krádeží.

Přání se charakterizuje jako imaginativní pohrávání si s možnostmi výskytu určitého jednání či stavu. Přání je protipólem vůle. Vůli vysvětlujeme jako schopnost organizovat své sebevědomí směřující k určitým cílům. Vůle prahne po sebeuvědomování, přání ne. Přání dává vůli vřelost, obsah, svěžest a bohatost. Jestliže má člověk pouze vůli a žádná přání, stává se z něj přísný morální člověk. Ale je-li člověk obdařen pouze přáními, nedokáže své cíle uskutečnit. Jedinec musí usilovat o harmonii vůle a přání.⁶⁰

Potřebu lze definovat jako stav nedostatku či nadbytku něčeho v oblasti psychologické i biologické. U každého jedince jsou jinak nastaveny určité složky. Potřeby souvisí s kvalitou a životním stylem člověka. Nedostatek vyvolává napětí, podrážděnost, nepohodu. Jedinec se stává citlivější a náchylnější na některé podněty. Existuje různá rozdělení těchto potřeb.⁶¹ Vybrala jsem hierarchický systém klasifikace potřeb od Abrahama Maslowa. Potřeby se rozlišují na primární (vrozené) a sekundární (získané). Primární slouží k přežití jedince, zatímco sekundární k rozvoji jeho osobnosti. Potřeby se řadí vzestupně od základních po duchovní, hlubší potřeby. Rozčleňují se na základní fyziologické potřeby, potřebu bezpečí a jistoty, potřebu lásky a sounáležitosti, potřebu uznání a úcty, a na sounáležitost, která se nachází na vrcholu pyramidy. Do základních fyziologických potřeb patří potřeba potravy, vzduchu, spánku, pohybu, aktivity, činnosti apod. Do potřeby bezpečí můžeme zařadit ekonomické zázemí, pocit ochrany, bydlení, domova apod. Potřeba lásky a úcty zahrnuje sociální emoce (být lidmi milován, přijímán a cítit u lidí respekt). Do potřeby uznání se zařazuje úspěch, výkon, respekt, důvěra. Seberealizace neboli sebeaktualizace patří mezi nejvyšší potřeby. Charakterizují se osobním růstem, realizací svých schopností, duševní vyrovnaností. K této potřebě dospějí jen ti lidé, kteří mají dokonale uspokojené základní potřeby (primární).⁶²

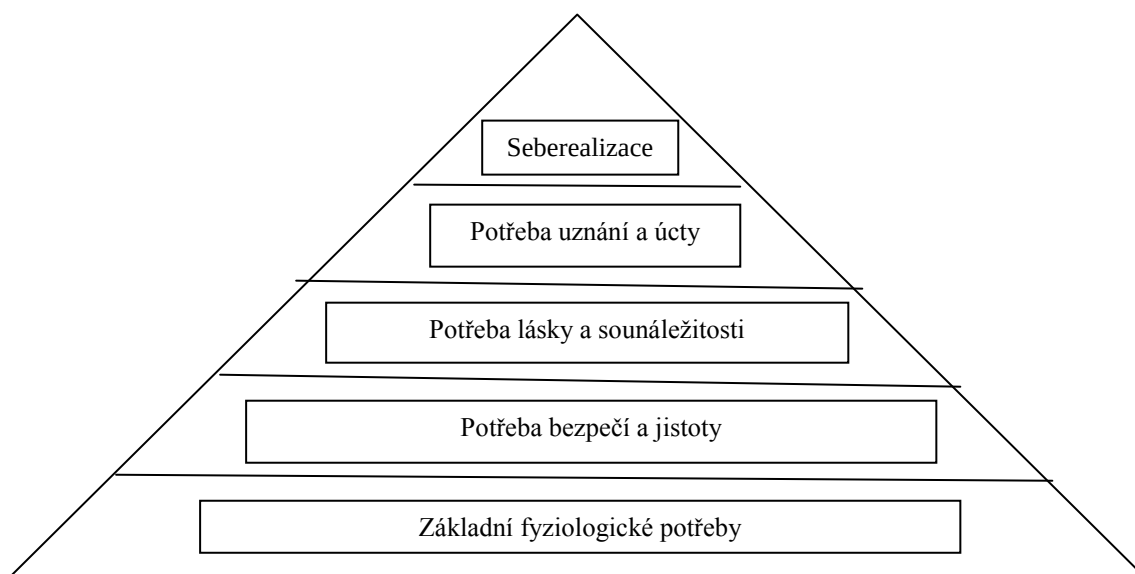
⁶⁰ PHLÁKOVÁ, A. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. s. 222

⁶¹ ROZSYPALOVÁ M, ČECHOVÁ V. *Obecná psychologie pro SZŠ*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992. s. 27,28

⁶² ZACHAROVÁ, E. *Základy obecné psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2012. s. 48,49,50

Rozdíl mezi potřebou a přáním spočívá v nutnosti. Potřeba je něco, bez čeho bychom nemohli žít, nebo by nám to zkomplikovalo život. Přání je imaginace toho co bychom mohli mít kdyby...Přát si můžete např. porsche, protože se vám líbí, vypadá luxusně a sklídíte za to obdiv u druhých. Naopak potřebou může být jakékoliv auto, které souží jako prostředek, který vás denně dopravuje do práce.

Maslowova pyramida potřeb



Obrázek č. 1. Maslowova pyramida potřeb⁶³

2.3 Teorie o původu, vzniku a účinku agrese

V této podkapitole se budu zabývat původem, vznikem a účinkem agresí, zároveň zde vysvětlím psychobiologický směr a souvislost frustrace s agresí. Tato část také tvoří jeden ze stěžejních bodů této práce, protože agresivita je spojena právě s psychobiologickými vlivy a je ovlivněna frustrací.

O původu agrese existuje více teorií. Zde popíši dvě. Obsahují poznatky, které mohou přispět k teorii jako celku.

⁶³ Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Abraham Maslow [online]. c2014 [citováno 17. 04. 2014]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Abraham_Maslow&oldid=11299503>

a) Psychobiologická teorie

Klíčovou roli pro vznik agrese podle této teorie nesou vrozené a endogenní faktory. Přejímá pojem energie z klasické fyziky, podle níž žádnou energii nelze jednoduše zastavit. Energie je v těle stále přítomna a hledá si možné místo. Jestliže jej zaplní, musí hledat vhodný ventil. Objevuje se zde řešení „parního kotle“. Než dojde k přetlaku, který by způsobil explozi, je agresivní energie přenesena na jiný objekt, např. sport.⁶⁴

„Naučná teoretická škola upouští od zřetele k endogennímu pudu a přihlíží k vnějším podmínkám a úloze učení a zkušenosti při vývoji agresivního chování.“⁶⁵ Z naučného pohledu člověk není hnán vnitřními silami ani bezmocně svírán okolními vlivy. Lze utvářet své chování pomocí strategie odměn a trestů při určitých modelech chování a naučit se žádoucímu zacházení s agresí.⁶⁶

b) Hypotéza frustrace-agrese

Teorie frustrace-agrese se rozděluje na dvě teze. Agresi vždy předchází frustrace, a každá frustrace může být příčinou jejího projevení. Frustrace se utvořila jako součást základního podnětu – agresogenu vyvolávajícího agresi frustrující, násilnou a emocionální. Následkem může být opakující se frustrující situace, která vede k agresivnímu chování. Druhá teze tvrdí, že jedinou frustrací je agrese. Nepředpokládané rozdíly podněcující agresi od samotného činu agrese projevující se v chování jednotlivce.⁶⁷

Někteří výzkumníci poukazují na agresi ve frustraci. Tvrdí, že je následkem znemožněného bezprostředního naplnění pudu. Zdolání spočívá v překonání všech vnějších podmínek vytvářejících frustraci. Bierhoff ji rozděluje na intraindividuální, meziosobní výklad, meziskupinovou rovinu a ideologickou rovinu. Intraindividuální výklad předkládá vnitřní psychické příčiny agresivního chování např. rozčilení, zlosti. Do meziosobního výkladu patří agrese, které vznikají z nesprávné komunikace.⁶⁸

Frustraci lze vysvětlit jako překážku, která zabraňuje člověku dosáhnout nějakého cíle, jako „zkřížení plánů.“ Frustrace vyvolává připravenost k agresi nebo ji podněcuje. Chápeme ji jako chování, které se snaží poškodit organismus nebo objekt. První

⁶⁴ FRIELINSDORF, K. *Agrese vytváří vztahy*. Karmelitánské nakladatelství, 2000 s, 9

⁶⁵ FRIELINSDORF, K. *Agrese vytváří vztahy*. Karmelitánské nakladatelství, 2000s, 10

⁶⁶ FRIELINSDORF, K. *Agrese vytváří vztahy*. Karmelitánské nakladatelství, 2000s, 10

⁶⁷ WOLIŃSKA, M. J. *Agresywność Młodzieży*. Lublin: UMCS. 2000. s. 25

⁶⁸ Tamtéž, s. 25

experiment agrese-frustrace provedl Miller Dollar.⁶⁹ Hypotéza frustrace-agrese patří mezi nejvlivnější teorie. Přestože byla kritizována, je stále rozšiřována. Převeďte-li se frustrace, emoce a agrese do jednoduchého vzorce, zjistíme, že frustrace vyvolává negativní emoci, nejčastěji hněv, který pak vede k agresivnímu jednání s cílem překonat frustraci. Samotný akt agrese způsobuje úzkost, jež se stává podnětem další agrese. Frustrace tedy podněcuje agresi.

2.4 Zdroje agrese

V této podkapitole budu popisovat některé původce agrese, poněvadž agresivitu ovlivňuje mnoho podnětů. Vybrala jsem rozdělení Jeřábkové, které se rozčleňuje na šest zdrojů.

a) Agrese jako reakce na nenaplnění potřeb

„Jestliže nejsou dostatečně naplňovány základní tělesné a psychické potřeby člověka, vnímá situaci jako stav ohrožení. V tomto stavu se každý z nás snaží bránit. Jako jeden z možných způsobů obrany se nabízí agrese. Projevují-li se děti agresivně, vysílají signál, že nemají uspokojeny základní potřeby. Příčina může být jakákoliv, např. rodiče dítě zanedbávají a týrají, rozvod v rodině, chybějící vztahy s vrstevníky nebo nedostatek respektu od okolí.“⁷⁰

b) Agrese jako projev potlačených emocí

⁶⁹ V experimentu se ukázalo, že reálné podmínky, při kterých probíhá agrese, jsou složitější, než jak je lze navodit v laboratorním prostředí.

⁶⁹ Úvahu dokazují tyto body:

Strach - Jedinec se obává trestu, proto agresí může potlačit.

Náhradní cíl – Proband může nahradit přímou agresí nepřímou, např. rozbije osobě, na kterou je rozzlobený nějaký předmět. Přemístěná agrese – myslí se tím, přenesení k určitému cíli, jež slouží jako náhrada za předchozí cíl. Redukce tenze – zde dochází k redukci, tenzi nebo pudu, což způsobí agresí méně pravděpodobnou. Tento mechanismus se nazývá: „vyprázdňení = katarze“.⁶⁹

Frustraci vždy nezpůsobuje jenom přítomnost určitých osob. Může být vyvolána neschopností dokončit úkol.

⁷⁰ JEŘÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*. Praha: Projekt Odyssea, 2007, s. 9.

Agresivní chování interpretuje projev dřívějších nezpracovaných emocí. Mezi tyto emoce patří hněv, vztek, smutek nebo má dítě naučený způsob, jak emoce projevuje navenek. Podrobnější informace o emocích jsem uvedla v předchozí podkapitole „2. 2. Pojmy související s agresivitou.“

c) Agrese jako důsledek nadměrné pečující výchovy

Zde se nejedná o základní psychické, tělesné a sociální potřeby dítěte, které nejsou naplňovány. Některé děti dostávají denně spoustu věcí. Rodiče jim plní bezmezně jejich přání. Problém spočívá v nerozeznávání skutečných potřeb od přání. Zlom nastává, jestliže rodiče dětem přestanou přání plnit. Děti na danou skutečnost reagují vztekem.⁷¹ O potřebách a přáních podrobněji pojednávám v kapitole „ 2.2 Pojmy související s agresivitou“.

d) Agrese jako nápodoba

Tímto termínem pojmenováváme agresivní chování, které je prezentované ze sdělovacích prostředků. Zde se mohou vyskytovat lidé sloužící jako vzor daným dětem. Jednání těchto osob je popisováno jako něco interesujícího, poutavého. Dítě vidí, že si jistým způsobem chování získává postavení ve společnosti. Stává se to tehdy, když nemají v nejbližším okolí zajímavé vzory.“⁷² Nejbližším okolí je myšleno rodina, příbuzní a přátelé. Dítě hledá přitažlivé vzory mimo ně.⁷³ Naopak jestliže dítě bude svědky násilí mezi rodiči, pak se bude podobně chovat v kontaktu s jinými lidmi. Některé výzkumy prokázaly, že děti, které jsou vychovávány v prostředí neustálých konfliktů, reagují v interpersonálních situacích s vysokou úrovní hněvu. Tento způsob chování a modelů si dále přenášejí do svých partnerských vztahů, kde se chovají podobně jako jejich rodiče.⁷⁴

e) Agrese vůči sobě – sebepoškozování

Tento typ agrese souvisí s nedostatečnou sebeúctou. Některé děti si váží druhých více než sebe. Proto svou agresi obrací dovnitř, vůči svému tělu a nitru. Rodiče ani učitelé

⁷¹ Tamtéž, s. 9

⁷² Tamtéž, s. 9

⁷³ JERÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*, Praha: Projekt Odyssea, 2007, s. 9.

⁷⁴ ČERMÁK, I. *Dětská agrese*. Brno: Cerm. 1998, s. 10.

si mnohdy těchto projevů nevšimnou, protože nám nepřipadají jako rušivé. Z hlediska psychicky a tělesného zdraví dítěte nejsou bezpečné. Nebezpečí spočívá v tom, že jsou skryté. Děti se mohou zranit různými předměty, např. nůžkami, kružítkem. Dalšími projevy mohou být nesnášenlivost ke svému tělu, vývoj bulimie, anorexie, nenávisť k sobě samému. Takovéto negativní postoje či chování mohou vyústit v sebevraždu, či sebevražedné pokusy. Často se různé problémy propojují.⁷⁵

F) Agresivní chování jako norma ve skupině

Školní třídu považujeme za skupinu různých lidí, kteří do školy přicházejí z odlišných rodinných prostředí. Důležité si je uvědomit, že jsou zvyklí na různé druhy chování a existuje u nich rozmanitost trávení volného času. Každý je zvyklý žít jiným způsobem. Proto lze předpokládat, že žáci, kteří získají významné postavení ve třídě, začnou používat agresi jako nástroj k uplatňování postavení mezi spolužáky a zároveň k upoutání pozornosti. Proto je důležité si uvědomit, že třída je jako rodina. Zde se taktéž jasně vymezují pravidla chování, která jsou přijatelná pro všechny. Toto řešení je důležité z důvodu vývoje šikany. Tato pravidla si stanovují žáci společně. Žáci se musí cítit ve třídě bezpečně a příjemně, protože to ovlivňuje jejich učení.⁷⁶

2.5 Druhy agrese

V této podkapitole se budu zabývat druhy agresí. V první řadě rozčleněním agrese do dvou skupin – na instrumentální a reaktivní agresi. U každé agrese uvedu i popis násilníka tohoto typu, protože mě to zaujalo a považovala jsem to za nutné. Posléze charakterizuji iritabilitu, která je potřebná pro analýzu některých údajů v této práci. Poté přidám ještě rozdělení na tři druhy násilníků neboli agresorů, které by mohlo mít souvislost s praktickou částí. Následně jsem pozornost zaměřila na podkapitolu zabývající se přímou, nepřímou agresi, negativismem a pocitem viny. Do druhé podkapitoly jsem přidala rozdělení agrese podle Moyera. Třetí podkapitola popisuje formy agrese.

⁷⁵ JEŘÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*, Praha: Projekt Odyssea, 2007, s. 9.

⁷⁶ Tamtéž, s. 9

Agrese se dělí na instrumentální a reaktivní.

A) Instrumentální agrese je prostředkem, jak dosáhnout vnějšího cíle. Slouží jako samotný nástroj. Je plánovaná, připravená detailně. Provedena bez afektu. Tento druh používají např. nájemní vrazi. Pokud je při ní zraněná nějaká osoba, jedná se o sekundární efekt. Instrumentální typ násilníka používá agresi k uspokojení své potřeby nebo dosažení cíle, např. získat peníze, moc, postavení. Tento typ násilníka se taktéž může projevovat zuřivě. Olweus prokázal, že se agresor stává tyranem jednotlivce nebo skupiny. Vybere si oběť, které soustavně ubližuje.

Agresoři tohoto typu se charakterizují tím, že jednají chladně, záměrně a sebejistě. Agresivní scény sami plánují a oběti si vybírají. Se šikanou se často setkáváme na základních školách. K této problematice se vracím v podkapitole 3.6 Projevy a následky agresivity⁷⁷.

B) Reaktivní agrese využívá afektivní nebo emocionální agresi. Emocionální agresi lze objasnit jako přítomnost silné negativní emoce, většinou hněvu. Zde není prostředkem, ale cílem. Uskutečňuje se na základě afektu (vzteku), nastupuje rychle. Není plánovaná, např. vražda v kuchyni. Reaktivní typ násilníka je charakterizován prchlivostí, snadnou vznětlivostí, výbušností a vysokou mírou dráždivosti. Reaktivní agrese může být spojená s iritabilitou.

Dráždivost neboli iritabilitu lze vysvětlit jako trvalou tendenci reagovat útočně, dokonce i na malé podněty. Takový člověk je neustále netrpělivý, nedutklivý, nesnášenlivý a vždy připravený k útoku. Trápí je strach ze selhání, trpí depresemi, cítí se bezbranně, pláčou bez podnětu a nemají rádi kritiku. Výzkumy potvrdily, že iritabilita souvisí více s fyzickými a verbálními projevy než s emocionálními reakcemi. Závažné zjištění ukazuje, že tento typ násilníků si vybavuje myšlenky na agresi snadněji než jiní lidé. Vrahy, kteří patří do této skupiny, Berkowitz označuje jako „reaktivní násilníky se slabou kontrolou agresivních impulzů.“⁷⁸

Zde uvedu charakteristiku tří typů násilníků. Existuje jich mnohem více. Zvolila jsem ty typy, které mě něčím zaujaly, např. lidé nadměrně kontrolující svoje agresivní impulzy, lidé mající potěšení z krutosti a psychopatické osobnosti. **Lidé, kteří nadměrně kontrolují své agresivní impulzy**, patří mezi nebezpečnější kategorii násilníků, protože se okolí jeví jako slušní, zdvořilí lidé s dobrými mravy. Naproti tomu dlouhodobě trpí,

⁷⁷ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Ždár nad Sázavou: Fakta, 1999, s. 71

⁷⁸ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Ždár nad Sázavou: Fakta, 1999, s. 70

potlačují agresi, zášť vůči druhým až do té doby, než nastane zvrát a nečekaně vybuchnou. Nečekaná náhlá agrese, tak se popisuje jejich útok. U oběti, která násilníka zná, nastává šok, neboť dosavadní zkušenost s agresorem není v souladu se spáchaným činem. Po skončení agrese se vrací zpátky k pasivnímu způsobu chování. Tyto osobnosti se dělí na dva typy: hyperkontrolovaný potlačovatel a depresivně inhibovaná osoba. Hyperkontrolovatelný silně kontroluje své impulzy, nemá emocionální problémy. Depresivně inhibovaná osoba má sklony k depresím a sebeobviňování. Neustále přemýšlí o ohroženích a nespravedlnostech. Tento projev nazval Caprar **hostilním přemítáním**. Člověk se nedokáže zbavit nevraživosti, zášti vůči druhým a těžko odpouští. Pokud se stále cítí uražen a ublížen touží po odplatě.⁷⁹

Lidé mající potěšení z krutosti ubližují druhým proto, aby uspokojili potřebu vidět a slyšet jedince trpět. Rysy, jako necitelnost, nedostatek empatie ukazují na psychopatickou osobnost, u níž se potěšení z ubližování blíží asociaci se sexuální motivovaným sadistickým vzrušením. Přesto se výrazně liší od psychopatie a sadismu. Čistý typ tohoto člověka nelze ve společnosti najít. Vždy se vyskytuje s kombinací jiných typů.

Psychopatickou osobností se vysvětluje nápadné agresivní chování často se opakující. Birnbaum se zabýval sociopatií. Poukazuje na psychogenní podstatu poruchy, získanou sociálním učením v raných fázích vývoje. Cleckley ji chápe jako skrytou psychózu a nazývá ji termínem sémantické demence. Charakterizoval ji šestnácti kritérii, např. patologickou egocentričností, nedostatečnou schopností učit se z vlastní zkušenosti, chyběním pocitu viny, výčitek svědomí, neschopností milovat a celkovým nedostatkem emocí a porozumění.⁸⁰

2.5.1 Přímá agrese, nepřímá agrese, negativismus, pocit viny

V této podkapitole se hodlám zabývat přímou a nepřímou agresí, negativismem a pocitem viny. Jejich vysvětlení je nutné k pochopení analýzy některých dat v praktické části. O přímé a nepřímé agresi se zmiňuje několik autorů. Vybrala jsem následující rozdělení.

⁷⁹ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Ždár nad Sázavou: Fakta, 1999 s. 71,72

⁸⁰ Tamtéž, s. 71,72.

A) Přímá agrese

Dítě může napadnout spolužáka přímo fyzicky (např. kopnutí, cloumání, bouchnutí apod.). Agresi dělíme na fyzickou aktivní, fyzickou pasivní, verbální aktivní a verbální pasivní.⁸¹

Do fyzické aktivní zařazujeme bití, kopání a cloumání člověkem, plivání, ničení věcí, házení předměty, vymáhání peněz a jiné.⁸² **Fyzickou pasivní** lze vysvětlit jako bránění někomu v dosažení cílů, např. bránění demonstrantům sedět na silnici. Za **verbální aktivní** považujeme např. urážení někoho, nadávky, pokřikování, zesměšňování a vyhrožování.⁸³ **Do verbální pasivní** patří např. odmítnutí hovoru s někým.⁸⁴

B) Nepřímá agrese

K nepřímé agresi dochází tehdy, když se dítě obává trestu za agresi přímou, nebo pakliže ji daná sociální situace znemožňuje. Mezi projevy fyzické nepřímé agrese patří ničení majetku. Do nepřímé verbální agrese lze zařadit pomluvy, žerty a hostilní poznámky.⁸⁵

Agresi lze rozdělit na fyzickou aktivní nepřímou, pasivní nepřímou, verbální aktivní nepřímou a verbální pasivní nepřímou. Do **aktivní nepřímé agrese** patří např. najmutí vraha. V případě dětí ve škole tuto agresi nalezneme v situaci, kdy žák nabádá jiného spolužáka k fyzickému činu. Za **pasivní nepřímou agresi** považujeme odmítnutí splnění požadavků, např. během demonstrace uvolnění silnice. **Verbální aktivní agresi lze charakterizovat jako** rozšiřování pomluv, které druhého člověka poškozují. Do **verbální pasivní** agrese patří např. situace, v níž se nezastaneme někoho, přestože víme, že obvinění je křivé.⁸⁶

C) Negativismus

⁸¹ KOŁODZIEJCZYK, J. *Agresja i przemoc w szkole*. Krakow: Sophia, 2004. s. 8

⁸² KOŁODZIEJCZYK, J. *Agresja i przemoc w szkole*. Krakow: Sophia, 2004. s. 9

⁸³ KOŁODZIEJCZYK, J. *Agresja i przemoc w szkole*. Krakow: Sophia, 2004. s. 9

⁸⁴ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. s. 12

⁸⁵ KOŁODZIEJCZYK, J. *Agresja i przemoc w szkole*. Krakow: Sophia, 2004. s. 10

⁸⁶ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta. 1999. s. 20

Tento pojem definuje stav, kdy dítě odmítá respektovat příkazy rodičů, vychovatelů. Negativismus dělíme na pasivní a aktivní. U pasivní formy dítě nereaguje na vnější podněty, např. nechce vyhovět výzvám nebo požadavkům. U aktivní formy se dítě chová opačným způsobem, než se po něm žádá, např. pokud chceme, aby podal někomu ruku, schová ji za zády. Negativismus se projevuje již ve třetím roku dítěte, kdy dítě zkouší prosazovat svou vůli. Zvýšený sklon k negativizmu se vyskytuje v pubertálním období. V těchto etapách nelze brát projevy negativismu jako chorobné. Za nemoc se považuje negativismus u neurotických dětí, kde se projevuje reakcí na nepříznivé situace. U schizofrenních dětí vychází z jejich duševního stavu. Nevhodná výchova může ovlivnit negativistické projevy, které mohou později vyústit v nežádoucí povahové rysy. Za příčiny negativismu se často považují nevhodné podněty rodinného prostředí. Existují tam, kde se na děti kladou nadměrné požadavky. Jestliže pedagogové včas diagnostikují u dítěte sklon k negativismu, mohou odstranit traumatizující vlivy a předejít vzniku⁸⁷ anomálních povahových rysů.

D) Pocit viny

M. Hirsch charakterizoval pocit viny jako ničivý ochromující afekt neboli subjektivně prožívané přesvědčení vztahující se k minulosti. Tento afekt patří mezi sociální emoce, které souvisejí s pocitem studu za sebe sama, s lítostí a sebeobviňováním. Objevuje se jako reakce na sociální selhání jednotlivce nebo skupiny. Souvisí s úzkostí, protože je spojen se strachem z trestu. Freud spojil pocit viny se superegem (nadjád). Podle něj je nástrojem autority. Dítě se identifikuje s názory rodičů, učitelů, prarodičů. Jestliže provede něco, co neodpovídá vizi rodičů, projeví se to špatným svědomím. Dítě má strach, že přijde svým činem o lásku rodičů.⁸⁸ Zde se může jednat o falešný pocit viny. Člověk může cítit vinu, přestože není vinen. Pocit viny ovlivňuje výchova rodičů (morálka, hodnoty, ideologie, které přijal v rodině), dále nevědomí (zákazy, příkazy, které si dítě osvojovalo po celý život v rodině), nakonec svědomí samotného jednotlivce (to, co on sám považuje za dobré a špatné). Není snadné někdy rozeznat falešný pocit od skutečného pocitu viny. Freud tvrdí, že lze rozpoznat přítomnost falešného pocitu, jestliže jsme pohlaceni

⁸⁷ CUPALOVÁ R, NOVOTNÝ M. *Mutismus, negativismus*, Olomouc, 1995. s. 2

⁸⁸ SANQUIS PLUS - *Emoce: Pocit viny*. In: [online]. [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://www.sanquis.cz/index1.php?linkID=pls121>.

nevysvětlitelnou špatnou náladou, pohrdáním sebe sama, nechutí k životu, agresivitou vůči svému okolí.⁸⁹

Pocit viny člověka čím dál víc sužuje. Společně s ním se objevují další pocity, např. zahanbení, znevažování sebe sama, nenávisť k sobě, znechucení ze sebe, pocit zoufalství, strach z opovržení, strach z odmítnutí a odhalení. Největším pohybem těchto emocí je úzkost.⁹⁰

2.5.2 Dělení agresí podle Moyera

Nyní se budu zabývat charakteristikou druhů agresí podle Moyera. Moyer studoval agrese a rozpoznal sedm druhů agrese, které se vyskytují jak u zvířat, tak i u lidí. Toto členění jsem zde zařadila, protože mě studie zaujala a chápu rozdělení jako agrese, se kterou se můžeme setkávat častěji v životě a v jakémkoli jiném prostředí – škola, pracovní prostředí, rodina, a jiné.

Predátorská agrese znamená útočné chování zvířete proti přirozené kořisti. Často se jedná o mezidruhový typ agrese. Vyvolávajícím podnětem je pohybující se kořist, např. kočka loví myš. Ve školním prostředí se s tímto typem setkáváme např. u šikany, kdy silnější žák „loví“ slabšího. Nebezpečí nastane, jakmile se oběť dá do pohybu, protože u agresora dochází ke zvýšení agresivity.⁹¹

Agrese mezi samci patří mezi vnitrodruhovou agrese, která slouží k nastolení hierarchie dominantních a submisivních samců ve skupině. Mezi samičkami se vyskytuje málokdy. U lidí se objevuje ve dvou obdobích života.

„Agrese vyvolána strachem se objevuje v situaci, která neumožňuje únik a která ohrožuje jedince. Vždy dochází k pokusu o útěk. Pokud např. zaženete potkana do kouta, odpoví útokem. Ve školním prostředí strach vyvolává vyučující, když oznámí žákovi, že příští den si napíše test, který rozhodne, zdali dostane čtyřku nebo pětku. Taktéž u situace, kdy se učitel dlouho rozhoduje, koho vyzkouší. Tímto činem u žáků vyvolává stupňující se napětí strachu.“⁹²

Dráždivá agrese vyvolána živými nebo neživými objekty. Moyer předpokládá, že ji předchází frustrace, bolest, hlad, únava, nedostatek spánku a jiné stresory. Dráždivá

⁸⁹ SONET, D. *Pocity viny a jak jim čelit*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013, s. 13,14,15,16.

⁹⁰ SONET D. *Pocity viny a jak jim čelit*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013, s. 9,10.

⁹¹ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*, Ždár nad Sázavou: Fakta. 1999 s. 11

⁹² MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. s. 52,53

agrese může nastat, např. když se dítě učí s rodičem matematiku a ten mu oznámí, že za každý nesprávně vyřešený příklad dostane jeden navíc. Dítě v tom okamžiku nemá jasný cíl a reaguje vztekem z přetíženosti. „⁹³

Mateřská agrese popisuje způsob zareagování matky v případě ohrožení jejího mláděte. Každý rodič chrání své dítě před nebezpečím. Dítě může být ohroženo špatnými známkami, přístupem učitele, postihy za nevhodné chování. Školy se často potýkají s agresivními rodiči, kteří se snaží hájit práva svého dítěte.⁹⁴

Sexuální agrese – vyvolávají ji stejné podněty, které bývají příčinou sexuálních reakcí. Objevují se hlavně u samců, ale to není vždy podmínkou.⁹⁵ Mezi lidmi je tento druh agrese spojen s pokusem o znásilnění, dokonalým znásilněním a sexuálním obtěžováním. Začleňují se sem i sexuální deviace – sadismus, sadomasochismus. Ve školním prostředí se s nimi příliš nesetkáme.⁹⁶

Agrese jako obrana teritoria se vyskytuje jako reakce na narušení již zabraného území. Objevuje se jako vnitrodruhové a mezidruhové chování. Moyer tuto agresi chápe jako špatně vymezenou, protože je již spojená s předešlými druhy agrese.⁹⁷ Každý člověk má vymezenou nějaký prostor kolem sebe. Podle toho jaký vztah chováme k určitým lidem, si je pouštíme k sobě. Existují lidé, kteří se k nám tedy dostanou blíže, a lidé, kteří musí od nás udržovat patřičnou vzdálenost, neboť jsou nám protivní.⁹⁸

2.5.3 Formy agrese

Jedná se o rozdělení agrese na tři formy. Dělení chápu jako obecné, ze kterého se pak může vyčlenit hlubší rozdělení agrese a agresivity. Dozvídáme se zde o ničivých, potlačených a životu prospěšných agresí. Z rozdělení vyplývá, že se zde jedná o jednu prospěšnou agresi a dvě životu škodlivé.

⁹³ Tamtéž, s. 52,53

⁹⁴ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009 s. 55,56

⁹⁵ Tamtéž, s. 55,56

⁹⁶ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009 s. 63

⁹⁷ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*, Ždár nad Sázavou:Fakta. 1999 s. 11

⁹⁸ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009., s. 65

1) Ničivé (destruktivní) agrese – tento typ se vyznačuje škodlivými účinky, neboť energie se přivádí k cíli bez ohledu na dobro a hranice protějšku. Objevuje se v nesmyslném vzteku, chaotických projevech síly, útisku a vraždě. Ničivé agrese se projevují v urážkách, popichování, ironii, posměchu apod. Vyznačuje se termíny jako nenávisť, nepřátelství, nepochopení, nesmiřitelnost a zranění. Lidé s destruktivním chováním zažívali často v dětství násilí, např. nebudeš-li hodný, umlátím tě.

2) Potlačené agrese – na první pohled nejsou viditelné, tím stoupá jejich účinnost. Lidé se chovají navenek rozvážně, přátelsky a zdrženlivě. Při bližším kontaktu působí spíše zaraženě, stísněně, ustrašeně, bez energie a zájmu. Jeví se jako pozvolní, opatrní a nerozhodní jedinci. Agrese se u nich považují za nedovolené, nepřiměřené nebo zakázané. Potlačovaná agrese se považuje za důsledek zakázaného projevu vzteku, hněvu v dětství.

3) Životu prospěšné (konstruktivní) agrese – patří mezi životu prospěšné a vztah vytvářející. Lze je definovat jako utvářející, budující síly, dávající vznik životu a ve vztahu. Zaměřují se na lásku, která uvolňuje energii. Jedinci se chlubí schopností rozhodovat a čelit konfliktům. Dokážou sdělovat své názory a nepodléhají přetlaku. Tito jedinci žijí z principu naděje. Odmítají ochromující pesimismus stejně jako slepý optimismus.⁹⁹

⁹⁹ ČERMÁK, I. *Dětská agrese*, Brno: Cerm, 1998, s. 20

3 Agresivita a činitelé, které ji ovlivňují

V této kapitole se budu zabývat různými vlivy, které působí na rozvoj agresivity u dětí. Ovlivňuje ji mnoho faktorů. Nelze popsat všechny. Rozdělila jsem ji na šest podkapitol. V krátkém úvodu jsem, popíši biologické vlivy. První podkapitola se bude věnovat tématu vliv rodiny. Vybrala jsem ji, protože v rodině probíhá první socializace jedince. Zde se děti učí prvním sociálním kontaktům, komunikaci, lásce, apod. Ve druhé podkapitole se zmíním o vlivu vrstevnických skupin. Vrstevnické skupiny jsou důležité hlavně v období dospívání, kdy jedinec hledá své místo ve společnosti. Třetí podkapitolu jsem nazvala „Vliv školního prostředí“. Proč jsem ji vybrala? Protože škola nemusí vždy působit na žáka pozitivně. Jako čtvrtou kapitolu jsem zvolila název: „Vliv medií“. Děti, mladiství se s nimi setkávají denně. V dnešní době přibývají akční filmy, horory, které mohou působit negativně na psychický vývoj dítěte. Především jsou volně dostupné. Do páté kapitoly jsem zařadila temperament. Tematika temperamentu mě zaujala a jsem přesvědčena, že úzce souvisí s agresivitou. V poslední podkapitole „Projevy agresivity“ je popsán stručně vandalismus, výtržnictví, krádeže, šikanu a autoagresi dítěte.

Agresivita je ovlivněna biologickými, sociálními (rodina, prostředí, přátelé, vrstevníci) a psychickými předpoklady, které působí na určitého jedince (charakter, emoce, inteligence, osobnost člověka).¹⁰⁰

Agresivitu a agresi ovlivňují dvě mozkové oblasti. Jedná se o limbický systém a kůru mozkovou-cerebrální kortex. Limbický systém se skládá z množství propojených struktur, které mají vztah k agresivnímu chování. Dělí se na amygdalu a hypocampus. Obě oblasti jsou zaměřeny na emoci. Hypocampus snižuje agresi. Amygdala slouží jako zdroj impulzů. Agresi u ní však nelze jednoznačně prokázat. Se sociálním učením jsou spojeny korové oblasti. Frontální oblast se pojí s recepcí a vnímáním vnějších informací. Na základě toho jedinec jedná impulzivně, vzrušivě a objevuje se u něj během několika hodin dráždivost vůči provokaci zvenčí. Děti, které mají organické poškození mozku, se častěji přiklání k patologickému chování, které může vést k násilným trestným činům.¹⁰¹

¹⁰⁰ PECHOVÁ, O. *Psychologie agrese a destruktivity*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. s. 13

¹⁰¹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009 s. 72

3.1 Agresivita a vliv rodiny od útlého věku

„Dlouho se věřilo, že život v děloze je jako kulička, k níž nic zvenčí neproniká, jako tajná kapsa, v ní se odehrává klidný život, jakýsi druh ztraceného ráje, tak líbezně vodnatého. Ve skutečnosti budoucnost dítěte předurčuje celkový fyzický stav, emocionální prostředí v matčině těle.“¹⁰² Mezi jednotlivými plody se objevují rozdíly. Některé děti se jeví jako velmi klidné. Je u nich patrné méně než sto pohybů denně. Jiné se projevují velmi vzrušivě, jejich pohyby dosahují až tři sta obrátů. Tato skutečnost je podmíněna geneticky. Velkou měrou se na tom podílí temperament dítěte. Plod v děloze ovlivňují nálady matky. Je prokázáno, že stres pro dítě v děloze existuje. Pokud dítě nepocituje, že jej matka s touhou očekává, prostředí v děloze je smutné a jednotvárné.¹⁰³

Život dítěte ovlivňují prenatální a perinatální vlivy.

„Do prenatálních vlivů patří: kouření matek v těhotenství, užívání alkoholu v těhotenství a nutriční deficit. Prenatální období také ovlivňuje léková terapie matky nebo úraz. Mezi perinatální vlivy zařazujeme: zneužívání v dětství a nízké socioekonomické postavení.“¹⁰⁴ Kouření matek v těhotenství může zvýšit riziko páchaní trestné činnosti. Tuto hypotézu testovalo v porodní kohortě 4169 mužů v Dánsku. Výsledky ukázaly vztah mezi prenatálním kouřením matek a zatčením jejich dospělých dětí pro násilnou trestnou činnost. Prenatální kouření mělo vztah k recidivující kriminální činnosti. U 50 % jedinců s fetálním alkoholovým syndromem se prokázal podíl na šikaně. Tito jedinci jsou impulzivní, agresivní a ve škole neprospívají. Užíváním návykových látek u matek, jedná se o tzv. nárazové pití v prvním roku dítěte, vede u dětí k agresivitě, depresím, úzkostem, nepozornosti nebo hyperaktivitě. K dalším faktorům patří nutriční deficit. Pokud má matka nedostatečnou výživu v prvních šesti měsících těhotenství, je následkem zvýšené riziko rozvoje asociální poruchy osobnosti, včetně agresivního chování. Tento fakt prokázal výzkum v kohortě. Proběhl během druhé světové války, kdy matky byly vystaveny hladomoru.¹⁰⁵

Prvním výkřikem začíná pro dítě nový život. Intenzita křiku je chápána jako vnitřní síla dítěte, která mu pomáhá k dosažení fyzických a emocionálních potřeb. Agresivní sklony se u člověka utvářejí na základě instinktivní výbavy v prvních letech života.

¹⁰² ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011. s. 11

¹⁰³ Tamtéž, s. 11

¹⁰⁴ MARTÍNEK Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. s. 72

¹⁰⁵ LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 26,27.

Stanislav Grof tvrdí, že nemůže existovat taková krutost, aby vyvolala brutalitu, se kterou se můžeme setkat u sadistických vrahů. Ale síla prožitků, které plod cítí, když se prodírá porodními cestami, přitom cítí, že mu jde o život, může vysvětlit hrůzu agrese, kterou je člověk schopen použít proti svému bližnímu. Pakliže se člověk chová opravdu brutálně ve svém životě, prožívá situaci, jako by šlo znovu o porod.¹⁰⁶

Dítě již od narození musí cítit vnější zásahy ze strany rodičů. Děti, které prožily stres v děloze, neustále křičí, pohybují končetinami, chvěje se jim bradička, potí se a jejich barva je rudá. Berry T. prokázal rozdílnost schopností novorozenců reagovat na stres. Některé děti nedokážou ovládat svůj křik, jiné ano. Vytvořil Brazeltonovu stupnici, která určuje schopnost novorozence reagovat na stres. Rozvoj mírného nebo agresivního charakteru závisí na tom, jak si dokážeme vysvětlit křik dítěte. Psychoterapeutka Francoise Dolto tvrdila, že novorozenec již od narození chápe, co mu rodiče říkají. Dnes lze prokázat, že novorozenec reaguje na něžný nebo ostrý tón řeči. Je potřeba si uvědomit, že útočný křik dítěte vždy souvisí s jeho potřebami.¹⁰⁷

Období něhy trvá od třetího měsíce do devátého. Dítě dostává prostor v poznávání sebe, a získává si důvěru v ostatní lidi. Pokud se tak neděje, dochází k úzkostem a projevům agresivity. Vnímá projevy lásky, tón hlasu, melodii vět, pakliže nerozumí přesnému smyslu slov. Zkoumá prostor a očekává reakci rodičů. Jakmile je negativní, dochází u něj k nepochopení situace.

Od devátého do osmnáctého měsíce začíná experimentovat. Zvyká si na slůvko ne, kterým vyjadřuje svůj odpor vůči požadavkům rodičů. Za první zbraň dítěte se považuje odmítání jídla. Dítě např. záměrně semkne rty před lžící se zeleninou. Dítě má problém s usínáním, nočním buzením. Problém se skrývá ve strachu spát samo. Objevuje se až do tří let. Úkol rodiče spočívá v uklidnění dítěte. Nemělo by příliš dlouho plakat. Vše se může projevit později na jeho temperamentu.

Období od osmnácti měsíců do tří let lze charakterizovat jako zmatenost rodičů nad nadměrnou agresivitou svého dítěte. Své myšlenky dítě shromažďuje do dvou skupin, které se vztahují k pojmům „já“ a „ne já“. Začíná se orientovat mezi světem představ a skutečností. Probíhá u něj střed protichůdných přání, divokost, s níž bude reagovat na nevyhnutelné frustrace. Jeho chování se může projevovat kopáním kolem sebe, bušením pěstmi a kousáním. V tomto období není vhodné dítě zesměšňovat. Násilné chování u dětí

¹⁰⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 23.

¹⁰⁷ ANTIER E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011. s. 11.

rodiče vyprovokují častým bitím, nebo naopak vyvarují-li se jakékoliv konfrontace. Oliver Maurel a americká pediatriká akademie doporučují rodičům, vychovatelům a učitelům, aby nevztáhli na dítě ruku. Děti mohou násilí pak chápat jako běžnou komunikaci mezi lidmi. Vzhledem k pediatrikému výzkumu se prokázal u tělesně trestaných dětí výskyt špatných studijních výsledků, lhaní, krádeže. Důsledkem může být časté podřizování autoritě např. ve škole, v soukromém a profesionálním životě. Tyto děti mohou být objekty násilí. Odborníci doporučují dětem vysvětlovat jejich chování.

Vývoj řeči je pro děti rovněž důležitý. Je potřeba neustále povzbuzovat verbální komunikaci. Děti, které brzy mluví, se jeví méně agresivně. Rodiče by měli hovořit s dítětem srozumitelně a používat jednoduchá slova a slovní spojení. Preventivním opatřením proti rozvoji agresivity je hra. Učí jej zaměřovat pozornost, soustředit se, mírnit zvýšenou pohyblivost ve prospěch intelektuální činnosti. Výchova by měla směřovat k pozitivním aktivitám, tvořivosti, kreativitě, řešení problémů a vyvarování se negativním aktivitám. Základní myšlenkou není potlačit agresivitu, ale využívat potenciál pro rozvoj dokonale sociálně integrované osobnosti.¹⁰⁸

„Rozsah od 3-5 let je podle autora Edwige Antiera obdobím nadávek. Dítě odstraňuje nadbytečnou energii pomocí neslušných slov. Vnitřní agrese je nedílnou součástí osobnosti dítěte, proto ho nutí k soutěživosti mezi ostatními dětmi. Další příčinou tohoto počínání je působení čelní oblasti mozkové kůry. Dítě vystavené při výchově agresivnímu chování proto obtížněji tlumí používání vulgárních výrazů. Dalším typickým prvkem je dětský humor, který se odlišuje od dospělého. Děti nemají rády klauny, ale smějí se loutkám – kašpárkovi nebo šaškovi –, které vyjadřují jejich dobré i špatné pocity. Jestliže se děti smějí, vyrovnávají se přitom s vlastní slabostí. Pokud rodiče použijí humor ve smyslu výsměchu, děti později napodobují chování rodiče ve větší míře.¹⁰⁹

„Od 7 do 12 lze považovat za uváženou agresivitu. Jedinec se snaží zapojit do sociálních skupin. Vnímá vše kolem výchovy a výuky. Snaží se potlačovat impulzy ve prospěch sociálního chování. U dívek se to projevuje slovním vyjadřováním, hádkami, soupeření mezi kamarádkami. Chlapci dávají svůj vztek najevo hrubostí. Důležité je směřovat energii ke hrám založeným na přemýšlení, představivosti a umělecké tvořivosti.

¹⁰⁸ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011, s. 32-59.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 32-59

Není vhodné odpovědět na agresivní reakci dítěte agresí. Mnohdy rodiče zaměňují autoritu s agresí. Týká se to slov i gest.¹¹⁰

Během dospívání dochází u jedince k biologickým, psychickým a sociálním změnám. Zde se prokáže, zdali rodiče vychovávali dítě s respektem, nebo naopak násilím. „Jestliže děti během svého života často vidí jiné osoby chovající se agresivně, berou si z jejich chování příklad. Děti považují rodiče za vzor síly a odvahy. Podle toho se později začlení mezi vrstevníky stejného myšlení.“¹¹¹ Proto je důležité, aby se rodiče vyhýbali brutálním útokům proti dítěti a snažili se mu porozumět. Musí mu nabídnout pozitivní obraz pozorných rodičů a přitom ukázat i svou osobnost, aby dospívající člen rodiny respektoval lidi kolem sebe.¹¹²

Některé pedagogické a psychologické výzkumy prokázaly, že rodiče nejčastěji používají jako výchovnou metodu trest. Nejčastěji se opírají o kritizování dětí, používání výhrůzek a křiku, omezování příjemných zážitků, fyzické tresty, vštěpování pocitů viny, podceňování a ignorování dítěte, odepření odpuštění atd. Tento způsob výchovy poškozuje emocionální stránku dítěte, snižuje sebevědomí. Dítě si tímto způsobem může osvojovat agresivní jednání a považovat jej za normální zdroj komunikace.¹¹³

K dalším možným faktorům, které mohou mít dopad na agresivitu, patří perinatální vlivy. V kohortě taktéž prokázaly vznik agresivního chování následkem zneužívání dětí v dětství. Výsledky ukázaly, že zneužívané a zanedbávané děti měly vyšší pravděpodobnost zatčení pro kriminální čin. Vliv fyzického týrání v dětství na vznik agresivity byl potvrzen u uvězněných dospívajících dívek s hraniční poruchou osobnosti (Burnette a Repuucci, 2009) Dalším faktorem je nízké socioekonomické postavení.¹¹⁴ Patří mezi nejsilnější prediktory násilných trestných činů a násilného chování obecně. Výzkum, který proběhl v USA, sledoval užívání alkoholu a další souvislosti s ním. Hlavním parametrem bylo hlášení násilných činů. Analýzy ukázaly, že výskyt násilí je vyšší u osob s nižším než středním vzděláním a u osob, které neměly zaměstnání. Taktéž pacienti trpící schizofrenií mívají nízký ekonomický status.¹¹⁵

¹¹⁰ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011. s. 80-83

¹¹¹ OLWEUS, D. *Mobbing fala przemocy w szkole*. Warszawa: Jacek Santorski, s. 50,51

¹¹² ANTIER, E. *Agresivita dětí* Praha: Portál, 2011. s. 90-93

¹¹³ DANILEWSKA, J. *Agresja u dzieci – Szkoła porozumienia*. Warszawa : Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna. 2002, s. 38

¹¹⁴ Tamtéž, s. 39

¹¹⁵ LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, 2013 s. 26,27

3.2 Vrstevníci a sociální skupina

Každý jedinec je vystaven tlaku skupiny, jejichž členem se postupně stává. Buď si dokáže ponechat své vlastní názory, nebo sdílí názory druhých. Vrstevnická skupina má na jedince vliv. Čím bližší je vztah jedince k dané skupině, tím menší je jeho schopnost se od ní emancipovat.¹¹⁶ V období pubescence jsou vztahy s vrstevníky důležité. Jedinec si osvojuje mravní a společenské normy.¹¹⁷ Nastává problém, když se jedinec dostane do špatné party, která jej může svést k např. omamným látkám, alkoholu, drogám. Tyto faktory pak mohou vést k agresi, krádežím, vandalismu a jiným kriminálním činům. „Některé skupiny tíhnou přímo k prezentaci agrese a násilí, např. rasistické. Pokud agrese přijmou za normu, člověk se s ní ztotožní a ztrácí svou identitu. Pod tímto tlakem ztratí úplnou kontrolu nad vlastní agresí a koná věci, které by za normálních okolností nedělal. Parta mu zajišťuje pocit sounáležitosti, příslušnosti, ale hlavně mu dává pocit být někým přijímán. Existují tři typy dětí tíhnoucích k patologickým skupinám. Do první skupiny se zařazují děti, které v raném věku nezažily v rodinném prostředí pocit jistoty a přijetí, proto mají zvýšenou touhu někam patřit. Do druhé skupiny patří jedinci, u kterých rodiče používali autoritativní výchovu. Za věci, které vykonají správně, neobdrží pochvalu, naproti tomu při neúspěchu následuje trest. Do třetí skupiny řadíme děti s nečitelnou výchovou. Jejich život je nejistota, proto si vybírají party, kde se mohou projevit.“¹¹⁸

3.3 Školní prostředí

Agresivita dítěte může být ovlivněna již pobytem v mateřské školce. Dochází k ní, jestliže matka příliš brzo umístí dítě do školky. Násilí se objevuje při dětských hrách. Hry umožňují silnějším dětem demonstrovat svou sílu a zároveň ji aplikovat na slabší. Již zde dochází k prvnímu ubližování mezi dětmi – šikanování. Je potřeba včas rozlišit varovné příznaky. K agresivnímu chování více tíhnou chlapci než dívky. U dívek se spíše objevuje slovní agrese.¹¹⁹

¹¹⁶ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Praha: Grada, 2009 s. 30

¹¹⁷ KOLEKTIV AUTOR. *Žák sekundární školy 2*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2009. s. 10

¹¹⁸ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, s. 72

¹¹⁹ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011 s. 84

Škola by měla působit na žáka především pozitivně. Pomáhá formovat osobnost dětí, připravuje je na budoucí povolání. Rozvíjí tedy složku biologickou, psychologickou, sociální, a především se snaží jedince nasměrovat ke vzdělání.¹²⁰ Na druhou stranu se mohou žáci setkávat s různými nástrahami, např. samota, kdy nedokáží najít kamaráda, pak je jejich pobyt ve škole stresující. Často se žáci setkávají s neúspěchy a musí čelit neustálé konkurenci mezi spolužáky. Neúspěch, neoblíbenost mezi spolužáky a špatný kolektiv může vést k šikaně ve třídě. Dalším problémem může být učitel, který se nechová profesionálně a dělá rozdíly mezi spolužáky. Další faktor představuje vzdělávání, které se neustále mění, zdokonaluje. Někteří žáci nemusí stačit tempu. Jsou u nich diagnostikované poruchy učení a chování, která učitelé mají brát na zřetel, ale ne vždy tomu tak je.

Dalším problémem může být nesoulad s nastavenými pravidly ve škole a v domácím prostředí. Škola má stanovená jasná pravidla. V rodině je to různé. Nejhorší možnost nastane, když v rodině neexistují, posléze se dítě nedokáže se školním režimem srovnat. Tento fakt podněcuje úzkost a agresi.¹²¹

3.4 Vliv médií

Média mohou ovlivňovat myšlení, cítění a jednání lidí. Pomocí nich lze manipulovat s informacemi, zlehčovat realitu, upřednostňovat jen vybrané názory apod. V roce 1982 badatelé zvolili programy, které zhlédli adolescenti i děti, zjistili, že vzorek obsahoval devět aktů fyzické agrese a osm aktů verbální agrese za jednu programovou hodinu. Nárůst násilí v televizi se nejvíce objevuje po roce 1989, důsledkem odstranění ideologického filtru. „Gebner zjistil, že velký počet násilných činů a epizod se vyskytoval v kreslených filmech pro děti (r. 1979,1980). F. Anderson provedl 67 studií v roce 1956-1976. Cílem výzkumu bylo zjistit, zdali televizní násilí působí na agresivní jednání u dětí. Tři čtvrtiny analyzovaly souvislost. U dvaceti procent to bylo nejisté a tři procenta dokonce prokázaly snížení agresivity.“ Studie se ale lišily použitím různých metod.¹²² Některé výzkumy ale prokázaly, že agresivní reakce se týkají jen nepatrně pozorované agrese. „Otakar Šoltis tvrdí, že účastníka násilného činu, jako očitého svědka ovlivní jinak situace než člověka, který je příjemcem jeho následného znakového zpřítomnění. Tomuto jevu se

¹²⁰ PODLAHOVÁ, L. a kol. *Učitel sekundární školy I, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007. s. 72*

¹²¹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009, s. 69.*

¹²² GIDDENS, A. *Sociologie, Praha: Agro, 2000. s. 356, 357*

říká fikce. Podle něj fikce násilného činu je něco jiného z hlediska prožitku.¹²³ Na druhou stranu agrese může sloužit jako vzor, který je hodný napodobení. Dítě upozoruje nějakou reakcí a v podobné situaci se zachová stejně. Často napodobují bojové umění i jiné způsoby násilí.¹²⁴

Mediální prostředky tedy mohou škodit. Prostřednictvím televize děti sledují kriminální pořady, které nejsou pro ně vhodné. Ve spojených státech se stal incident, kdy se chlapec upálil zaživa, protože chtěl provést kaskadérský kousek, který zhlédl v televizi. Komunikační prostředky mění trvalý způsob vnímání světa. Mezi další nebezpečí lze zařadit počítačové hry a taktéž není vhodné kupovat dětem imitace zbraní. Všechno později způsobuje vytvoření agresivního chování u dítěte.¹²⁵

3.5 Agresivita a temperament

„S agresivitou souvisí i temperament a emoce dítěte, proto jsem zde přidala tuto podkapitolu. Opírám se zde o vysvětlení temperamentu, pokračuji popisem dvou teorií Thomase, Chessové a Busse a Ploma. Poté jsem zde vložila Hippokratovu typologii. Existuje více teorií zabývajících se temperamentem, vybrala jsem ty, které mě zaujaly.

Agresivní chování může být svázané s určitým temperamentem dítěte. U dětí, které jsou neklidné, výbušné, snadno je něco rozladí, se rychleji může vytvořit agresivní vzorce chování, např. typ cholerik a melancholik, než u opačně reagujících dětí. Existují různí činitelé, kteří se váží na temperament.¹²⁶

Temperament je osobnostní charakteristika, která se studuje z biologické, neurologické perspektivy.¹²⁷ Cloniger pojem temperament vysvětluje jako složky osobnosti, jež jsou dědičné a vztahují se k emocionalitě, jsou vývojově stabilní a nedají se ovlivnit socio-kulturním učením.

Bus a Plom tvrdí, že za temperamentové rysy lze považovat ty, které splňují tři následující podmínky¹²⁸: První podmínka charakterizuje její objevení během prvního roku

¹²³ GÁL F. A kol. *Násilí*, Praha: Egem, 1994. s. 67

¹²⁴ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Praha: Grada, 2009 s. 90,91

¹²⁵ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011 s. 60-75

¹²⁶ KOŁODZIEJCZYK, J. *Agresja i przemoc w szkole*, Krakow: Sophia, 2004. s. 10

¹²⁷ KEOGU, B. *Temperament ve třídě*. Praha: Grada, 2007. s. 20

¹²⁸ BLATNÝ M. *Temperament, inteligence, sebepojetí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd, 2003. s. 18

života. U druhé podmínky zjišťujeme, že zůstávají hlavními rysy osobnosti i v dospělosti. A třetí podmínka poukazuje na dědičnost.

Existují dvě teorie týkající se temperamentu. Rozdělují se na ty, které vycházejí z výzkumu dětské populace a ty, které pocházejí z výzkumu dospělé populace. Zde jsem vybrala pouze teorie týkající se dětské populace – teorie Thomase a Chessové a jejich pojem „goodness of fit“ (blahodárnost vhodné konstelace). „Zabývají se otázkou, jakým způsobem ovlivňuje psychický vývoj člověka od raného dětství do dospělosti. Tvrdí, že normální nebo patologický vývoj nezávisí na temperamentových vlastnostech. Za výsledek se považuje interakce mezi temperamentem, ostatními osobnostními charakteristikami člověka a specifickými rysy prostředí. Pojem temperament vysvětlují jako styl chování. Řeší otázku jak (chování), co (schopnosti) a proč (motivace). Je rozdělen na devět kategorií.¹²⁹ Patří sem úroveň aktivity, pravidelnost biologických funkcí, přístupnost, stažení se, adaptabilita, reakční práh, kvalita převažující nálady, intenzita reagování, roztěkanost a rozpětí pozornosti a vytrvalosti. Do úrovně aktivity se zařazují údaje o pohybu, např. zaznamenané při koupání, hraní si, oblékání se a zacházení s dítětem. Pravidelnost biologických funkcí se vysvětluje jako časová předvídatelnost nebo nepředvídatelnost funkce při bdění a spaní. U přístupnosti, stažení se se sleduje první reakce na podnět. Tím se myslí jídlo, nová hračka nebo nová osoba. Adaptabilita znamená reakci na novou nebo pozměněnou situaci. Myslí se tím, jakým způsobem a lehkostí se tyto reakce přijímají. Do reakčního prahu patří chování, které zahrnuje reakci na senzorický podnět a na prostředí a také sociální kontakty. Kvalita převažující nálady se měří množstvím příjemného, radostného a přátelského chování versus nepříjemné, lítostivé a nepřátelské nálady. U intenzity reagování se sleduje úroveň energie, jež je vložena do reakce. Roztěkaností se rozumí efektivita vnějších podnětů z prostředí při obměňování a pozměňování chování. U rozpětí pozornosti a vytrvalosti je důležité, jak dlouho dochází u dítěte k vykonávání dané činnosti. Vytrvalost objasňuje schopnost pokračovat v aktivitě i přes některé překážky.“¹³⁰

EAS teorie Busse a Ploma

Teorie vychází ze tří podmínek, které jsem již zmiňovala (viz kapitola 6, 3. odstavec). Tyto podmínky musí splňovat tři faktory, těmi jsou emocionalita, aktivita a sociabilita. Emocionalitu lze popsat jako pocit tísně a stav ohrožení související s intenzivní

¹²⁹BLATNÝ, M. *Temperament, inteligence, sebepojetí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd, 2003. s. 18

¹³⁰KEOGU B. *Temperament ve třídě*. Praha: Grada, 2007 s. 24 -26

autonomní aktivací. Úzkost se objevuje v prvních dvou měsících, poté se rozlišuje na strach a hněv. Zahrnuje zde pouze negativní emoce, protože pozitivní emoce, např. lásku, euforii, nepovažuje za temperamentové charakteristiky.

Aktivita slouží jako spontánní výdej fyzické energie. Nepatří zde činnosti vyvolané psychickým úsilím, nebo stavem, který se týká emoční aktivity. V rámci této teorie se hovoří o tempu, energičnosti, vytrvalosti, motivační složce. Aktivita jako jediná interpretuje čistě stylistický rys osobnosti.

Další pojem – sociabilita – objasňuje upřednostňování pobytu ve společnosti druhých lidí před pobytem o samotě. Patří tady opět čtyři složky: instrumentální složka, odměna ve formě pozornosti, citlivost k sobě od druhých lidí a citlivost k sociální stimulaci.

Buss a Plomin předpokládají, že si člověk v závislostech na svých temperamentových vlastnostech volí své sociální prostředí, např. zaměstnání.

Zde jsem zařadila přehled klasických temperamentových typů neboli Hippokratovu typologii.

Sangvinik – tekutina, která jej ovlivňuje, je krev. Jeví se jako společenský, přístupný, veselý, bezstarostný, živý, charismatický, komunikativní. Emočně a názorově je nestálý. Stanovuje si mnohdy vysoké cíle, kterých později nemůže zcela dosáhnout.

Cholerik – tekutina, která jej ovlivňuje, je žluč. Projevuje se jako nedůtklivý, neklidný, vznětlivý, výbušný, impulzivní, ale naopak vstřícný, dynamický. Ve svých názorech a postojích je stálý. Nepřipustí, že má pravdu někdo jiný než on. Lehce se nechá vyprovokovat. Často se chová agresivně.

Flegmatik – tekutina, která jej ovlivňuje, je hlen. Je spolehlivý, vyrovnaný, klidný, rozvážný, cílevědomý, trpělivý, adaptabilní a pomalý. Emoce příliš neprojevuje, ale zároveň nezapomíná na podněty nebo události, které jej poškodily. Střídá se u něj slabý vzruch a silný útlum.

Melancholik – tekutina, která jej charakterizuje, se nazývá černá žluč. Projevuje se jako tichý, nespolečenský, vážný, rezervovaný, příliš precitlivělý, úzkostný a plachý. Jedinec s touto charakteristikou je velmi citově zranitelný. Těžko se vyrovnává s těžkostmi kolem něj. Události jej hluboce zasahují a narušují jeho život.

3.6. Projevy a následky agresivity

V této podkapitole jsem stručně shrnula některé projevy a následky agrese, které se mohou vyskytnout u dětí. Vybrala jsem vandalismus, výtržnictví, krádeže, šikanu a autoagresi.

Agresivita se používá k dosažení vytyčeného cíle, touhy, myšlenky. Nesprávně kontrolovatelná agresivita může vést k vraždě ale i sebevraždě. V předešlých kapitolách jsem se zabývala druhy agrese, formy a příčinami jejich vzniku. Zde si shrneme některé projevy agresivity dotýkající se dětí a mládeže.

Za projev agresivity považujeme tedy verbální a fyzickou agresi. Do verbální agrese patří slovní útok, konflikt – urážky, posměch, pomluvy. Fyzická agrese se charakterizuje přímým i nepřímým fyzickým napadením druhého člověka, může ale i nemusí vždy vést k násilnému činu. Je to např. běžná reakce na danou situaci, kdy si člověk myslí, že tímto způsobem vyřeší své problémy – popere se s osobou, která jej rozčílila, bez nějakých zdravotních následků. Naproti tomu může dojít k ublížení na zdraví, dlouhodobému týrání jedince směřujícímu k vraždě nebo přímému afektu způsobující vraždu.

Vandalismus a výtržnictví a krádeže se řadí k projevům agrese. Žák si vybíjí svoji zlost na předmětech. Ničí školní, mimoškolní majetek a věci spolužáků. Dochází k úplnému zničení předmětu nebo jejímu poškození (čmárání na zeď nebo lavici, polepení papíru na zdi apod.). Zařazuje se sem i sprejství. Patří to do ničení majetku na veřejnosti. „Krádeže se charakterizují záměrností jednání. Rozdělují se na příležitostné, promyšlené a opakované krádeže v partě. Za příležitostnou se považuje impulzivní reakce a nezvladatelná touha po nějaké věci. Promyšlené se spojují s jinými variantami poruchového chování. U opakovaných má jedinec podporu u ostatních členů skupiny. Nepovažuje krádež za závažné porušení norem. Cílem krádeží je motivace. Dítě buď krade pro sebe, pro druhé nebo pro partu. Jestliže dítě krade pro sebe, základem je potřeba získat něco, čeho nelze dosáhnout jiným způsobem. Dítě taktéž může krást, protože se jinému způsobu uspokojení potřeb nenaucilo. Pokud rodina selhává, dítě tímto způsobem uspokojuje základní potřeby – jídlo, ošacení, apod. “Dítě může krást pro druhé, protože

chce dosáhnout mezi vrstevníky přijetí a respektu. K tomu se uchyluje jedinec, který je pro ostatní neatraktivní. Jestliže jedinec krade pro partu, snaží se tím udržet svou pozici v ní, nebo to souvisí přímo s jejími normami.¹³¹

Dalším projevem agrese je šikana ve škole. Znamená úmyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování jednotlivce nebo skupiny lidí. Řadí se mezi patologické jevy, které ponižují lidskou důstojnost. Dělí se na psychickou a fyzickou.¹³² Nejčastější obětí šikany je žák, který se řídí školním řádem, odmítá násilí na druhé osobě, má nižší sebevědomí, je citlivý a není schopen se bránit. Taktéž to mohou být handicapované děti nebo učitelské děti.¹³³ Existují čtyři druhy agresorů: a) hrubý, fyzický, b) jemný, kultivovaný, c) agresor s randistami, d) agresor spouštějící ekonomickou šikanu.¹³⁴ Šikanování často probíhá o přestávkách ve třídě, v šatnách, na wc. Následky šikany u oběti způsobují problémy somatické, psychické – frustrace, sociální – porucha sociální adaptace a v nejhorším případě dochází k sebevraždě, protože se oběť nedokáže přenést přes fyzické a psychické utrpení, které mu způsobují agresori.¹³⁵ Dospělí jedinci se mohou setkat se šikanou na pracovišti, která se nazývá „mobbing“. Znamená spojení aktivních osob tvořící skupinu. Tento výraz poprvé použili ve Skandinávii. Jedná se převážně o psychickou, ale i fyzickou šikanu. Patří sem výhrůžky, sekýrování, přehnaná kritika, popichování, nepřátelská gesta, rozčilování druhých.¹³⁶ Šikana je spojena s instrumentální agresí.

Dalším druhem nebo projevem je autoagrese. Obsahuje agresi namířenou na sebe sama. Existuje autoagrese spojená se sebepoškozováním, např. píchání ostrými předměty do rukou, rozedírání kůže, řezání do zápěstí, natáčení vlasů na nůžky a následné vytrhávání, kousání prstů u nohy s porušením nehtového lůžka. V nejhorších případech následují myšlenky na smrt – suicidální chování, což může vést k sebevraždě. Osoby, které přemýšlí o sebevraždě, mají sklon k úzkostem. Důvodem může být zklamání sebou samým nebo okolím. Často autoagresi trpí děti se syndromem can a děti, které prožily šikanu a jiné trápení.

¹³¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Žák sekundární školy 2*, Olomouc: Univerzita Palackého. 2009. s. 30

¹³² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí, s. 90

¹³³ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997 s. 69

¹³⁴ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s.

¹³⁵ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*, Praha: ISV, 2003. s. 46

¹³⁶ OLWEUS, D. *Mobbing fala przemocy w szkole*. Warszawa: Jacek Santorski s. 16,17.

II Praktická část

4 Výzkumný cíl

Analýza agresivity žáků na druhém stupni základní školy, tak zní celý název mé práce. Co si vlastně představíme pod pojmem agresivita? Agresivita je útočnost, postoj, vnitřní pohotovost k agresi. Každý člověk má v sobě agresivitu zabudovanou. Záleží pouze na jaké úrovni. Někdo se ji naučí ovládat a použít pouze když je v ohrožení, jiný ji využije při jakémkoliv konfliktu. Pokud dokážeme agresivitu ovládat, naučili jsme se asertivnímu jednání. Jestliže ne, potýkáme se s problémem. Agresivitu ovlivňují různé faktory: biologické, psychologické a sociální – např. rodina, vrstevníci, škola, média, nízká ekonomická úroveň, sociálně-patologické jevy (alkohol, tabákové výrobky, drogy, výtržnictví, vandalismus, krádeže,...apod.) Mohou to být vlivy pozitivní, ale i negativní. Od narození nás nejvíce ovlivňuje rodina, protože patří mezi první sociální skupinu, ve které se nacházíme. Učíme se společné komunikaci, vyjadřovat své emoce, přebíráme tradice, zvyky, hodnoty, ideologie a smysl života. Dále děti mají před sebou vzor, jak překonávat těžké životní zkoušky, pokud ale rodiče volí např. únikem ze stresu alkohol, omamné látky, nebo si vybíjí zlost na dětech, manželce, neprospívá to vývoji dítěte. Dítě potřebuje vidět, jakým způsobem člověk zareaguje, když se dostane do konfliktu. Reakce může být následující, např. poddá se agresi, což může mít důsledky, nebo se urazí, uteče, nekomunikuje s rodinou. Nejlepší řešení představuje komunikace. Probrat všechny problémy, aby nemohly zůstat ukryté v našem nitru, protože může nastat náhlý zvrat, který s sebou ponese dlouhodobější problémy. Pokud dítě vidí, že rodina, přátelé, učitelé řeší konflikt agresí, nic mu nebrání v tom, zvolit podobnou cestu v dospělosti.

Nástrojem agresivity je agrese. Agrese je již samotný útok, který člověk vyvine proti druhému člověku, věci a sebe samému. Agresivita má mnoho rozdělení. Vzhledem k zaměření této práce je důležité dělení na přímou, nepřímou, fyzickou, verbální, negativismus, resentment, podezíravost, iritabilitu a pocit viny.

Agresivita nám pomáhá probojovávat se vlastním životem, musíme ji ale koordinovat, nebo nás pohltní.

Z této teoretické úvahy vycházíme při postulování hlavního cíle výzkumu, kterým je:
„Analýza agresivity u žáka na druhém stupni základní školy.“

Z výše uvedeného hlavního cíle vyplývají následující cíle:

- 1) Analyzovat různé druhy agresivity u žáků na druhém stupni polské a české základní školy.
- 2) Porovnat jednotlivé druhy agresivity u chlapců a dívek.
- 3) Analyzovat faktory druhého řádu, jimiž jsou, hostilita a agrese u žáků na druhém stupni polské a české základní školy.

Otázky výzkumu:

- 1) V jakém počtu u dívek a chlapců bude analyzována nepřímá agrese?
- 2) U kolika chlapců a dívek bude zjištěna iritabilita v osmých třídách?
- 3) Bude zaznamenána podezřívavost ve vyšším počtu u dívek nebo chlapců?
- 4) Je zastoupena verbální agrese u vyššího počtu dívek nebo chlapců?
- 5) Objevuje se pocit viny více u dívek nebo chlapců?
- 6) Vyskytne se resentment u vyššího počtu dívek nebo chlapců?
- 7) Je zastoupen faktor hostility u vyššího počtu chlapců nebo dívek ze sledovaného souboru?
- 8) Jak je zastoupen faktor agrese mezi chlapci a dívkami?

5 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumné šetření proběhlo ve dvou školách. První část se uskutečnila na české městské škole z okolí Havířova¹³⁷. Druhé šetření mi povolila vesnická polská škola z okolí Frýdku Místku.¹³⁸ Školy jsem vybrala náhodně. Záleželo na té, která mi výzkum povolí. Některé školy nejsou ochotné provádět tato šetření. Na české škole jsem absolvovala praxi. Výzkumná skupina žáků se pohybuje ve věku třinácti až šestnácti let. Celkového šetření se účastnilo 82 žáků. V první škole jsem měla k dispozici šetření čtyři třídy, ve druhé se jednalo pouze o dvě třídy.

Tabulka č. 1 Přehled chlapců a dívek ve výzkumném souboru

Třída	Počet chlapců	Počet dívek	Celkem	Národnost
8	6	5	11	P
9	4	5	9	P
8. A	6	10	16	Č
8. B	7	7	14	Č
9. B	7	7	14	Č
9. A	5	13	18	Č
celkem	35	47	82	-

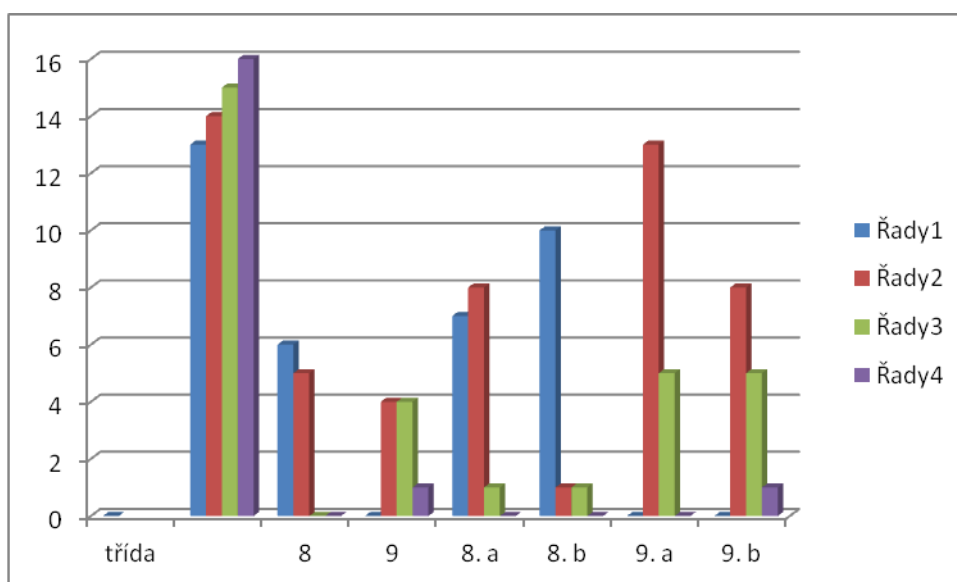
Z tabulky jsou patrné tyto údaje: Tabulka referuje o dvou polských školách a čtyřech českých. Nejdříve se budu věnovat respondentům z polské školy. V osmé třídě je šest chlapců a pět dívek. Devátá třída má čtyři chlapce a pět dívek. Výzkumný soubor polské školy obsahuje celkem 20 žáků. Nyní pokračujeme českou školou. V osmé A se zúčastnilo šetření šest chlapců a deset dívek. Osmou B navštěvuje sedm chlapců a sedm dívek. U deváté B jsem měla k dispozici sedm chlapců a sedm dívek. V deváté A je pět chlapců a třináct dívek. Výzkum zde proběhl u 62 žáků. Z tabulky vyplývá, že jsem měla k dispozici třicet pět chlapců a čtyřicet sedm dívek. Dívek tedy bylo o dvanáct více než chlapců.

¹³⁷ Škola nechce být uvedena.

¹³⁸ Škola nechce být uvedena.

Tabulka č. 2 Rozložení žáků podle věku

třída	Věk			
	13	14	15	16
8	6	5	0	0
9	0	4	4	1
8. a	7	8	1	0
8. b	10	1	1	0
9. a	0	13	5	0
9. b	0	8	5	1
celkem	23	39	16	2



Graf č. 1 Rozložení žáků podle věku

Z výše uvedené tabulky a grafu jsou patrné tyto hodnoty: Třicet devět žáků má čtrnáct let. Dvacet tři žáků je ve věku třinácti let. K věku patnácti let se přihlásilo šestnáct žáků. Objevují se zde dva šestnáctiletí žáci. Dva žáci věk neudali.

6 Výzkumná metoda

K mému výzkumnému šetření jsem zvolila dotazníkovou metodu. Než se dostaneme k samotné metodě, je zapotřebí vysvětlit „dotazník“ obecně.

Dotazník můžeme chápat jako psaný řízený rozhovor. Na rozdíl od skutečného rozhovoru není časově náročný. Umožňuje nám testovat velký počet osob ve stejnou dobu. Odpovědi nemůžeme brát vždy jako definitivní. Mohou být subjektivně ovlivněny. Jedinec se zde může více otevřít, ale zároveň ovlivňovat své odpovědi tím, že vydedukuje ty, které jsou společensky nepřijatelné, a poté svou odpověď nasměruje opačným způsobem. Důležitá je anonymita, která je pro respondenty impulsem k tomu, aby své odpovědi volili upřímně. Ten, kdo dotazník sestavuje, musí pečlivě promyslet hlavní cíl průzkumu. Otázky formuluje srozumitelně, přehledně, logicky a stylisticky správně.¹³⁹

Během dotazníkového šetření se zjišťují dvě fakta: tvrdá a měkká. Do tvrdých patří nacionále, pohlaví, věk, apod. Mezi měkká se zařazují názory, zkušenosti, zájmy, postoje, prožitky, představy, přání apod. Otázky v dotaznících mohou být uzavřené, otevřené nebo škálové. Na uzavřené otázky subjekt odpovídá dvěma nebo více možnými odpověďmi, např. ano, ne, nevím. Mohou mít své nevýhody, např. jedinci se nehodí ani jedna alternativa nebo odpovědi nemusí rozumět, tak volí tu, která se mu nabízí. Otázky mohou působit povrchně a vynuceně. U otevřených otázek se nabízí větší rozsah odpovědí. Nejsou tak omezené a umožňují zasahovat hlouběji do problematiky. Otázky tohoto typu jsou např. „Jaký jsem, proč jsem takový...?“. Nedochozí u nich k nedorozumění. Třetí možností jsou škálové otázky. Používají se pro posuzovací škály. Tyto dotazníky slouží k záznamu jednotlivých vlastností posuzovaných osob nebo předmětů (dopisy). Mají pevně stanovené odpovědi.¹⁴⁰

Pro výzkumné šetření jsem zvolila uzavřenou dotazníkovou metodu B-D-I s nucenou možností odpovědi „Ano nebo Ne“. Dotazník byl anonymní v obou školách, kromě pohlaví, věku a třídy. Obsahoval 75 otázek. Z toho šedesát otázek je formulováno tak, že jsou pravdivé v případě kladné odpovědi a patnáct je falešných v případě negativní odpovědi. Zkoumá osm subškál. Těmi jsou fyzická agresivita, nepřímá agrese, iritabilita,

¹³⁹ KOHOUTEK, R. Dotazník. In: [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/wpsy/old/stud_materialy/koh_dotaznik.htm

¹⁴⁰ KOHOUTEK, R. Dotazník. In: [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/wpsy/old/stud_materialy/koh_dotaznik.htm

negativismus, ressentiment, podezíravost, verbální agrese a pocit viny. Fyzickou agresí se rozumí sklon k fyzické inzultaci osob. S nepřímou agresí souvisí pomlavy, podrazy, rozmrzelost apod. Iritabilita znamená neadekvátní reaktivitu vůči autoritám. Negativismus se projevuje jako opozice vůči autoritám. Resentiment definuje pocit ublížení světem a zatrpkllost. Podezíravost určuje projekci agresivity na jiné osoby. Verbální agrese vede k prosazení vlastní osoby. Pocit viny určuje pocit vlastní špatnosti, kritičnosti k vlastní osobě.

Test tedy zkoumá 7 dimenzí agresivity. Skóre u všech dimenzí nesmí přesáhnout hodnotu pět. Jestliže se objeví zvýšené skóre u iritability a pocitu viny, svědčí to o větší hladině úzkosti a sklonu k maladaptivnímu chování. Resistiment, podezíravost a pocit viny Buss a Durkeeová považují za faktor hostility. Za faktor agrese lze považovat zvýšené hodnoty u fyzické agrese, verbální a nepřímé agrese. Hostilita se projevuje negativním postojem vůči jedincům a celému okolí. Lidé trpící hostilním chováním hodnotí svět kriticky a především negativně. Svůj život si zakládají na žárlivosti, závisti, podezíravosti, pohrdání apod.

6. 1 Průběh sběru dat

Prvním krokem bylo zvolení daných škol. Preferovala jsem jednu polskou základní školu a jednu českou. Dotazník byl anonymní. Žáci vyplnili pouze pohlaví, věk a třídu.

První šetření proběhlo na české základní škole. V této škole jsem byla na praxi. Požádala jsem o svolení ředitele školy. Poté jsem se domluvila s učiteli, kdy by mohli žáci dotazníky vyplnit. Měla jsem k dispozici dvě osmé třídy a dvě deváté třídy. Na každou třídu jsem dostala celou vyučovací hodinu. Do třídy jsem chodila s pedagogem. Měla jsem možnost tedy být v každé třídě. Preferovala jsem, aby žáci seděli zvlášť, což se mi také podařilo. Třídní učitelka vysvětlila žákům vážnost šetření. Poté jsem jim já sdělila své požadavky a důvod tohoto výzkumu. Zdůraznila jsem, aby četli otázky pozorně. Pokud nerozuměli otázce, snažila jsem se ji vysvětlit. Obdrželi dotazník, kde bylo 75 otázek. Jejich úkolem bylo odpovědět na každou otázku „ano“, pokud hypotéza odpovídá této odpovědi, a „ne“ pokud s výpovědí nesouhlasí. Vybranou odpověď zakroužkovali. Čas vyhrazený na vypracování byl 45 minut. Žáci odevzdávali dotazníky v rozmezí 15-25 minut. Obdržela jsem je všechny vyplněné. Odpověděli na všechny otázky.

Druhé šetření se konalo na polské základní škole, která sídlí v České republice. Tuto školu jsem vybrala náhodně z mého okolí. Navštívila jsem ředitele školy a domluvila jsem se s ním na termínu uskutečnění. Sběr dat proběhl v rámci jednoho dne. Měla jsem k dispozici osmou a devátou třídu. V jedné třídě jsem byla s ředitelem školy a v druhé s paní učitelkou polského jazyka. Šetření probíhalo zároveň, takže jsem měla možnost být v každé třídě, ale ne po celou dobu. Žáci seděli zvlášť. První jsem byla uvedena do třídy s ředitelem školy. Ředitel žákům v polském jazyce vysvětlil vážnost pravdivých odpovědí. Pak jsem dostala slovo já. Žákům jsem sdělila své požadavky. Čas na vypracování byl vyhrazen na 30 minut. Po sdělení mých požadavků jsem šla do druhé třídy. Zde jsem jim taktéž vše objasnila. Žáci odevzdávali dotazníky zhruba po 20-30 minutách. Vrátily se mi všechny vyplněné. Odpověděli na všechny otázky.

7 Výsledky výzkumného šetření

Na základě mého šetření na polské a české škole jsem získala tyto výsledky. Tučně zvýrazněné hodnoty nás informují o zvýšené agresivitě u těchto žáků.

7.1 Analýza dimenzí agresivity v polské a české škole.

Tabulka č. 3 Analýza dimenze agresivity u žáků osmé třídy z polské školy

Počet	Pohlaví	Třída	Věk	1	2	3	4	5	6	7	8
1	ž	8	13	2	3,3	1,82	0	0	3	3,08	7,7
2	ž	8	13	1	5,5	5,46	6	7,5	5	2,31	8,8
3	ž	8	13	2	4,4	5,46	8	7,5	6	3,08	8,8
4	ž	8	13	4	4,4	1,82	6	6,25	5	5,39	6,6
5	m	8	13	7	3,3	9,1	4	6,25	9	4,62	6,6
6	m	8	13	5	1,1	0,91	2	0	1	1,54	2,2
7	m	8	14	3	3,3	3,64	4	1,25	1	4,62	0
8	m	8	14	4	5,5	4,55	4	8,75	7	7,7	8,8
9	m	8	14	2	6,6	6,37	2	8,75	5	6,16	3,3
10	ž	8	14	0	1,1	0,91	0	0	0	2,31	5,5
11	m	8	14	5	5,5	6,37	0	6,25	3	5,39	8,8

Z uvedené tabulky je patrný výskyt zvýšených hodnot nad 5. Jeden žák má zvýšenou hodnotu u fyzické agresivity. V ostatních případech je fyzická agresivita u ostatních žáků v normě. U nepřímé agrese vykazují mírné zvýšení 4 žáci z této třídy. Mírně zvýšené hodnoty u iritability vykazují taktéž 4 žáci. Negativismus se objevuje u 3 žáků ve třídě. Resentimentem trpí 7 žáků. Podezíravost je patrná u 3 žáků ve třídě. Mírně zvýšené hodnoty u verbální agrese je u 3 žáků. Pocitem viny trpí 7 žáků. Ostatní žáci mají hodnoty v normě.

Zvýšené skóre u iritability plus pocit viny se objevují u 3 žáků z této třídy. Tito žáci mohou mít sklon k větší úzkosti a maladaptivním reakcím. 1 chlapec a dívka mají vyšší hodnoty u resentimentu a zároveň u podezíravosti. Dívka ještě u pocitů viny. Buss a Durkenová to považují za faktor hostility.

Z tabulky lze vyčíst, že někteří žáci vykazují hodnoty dosahující skóre 5, jiní tuto hodnotu dokonce převyšují. Skóre u ostatních žáků dosahuje hodnot 0-5..

Tabulka č. 4 Analýza dimenzí agresivity u deváté třídy z polské školy

Počet	Pohlaví	Třída	Věk	1	2	3	4	5	6	7	8
1	m	9	16	8	4,4	4,55	4	5	7	3,85	5,5
2	ž	9	14	4	2	5,46	4	3,75	2	5,39	3,3
3	m	9	15	9	7,7	5,46	6	7,5	7	7,7	3,3
4	ž	9	15	2	7,7	7,28	2	6,25	3	5,39	5,5
5	ž	9	15	1	3,3	2,73	4	6,25	7	5,39	7,7
6	m	9	14	9	6,6	9,1	10	7,25	9	6,93	2,2
7	ž	9	14	4	7,7	6,37	8	5	3	6,16	3,3
8	ž	9	15	2	2,2	0,91	2	6,25	7	6,16	8,8
9	m	9	14	4	6,6	9,1	8	10	10	6,16	6,6

Z výše uvedené tabulky je patrné zvýšené skóre některých žáků v této třídě.

U třech žáků jsme zaznamenali vyšší hodnoty u fyzické agresivity. 5 žáků vykazuje vyšší skóre u nepřímé agrese. Vyšší hodnoty iritability se objevují u 6 žáků. 4 žáci mají sklony k negativismu. Resentimentem trpí 6 žáků. Podezíravost se prokázala u 5 žáků.

U verbální agrese se objevují vyšší hodnoty u 8 žáků. Pocitem viny se zabývá 5 žáků. Ostatní žáci mají hodnoty v normě.

Vyšší skóre u iritability a pocitů viny nalezneme u 1 dívky a chlapce v této třídě. Lze přepokládat sklon k úzkostem a maladaptivnímu chování. 3 chlapci a 2 dívky mají vyšší hodnoty u resentimentu, podezíravosti a pocitu viny. To ukazuje na faktor hostility. 2 chlapci vykazují vyšší hodnoty u fyzické, nepřímé a verbální agrese. Lze to považovat za faktor agrese.

Z grafu si lze povšimnout, že někteří žáci vykazují zvýšené hodnoty těsně nad skóre 5, ale jiní mají dvakrát tolik. Hodnoty ostatních žáků se pohybují od 1-5.

Tabulka č. 5 Analýza všech dimenzí agresivity u osmé A na české škole

Počet	Pohlaví	Třída	Věk	1	2	3	4	5	6	7	8
1	ž	8. A	14	1	0	5,46	6	5	7	2,31	5,5
2	ž	8. A	14	8	4,4	7,28	4	8,75	6	6,16	5,5
3	ž	8. A	13	4	4,4	2,73	2	7,5	7	3,85	5,5
4	m	8. A	13	9	8,8	6,37	2	7,5	6	6,16	4,4
5	ž	8. A	13	2	2,2	1,82	4	2,5	1	3,85	0
6	ž	8. A	14	2	1,1	1,82	4	0	4	1,54	1,1
7	m	8. A	14	2	6,6	4,55	0	3,75	8	7,7	4,4
8	ž	8. A	13	4	7,7	9,1	8	8,75	9	6,93	6,6
9	ž	8. A	14	4	6,6	3,64	4	5	6	6,93	4,4
10	ž	8. A	14	8	4,4	3,64	4	6,25	5	2,31	4,4
11	ž	8. A	13	6	4,4	4,55	6	2,5	4	5,39	4,4
12	ž	8. A	14	6	5,5	3,64	6	7,5	10	12	6,6
13	m	8. A	15	5	3,3	2,73	4	3,75	9	5,39	3,3
14	m	8. A	14	4	3,3	6,37	4	8,75	8	6,93	5,5
15	m	8. A	13	6	5,5	7,28	8	6,25	8	6,16	4,4
16	m	8. A	13	8	5,5	3,64	6	7,5	6	4,62	5,5

Z uvedené tabulky je patrný výskyt zvýšených hodnot 5. U 6i žáků jsou zvýšené hodnoty u fyzické agrese. 7 žáků má zvýšené skóre u nepřímé agrese. Vyšší hodnoty iritability se objevují u 6 žáků. U 6 žáků se objevují vyšší hodnoty u negativismu. Resentimentem trpí 9 žáků v této třídě. 12 žáků v této třídě má vyšší hodnoty u podezíravosti. U 8 žáků je patrné zvýšené skóre u verbální agrese. 7 žáků vykazuje vyšší hodnoty u pocitů viny. U ostatních žáků jsou hodnoty v normě.

Vyšší skóre u iritability a pocitů viny nalezneme u 3 dívek a 1 chlapce v této třídě. Může to vést k úzkostem a maladaptivnímu chování. 4 dívky a 1 chlapec vykazují vyšší skóre u resentimentu, podezíravosti a pocitů viny. U 2 chlapců jsou zvýšené hodnoty u resentimentu a podezíravosti. Tyto hodnoty směřují k faktoru hostility. U 2 chlapců a jedné dívky nalezneme zvýšené skóre u fyzické, nepřímé, verbální agrese. Taktéž hodnoty iritability jsou vyšší. To vše přispívá k faktoru agrese.

Zvýšené hodnoty některých žáků těsně převyšují skóre 5, jiné se vyšplhaly až ke skóre 12. Skóre u ostatních žáků je v rozmezí 0-5.

Tabulka č. 6 Analýza všech dimenzí agresivity u osmé B na české škole

Počet	Pohlaví	Třída	Věk	1	2	3	4	5	6	7	8
1	ž	8. B	13	4	6,6	4,55	4	7,5	7	4,62	6,6
2	ž	8. B	13	6	9,9	6,37	6	7,5	7	6,93	4,4
3	ž	8. B	14	4	4,4	4,55	0	6,25	8	3,08	8,8
4	m	8. B	13	5	5,5	1,82	6	6,25	7	4,62	8,8
5	m	8. B	13	4	4,4	3,64	2	3,75	7	3,08	3,3
6	m	8. B	13	6	4,4	5,46	8	5	7	4,62	3,3
7	ž	8. B	-	3	6,6	0,91	4	2,5	2	4,62	6,6
8	m	8. B	15	4	5,5	3,64	0	2,5	4	5,39	7,7
9	m	8. B	13	5	3,3	2,73	0	7,5	5	4,62	3,3
10	m	8. B	13	6	6,6	7,28	2	5	4	7,7	5,5
11	ž	8. B	-	0	5,5	2,73	0	1,25	5	3,85	4,4
12	m	8. B	13	2	5,5	5,46	6	10	7	7,7	5,5
13	ž	8. B	13	8	4,4	4,55	8	7,5	7	7,7	5,5
14	ž	8. B	13	3	3,3	3,64	8	2,5	5	5,39	2,2

Z výše uvedené tabulky jsou patrné následující hodnoty. 4 žáci mají vyšší hodnoty u fyzické agrese. 8 žáků vykazuje zvýšené skóre u nepřímé agrese. Vyšší hodnoty iritability nalezneme u 4 žáků. Negativismus prokazuje 6 žáků. K resentimentu se přiznalo 7 žáků. Podezíravosti trpí 8 žáků. 5 žáků vykazuje zvýšené skóre u verbální agrese. 8 žáků disponuje vyššími hodnotami u pocitů viny. U ostatních žáků jsou hodnoty v normě.

Vyšší skóre u iritability a pocitů viny nalezneme u 2 chlapců. Mohou mít sklony k úzkosti a maladaptivním reakcím. 3 dívky vykazovaly zvýšené hodnoty u resentimentu, podezíravosti a pocitů viny. U 2 chlapců a 1 dívky je vyšší hodnota resentimentu a podezíravosti. Tyto hodnoty ukazují na faktor hostility. Vyšší hodnoty u fyzické agrese, nepřímé agrese a verbální jsou u jedné dívky a chlapce. Mluvíme o faktoru agrese.

Zvýšené skóre některých žáků se pohybuje těsně nad 5, jiné jsou dvakrát vyšší. Ostatní hodnoty u žáků se pohybují v rozmezí 0-5.

Tabulka č. 7 Analýza dimenzí agresivity u žáků deváté B z české školy

Počet	Pohlaví	Třída	Věk	1	2	3	4	5	6	7	8
1	ž	9. b	14	3	5,5	3,64	6	3,75	2	5,39	4,4
2	ž	9. b	14	3	3,3	1,82	4	5	6	3,08	5,5
3	m	9. b	14	4	4,4	2,73	10	5	6	1,54	7,7
4	ž	9. b	14	2	5,5	2,73	4	3,75	2	6,93	3,3
5	ž	9. b	15	1	7,7	5,46	2	7,5	6	3,85	7,7
6	m	9. b	16	9	4,4	6,37	8	3,75	8	4,62	4,4
7	ž	9. b	14	8	5,5	5,46	2	8,75	6	6,16	6,6
8	ž	9. b	15	5	5,5	1,82	0	6,25	5	5,39	8,8
9	ž	9. b	14	1	5,5	6,37	2	5	4	1,54	4,4
10	m	9. b	15	4	4,4	1,82	8	2,5	3	3,08	2,2
11	m	9. b	14	2	5,5	0,91	4	6,25	5	3,85	6,6
12	m	9. b	15	4	3,3	6,37	2	5	6	6,16	6,6
13	m	9. b	15	7	7,7	6,37	6	7,5	5	7,7	6,6
14	m	9. b	14	4	3,3	3,64	2	3,75	5	6,16	3,3

Z výše uvedené tabulky vyplývá zvýšení skóre u některých žáků v této třídě. Vyšší hodnoty u fyzické agrese se objevují u 3 žáků. Vyšší skóre než 5 u nepřímé agrese bylo zjištěno u 8 žáků. Zvýšené hodnoty u iritability se ukázaly u 5 žáků. 5 žáků se přiznalo k negativismu. 5 žáků vykazuje vyšší hodnoty u resentmentu. U 5 žáků je vyšší skóre u podezřavosti. Vyšší hodnoty u verbální agrese lze pozorovat u 6 žáků. Pocitem viny se zabývá 8 žáků. Ostatní hodnoty jsou v normě.

2 chlapci a 1 dívka mají vyšší hodnotu iritability a pocitů viny. Poukazuje to na vyšší hladinu úzkosti a sklonu k maladaptivním reakcím. U 2 dívek se bylo zjištěno vyšší skóre u resentmentu, podezřavosti a pocitů viny. Definujeme tím faktor hostility. 1 dívka vykazovala vyšší hodnoty u fyzické, nepřímé, verbální agrese a iritability. Lze to určit jako faktor agrese.

Zvýšené hodnoty u některých žáků se pohybují nad skóre 5. U jiných dosahují i skóre 10. Hodnoty u ostatních žáků se pohybují v rozmezí 0-5.

Tabulka č. 8 Analýza dimenzí agresivity u žáků deváté A z české školy.

Počet	Pohlaví	třída	Věk	1	2	3	4	5	6	7	8
1	ž	9. A	14	5	7,7	5,46	4	7,5	9	3,85	8,8
2	ž	9. A	14	3	5,5	4,55	6	2,5	4	2,31	3,3
3	ž	9. A	14	4	3,3	4,55	2	8,75	8	3,85	9,9
4	m	9. A	14	9	7,7	8,19	10	3,75	5	4,62	6,6
5	ž	9. A	14	3	4,4	7,28	4	5	6	6,16	6,6
6	ž	9. A	14	2	5,5	4,55	0	3,75	9	5,39	7,7
7	ž	9. A	15	1	7,7	5,46	8	7,5	7	6,16	4,4
8	m	9. A	15	4	3,3	5,46	4	2,5	8	4,62	7,7
9	m	9. A	14	7	7,7	4,55	8	3,75	5	4,62	4,4
10	ž	9. A	14	3	4,4	3,64	6	5	6	6,16	3,3
11	m	9. A	14	5	4,4	0	0	2,5	4	3,85	1,1
12	m	9. A	14	3	3,3	5,46	0	5	8	6,16	5,5
13	ž	9. A	14	4	4,4	2,73	0	7,5	6	3,85	7,7
14	ž	9. A	15	2	4,4	4,55	8	5	2	5,39	6,6
15	ž	9. A	14	7	5,5	1,82	4	2,5	8	6,16	1,1
16	ž	9. A	14	3	6,6	5,46	2	6,25	5	3,85	7,7
17	ž	9. A	15	5	8,8	5,46	0	6,25	3	6,93	4,4
18	ž	9. A	15	4	4,4	6,3	4	2,5	7	5,39	1,1

Z výše uvedené tabulky jsou patrné následující hodnoty. 3 žáci z této třídy vykazují zvýšené hodnoty u fyzické agrese. Nepřímá agrese se objevuje u 7 žáků. 9 žáků má vyšší skóre u iritability. U 6 osob nacházíme vyšší hodnoty u negativismu. Zvýšené hodnoty resentimentu se jeví u 6 žáků. 11 žáků se hlásí k podezíravosti. Vyšší hodnoty u verbální agrese jsou u 9 žáků. 10 žáků trpí pocitem viny.

2 chlapci a 1 dívka mají vyšší hodnotu u iritability a pocitů viny. 3 dívky a 2 chlapci vykazují vyšší hodnoty iritability a pocitů viny. Toto skóre může vést k úzkosti a maladaptivním reakcím. U 3 dívek bylo zjištěno vyšší skóre u resentimentu, podezíravosti a pocitů viny. U 4. dívky pouze resentiment a podezíravost. Lze to určit jako faktor hostility. Vyšší skóre u fyzické, nepřímé a verbální agrese se objevuje u 1 dívky. Jev definujeme faktorem agrese.

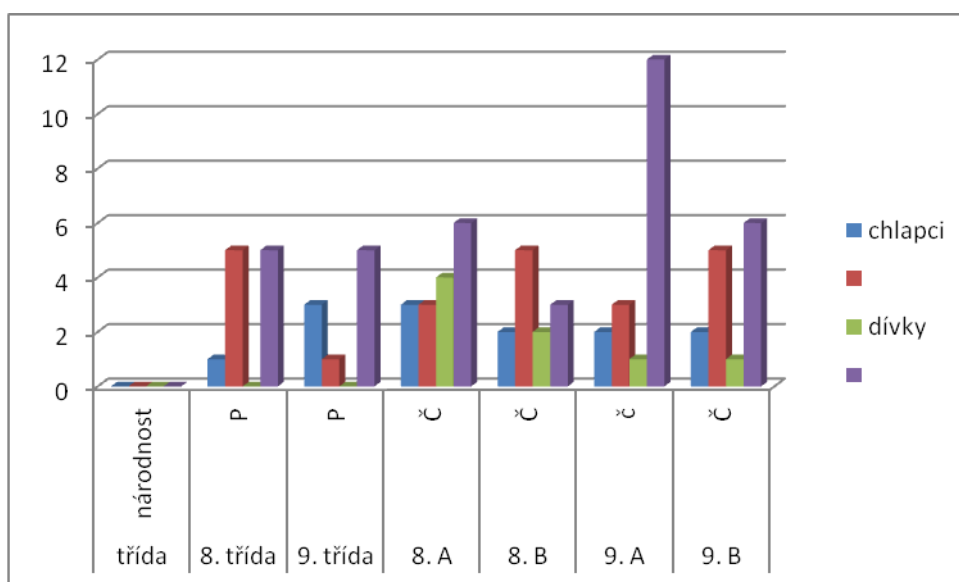
Hodnoty některých žáků se pohybují těsně nad skóre 5. Hodnoty některých žáků toto skóre těsně převyšují, u jiných dosahuje tato hodnota 7, 8 či 10. U ostatních žáků se skóre pohybuje v rozmezí od 0-5.

7.2 Porovnání jednotlivých druhů agresivity u chlapců a dívek.

Tabulka č. 9 Srovnání fyzické agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

Třída	Národnost	Chlapci		Dívky	
		ano	ne	ano	ne
8. třída	P	1	5	0	5
9. třída	P	3	1	0	5
8. A	Č	3	3	4	6
8. B	Č	2	5	2	3
9. A	Č	2	3	1	12
9. B	Č	2	5	1	6
celkem	-	13	22	8	37

141



Graf č. 2 Srovnání fyzické agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

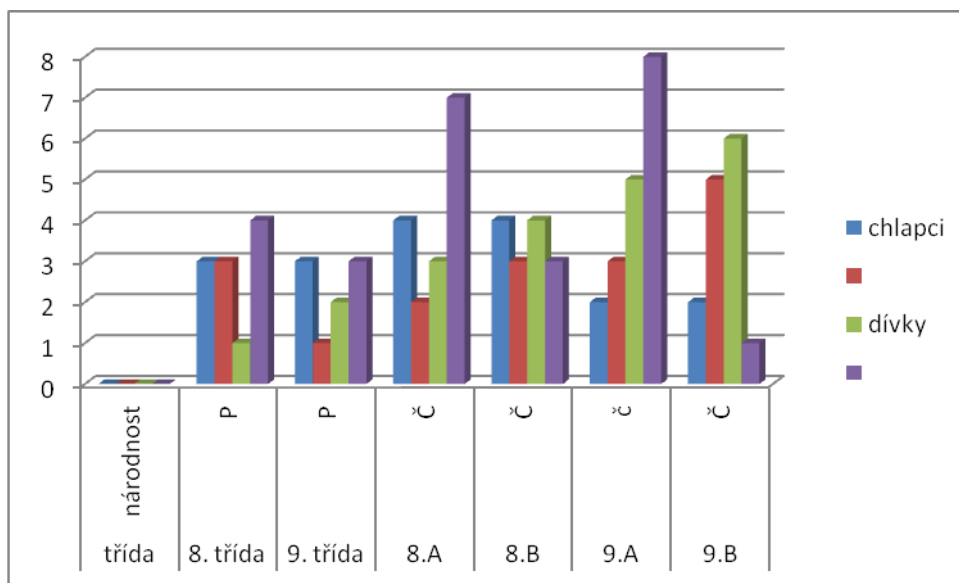
Z tabulky a grafu byly zjištěny tyto hodnoty. Tíhnutí k fyzické agresi se objevuje nejvíce v 8. A. Zde k se tomuto faktu přiznali 3 chlapci a 4 dívky. V 8. B se k témuž faktu přiznali 2 dívky a 2 chlapci, v 8. třídě 3 chlapci a žádná dívka. U 9. A a 9. B jsou výsledky vyrovnané, a to 2 chlapci a 1 dívka. V 9. třídě polské školy se projev fyzické agrese ukázal pouze u 1 chlapce. Z celkového souboru vyplývá, že se fyzická agrese vyskytla více u

¹⁴¹ Vysvětlení: do pole „Ano“ jsem vložila počty žáků, kteří měly zvýšené hodnoty u dané položky. Do pole „Ne“ jsem dala počty žáků, u kterých nebyly určeny zvýšené hodnoty. Takto jsem postupovala u všech tabulek v této kapitole.

chlapců než u děvčat. V polské škole fyzická agrese nebyla nalezena u žádné dívky v obou třídách.

Tabulka č. 10 Srovnání nepřímé agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

Třída	Národnost	Chlapci		Dívky	
		ano	ne	ano	ne
8. třída	P	3	3	1	4
9. třída	P	3	1	2	3
8. A	Č	4	2	3	7
8. B	Č	4	3	4	3
9. A	č	2	3	5	8
9. B	Č	2	5	6	1
celkem	-	18	17	21	26



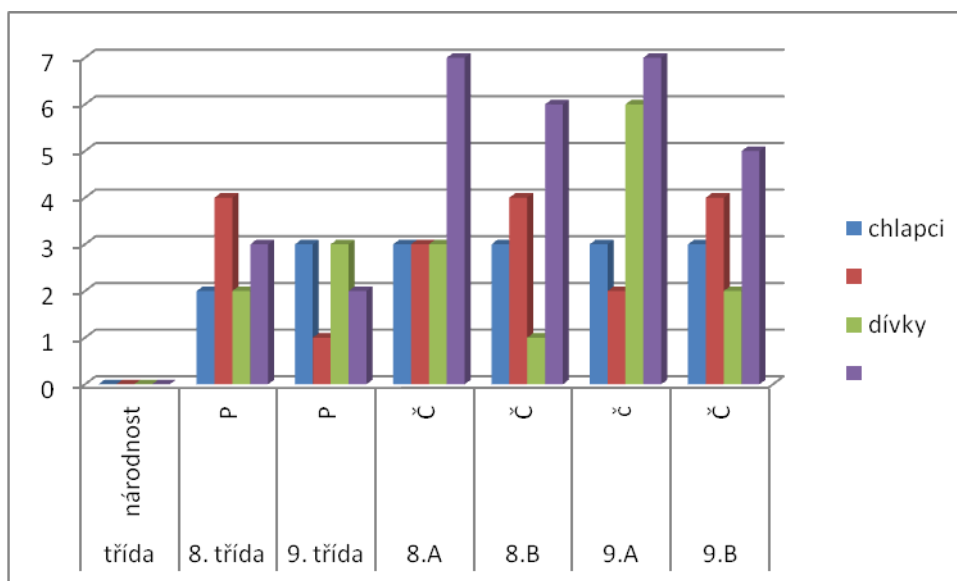
Graf č. 3 Srovnání nepřímé agrese u dívek a chlapců z české a polské ZŠ

U nepřímé agrese byly zaznamenány tyto výsledky. Nepřímá agrese se vyskytuje ve všech třídách a u všech pohlaví. U nejvyššího počtu žáků se objevuje v 9. B, tedy u 6 dívek a 2 chlapců, poté v 8. B, a to u 4 dívek a 4 chlapců, následuje 9. A s 5 dívkami a 2 chlapci, poté 8. A se 4 chlapci a 2 dívkami. Nejmenší počet se objevil u 9. třídy, jednalo se o 3 chlapce a 2 dívky, následuje 8. třída se 3 chlapci a 1 dívkou. Z celkového souboru tedy

vyplývá, že se nepřímá agrese objevila více u dívek, ale je zde patrný rozdíl 3 osob. V nejmenším počtu se opět vyskytla u dívek z polské školy.

Tabulka č. 11 Porovnání výsledků iritability u chlapců a dívek z polské a české školy

Třída	Národnost	Chlapci		Dívky	
		ano	ne	ano	ne
8. třída	P	2	4	2	3
9. třída	P	3	1	3	2
8. A	Č	3	3	3	7
8. B	Č	3	4	1	6
9. A	č	3	2	6	7
9. B	Č	3	4	2	5
celkem		17	18	17	30



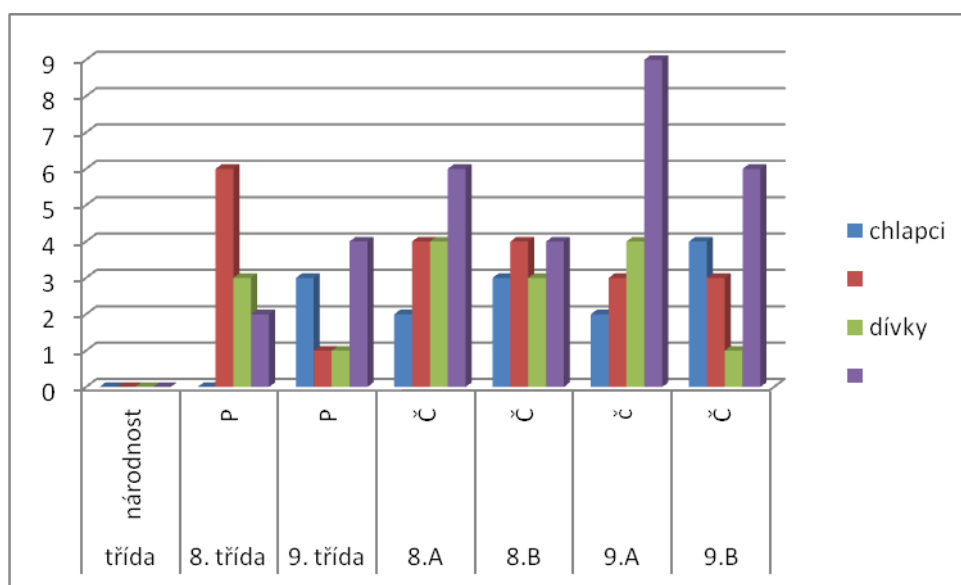
Graf č. 4 Porovnání výsledků iritability u chlapců a dívek z polské a české školy

U iritability byly zjištěny tyto výsledky. Nejvyšší hodnoty vykazovala v 9. A, kde se objevila u nejvyššího počtu žáků, tedy u 6 dívek a 3 chlapců, poté v 8. A a 9. třídě u 3 chlapců a 3 dívek, následuje 9. B se 3 chlapci a 2 dívkami, poté 8. B se 3 chlapci, 1 dívkou. Nejnižší hodnotu zaznamenala 8. třída se 2 chlapci. U ostatních žáků lze předpokládat

hodnoty v normě. Z celkových výsledků lze konstatovat, že byla irratabilita zjištěna u stejného počtu chlapců a dívek.

Tabulka č. 12 Porovnání výsledků negativismu u chlapců i dívek z české a polské školy

Třída	Národnost	ano	ne	ano	ne
8. třída	P	0	6	3	2
9. třída	P	3	1	1	4
8. A	Č	2	4	4	6
8. B	Č	3	4	3	4
9. A	č	2	3	4	9
9. B	Č	4	3	1	6
celkem	-	14	21	16	31

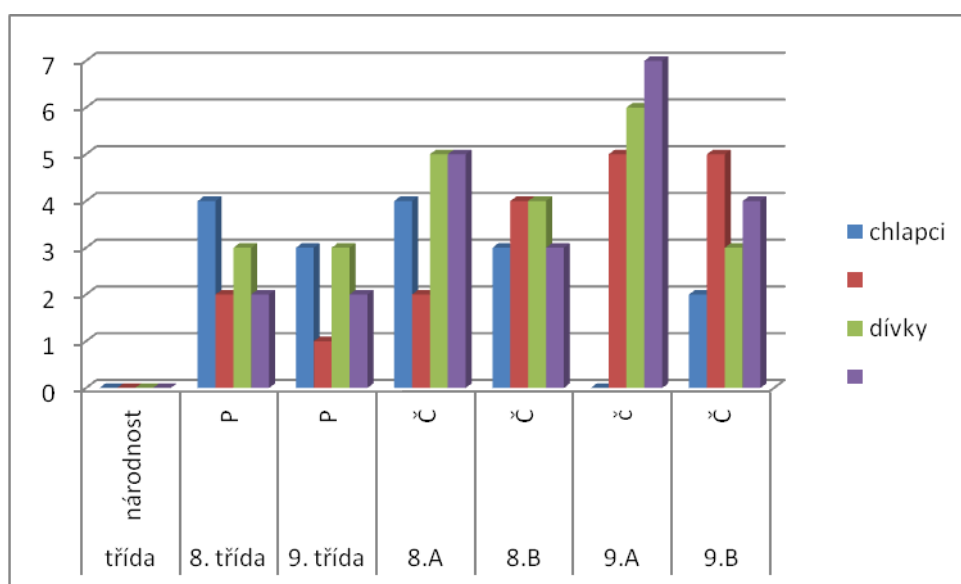


Graf č. 5 Porovnání výsledků negativismu u chlapců i dívek z české a polské školy

Z grafu jsou patrné tyto údaje. Co do počtu žáků se negativismus objevil nejvíce v 8. A, tedy u 2 chlapců a 4 dívek, poté v 8. B se 3 dívkami a 3 chlapci, následuje 9. A se 4 chlapci a 2 dívkami, poté 9. B se 4 chlapci a 1 dívkou, 8. třída se 3 dívkami a 9. třída se 3 chlapci a žádnou dívkou. U dalších žáků jsou hodnoty pořádku. Z grafu a tabulky vyplývá, že se zde nachází negativismus více u dívek než chlapců. Negativismus se nevyskytuje u chlapců v osmé třídě na polské škole.

Tabulka č. 13 Porovnání výsledků resentimentu u chlapců a dívek z polské a české školy

		Chlapci		Dívky	
Třída	Národnost	ano	ne	ano	ne
8. třída	P	4	2	3	2
9. třída	P	3	1	3	2
8. A	Č	4	2	5	5
8. B	Č	3	4	4	3
9. A	č	0	5	6	7
9. B	Č	2	5	3	4
celkem		16	19	24	23

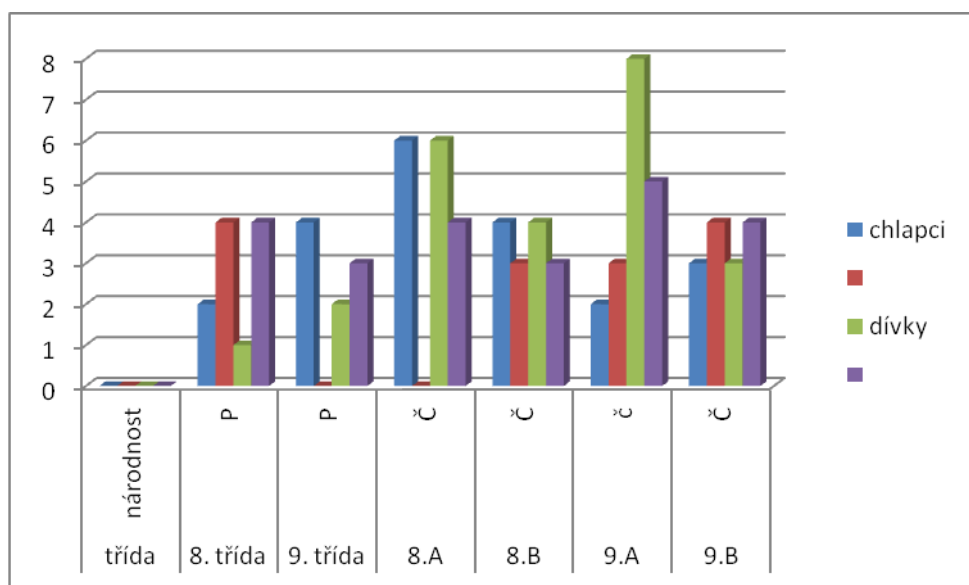


Graf č. 6 Porovnání výsledků resentimentu u chlapců a dívek z polské a české školy.

Z grafu jsou patrné tyto údaje. Resentiment se objevil u nejvyššího počtu žáků v 8. A, tedy u 4 chlapců a 4 dívek, poté v 8. B u 4 dívek a 3 chlapců, 8. třída se 4 chlapci a 3 dívkami, následuje 9. A se 6 dívkami, poté 9. třída se 3 chlapci a 3 dívkami a 9. B se 3 dívkami a 2 chlapci. Resentiment se nevyskytl u žádného chlapce v 9. A. U ostatních žáků jsou hodnoty v pořádku. Z tabulky a grafu vyplývá, že k resentimentu tíhnou více dívky než chlapci.

Tabulka č. 14 Porovnání výsledků u podezíravostí mezi chlapci a dívkami z české a polské školy

Třída	Národnost	chlapci		dívky	
		ano	ne	ano	ne
8. třída	P	2	4	1	4
9. třída	P	4	0	2	3
8. A	Č	6	0	6	4
8. B	Č	4	3	4	3
9. A	č	2	3	8	5
9. B	Č	3	4	3	4
celkem		21	14	24	23

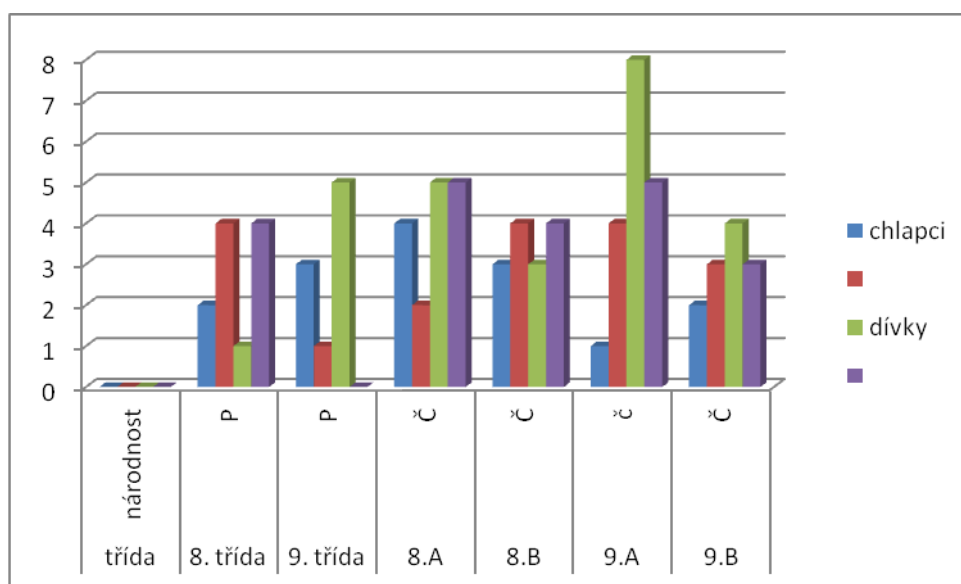


Graf č. 7 Porovnání výsledků u podezíravostí mezi chlapci a dívkami z české a polské školy

Z grafu lze vyčíst tyto informace. Podezíravost se objevila v každé třídě. U nejvyššího počtu žáků v 8. A, tedy u 6 chlapců a 6 dívek, následuje 9. A s 8 dívkami a 3 chlapci, poté 8. B se 4 dívkami a 4 chlapci, následuje 9. B se 3 dívkami a 3 chlapci a 9. třída se 4 chlapci a 2 dívkami. Nejnižší počet žáků se vyskytl v 8. třídě polské školy, a to u 2 chlapců a 1 dívky. U ostatních žáků jsou hodnoty v normě. Z tabulky a grafu je patrný výskyt podezíravosti více u dívek než u chlapců. Rozdíl činí 3 osoby.

Tabulka č. 15 Srovnání verbální agrese u dívek a chlapců z polské a české školy

Třída	Národnost	chlapci		dívky	
		ano	ne	ano	ne
8. třída	P	2	4	1	4
9. třída	P	3	1	5	0
8. A	Č	4	2	5	5
8. B	Č	3	4	3	4
9. A	č	1	4	8	5
9. B	Č	2	3	4	3
celkem	-	15	18	26	21

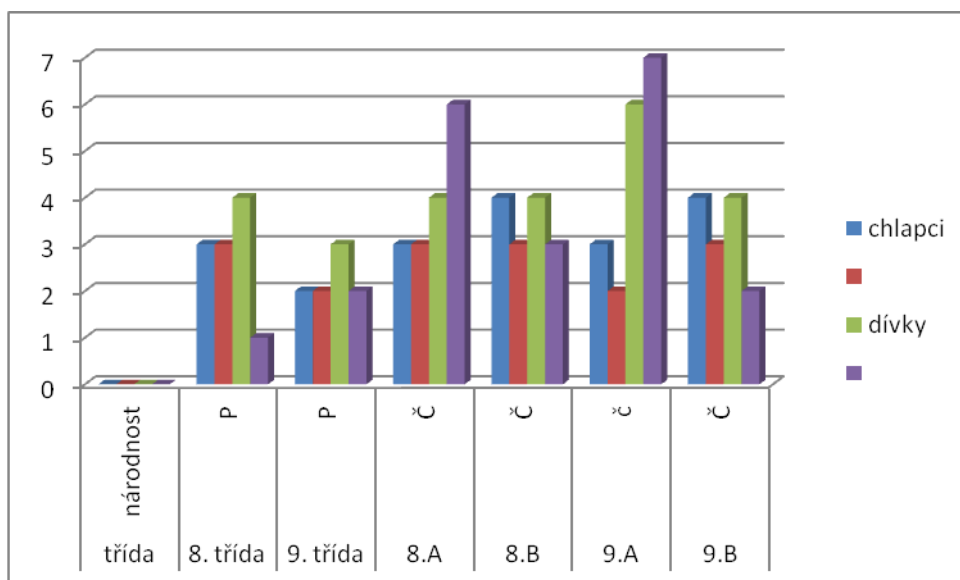


Graf č. 8 Srovnání verbální agrese u dívek a chlapců z polské a české školy

Verbální agresi nalezneme ve všech třídách u obou pohlaví. V 9. A se k verbální agresi přiznalo 8 dívek a 1 chlapec, následovala 8. A s 5 dívkami a 4 chlapci, poté 9. třída s 5 dívkami a 3 chlapci, pak 9. B se 4 dívkami a 2 chlapci, následuje 8. B se 3 dívkami 2 chlapci a 8. třída s 1 dívkou a 2 chlapci. Z tabulky a grafu lze konstatovat, že se verbální agrese vyskytují více u chlapců než děvčat.

Tabulka č. 16 Porovnání výsledků u pocitů viny mezi chlapci a dívkami z polské a české školy

		Chlapci		Dívky	
Třída	Národnost	ano	ne	ano	ne
8. třída	P	3	3	4	1
9. třída	P	2	2	3	2
8. A	Č	3	3	4	6
8. B	Č	4	3	4	3
9. A	č	3	2	6	7
9. B	Č	4	3	4	2
celkem	-	19	16	25	21



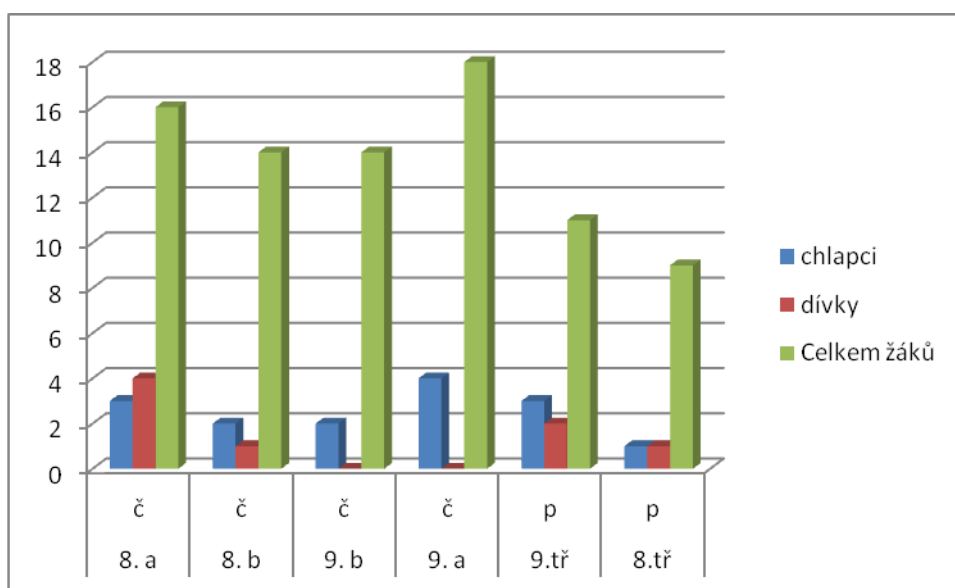
Graf č. 9 Porovnání výsledků u pocitů viny mezi chlapci a dívkami z polské a české školy

K pocitu viny se přiznal následující počet žáků z každé třídy. V 9. A se hlásilo k pocitům viny 7 dívek a 3 chlapci, v 8. B a 9. B 4 chlapci a 2 dívky, v 8. A 5 dívek a 2 chlapci, v 8. třídě 4 dívky a 3 chlapci a v 9. třídě 3 dívky a 2 chlapci. Z tabulky a grafu vyplývá, že se pocit viny se objevil u dívek, rozdíl činí 7 osob.

7.3 Analýza faktorů druhého řádu.

Tabulka č. 17 Výsledky faktoru hostility u žáků české a polské školy

Třída	Národnost	Chlapci	Dívky	Celkem žáků
8. a	č	3	4	16
8. b	č	2	1	14
9. b	č	2	0	14
9. a	č	4	0	18
9.tř	p	3	2	11
8.tř	p	1	1	9
celkem	-	15	8	82

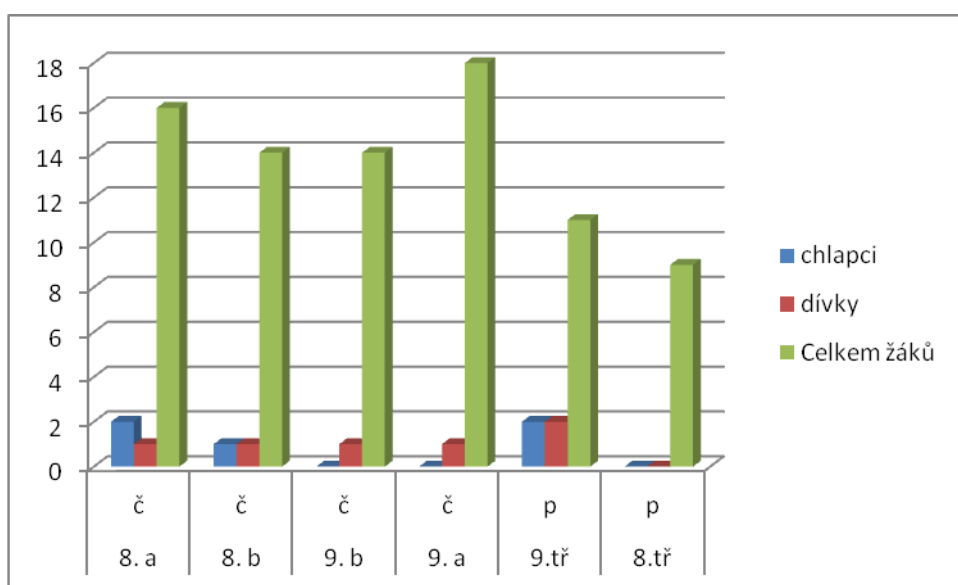


Graf č. 10 Výsledky faktoru hostility u žáků české a polské školy

Z grafu je patrné, že se faktor hostility v nejvyšším počtu objevil v 8. A u obou pohlaví. V 9. B a 9. A se neobjevil faktor u žádné dívky. Hodnoty u 9. B v české škole a v 8. třídě na polské škole jsou vyrovnané. U ostatních žáků jsou hodnoty v normě. Z grafu a tabulky vyplývá, že se faktor hostility vyskytl více u chlapců než dívek. Rozdíl činí 7 žáků.

Tabulka č. 18 Výsledky faktoru agrese u žáků z české a polské školy

Třída	Národnost	Chlapci	Dívky	Celkem žáků
8. a	č	2	1	16
8. b	č	1	1	14
9. b	č	0	1	14
9. a	č	0	1	18
9.tř	p	2	2	11
8.tř	p	0	0	9
celkem	-	5	6	82



Graf č. 11 Výsledky faktoru agrese u žáků z české a polské školy

Z grafu vyplývají tyto výsledky. V 8. třídě se nevyskytl faktor agrese u žádného žáka. V 8. B se objevil u chlapce a dívky. V 8. A se faktor agrese projevil u 2 chlapců a 1 dívky. V 9. A a 9. B byl zjištěn faktor agrese u 1 dívky, ale u žádného chlapce. V 9. třídě se vyskytl faktor u 2 dívek a 2 chlapců. U ostatních žáků jsou hodnoty v normě. Z tabulky a grafu je patrné, že se faktor agrese objevil celkem u 5 chlapců a 6 dívek.

8 Shrnutí výzkumného šetření

V této kapitole stručně shrneme cíle této práce, otázky a porovnáme je s výsledky. Na začátku práce byl stanoven hlavní cíl, ze kterého vycházejí následující tři cíle. Hlavním cílem byla „analýza dimenzí agresivity u žáků na druhém stupni ZŠ.“ Prvním cílem byla analýza jednotlivých druhů agresivity u žáků z české a polské základní školy. Druhým cílem bylo porovnat jednotlivé druhy agresivity u chlapců a dívek. Třetím cílem byla analýza faktorů druhého řádu.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že se v každé třídě vyskytují minimálně dva žáci, kteří disponují vyššími hodnotami u některého druhu agresivity. Hodnoty, dle kterých byla agresivita posuzována, se pohybovaly v rozmezí od 0 do 12. Pro nás jsou důležité ty, které přesáhly koeficient 5. Z tohoto zjištění vyplývá, že se zde objevili žáci, u kterých nebyla analyzovaná agresivita a žáci, u kterých agresivita byla určena. Někteří žáci dosáhli nulových hodnot u zkoumané položky, konkrétně dvacet tři žáků, pět dosáhlo deseti a jeden dvanácti. K tomuto zjištění jsem dospěla z tabulek 7.1 „analýza dimenzí agresivity“. Výzkumný soubor obsahoval celkem 82 žáků. Z celého výzkumného souboru byla stanovena u čtyřiceti pěti žáků podezíravost, čtyřiceti čtyř pocit viny, čtyřiceti jedné verbální agrese, u čtyřiceti resentment, třiceti devíti žáků nepřímá agrese, třiceti čtyř iritabilita, třiceti negativismus a dvaceti jedné fyzická agrese. U dívek je nejvíce zastoupena verbální agrese, poté pocit viny, podezíravost a resentment, nepřímá agrese, iritabilita, negativismus a fyzická agrese. U chlapců se objevuje na prvním místě podezíravost, následuje pocit viny, nepřímá agrese, iritabilita, resentment, verbální agrese, negativismus a fyzická agrese.

Nyní shrneme otázky, které byly stanoveny na začátku. Následující tvrzení a výsledky byly vydedukovány z tabulek, které jsou uvedené v podkapitole: „7.2 Porovnání jednotlivých druhů agresivity u chlapců a dívek. První otázka: „V jakém počtu u dívek a chlapců bude analyzována nepřímá agrese? Nepřímá agrese byla určena u 21 dívek a 18 chlapců. Objevila se u většího počtu dívek než chlapců. Druhá otázka: „Bude podezíravost určena ve vyšším počtu u dívek nebo u chlapců? Podezíravost byla vytyčena u dvaceti čtyř dívek a dvaceti jedné chlapců. Vyskytla se u vyššího počtu dívek, rozdíl jsou tři žáci. Třetí otázkou: „V jakém počtu chlapců a dívek byla určena iritabilita v osmých třídách? Z tabulek vyplývá, že se vyskytla u osmi chlapců a šesti dívek z toho sledovaného souboru. Tedy u vyššího počtu chlapců, ale rozdílem jsou pouze dva žáci. Čtvrtá otázka: „Objevuje se pocit viny více u

dívek nebo u chlapců? Pocit viny byl stanoven u dvaceti pěti dívek a devatenácti chlapců. Vyskytl se tedy více u dívek, rozdílem je šest žáků. Pátá otázka: „Bude resentment stanovený ve vyšším počtu dívek nebo chlapců?“ Resentiment byl určen u dvaceti čtyř dívek a šestnácti chlapců. Rozdíl je osm žáků. Šestá otázka: „Je zastoupena verbální agrese u vyššího počtu dívek nebo chlapců? Verbální agrese byla vytyčena u dvaceti šesti dívek a patnácti chlapců. Byla zaznamenána u většího počtu dívek ve srovnání s chlapci. Sedmá otázka: „Je zastoupen faktor hostility ve vyšším počtu u dívek nebo u chlapců ze sledovaného souboru? Faktor hostility byl stanoven u patnácti chlapců a osmi dívek, tudíž se vyskytl u většího počtu chlapců. Poslední otázka: Jak je zastoupen faktor agrese mezi chlapci a dívkami? Faktor agrese byl zaznamenán u pěti chlapců a šesti dívek z celého sledovaného souboru žáků.

Ze zachyceného výzkumného šetření lze konstatovat, že polovina žáků ze zkoumaných škol tíhne k podezíravosti, pocitu viny, verbální agresi, resentimentu a nepřímé agresi.

9 Diskuse

Agrese a agresivita patří mezi častá diskutovaná témata v dnešní společnosti. Celková kriminalita mládeže a populace se stupňuje. V této problematice budeme nacházet neustálé nové poznatky, které vyplynou z nových výzkumů, nebo současné výzkumy potvrdí fakta předešlých šetření. S agresivitou lidí se setkáváme v každé době, společnosti a prakticky na kterémkoliv místě a různých situacích. Jako první se s ní můžeme potkat v rodinném prostředí, v mateřské a základní škole, poté ve vrstevnických skupinách, partách, na ulici, a taktéž v zaměstnání. Nyní budeme směřovat pozornost na průběh tohoto šetření a výsledky této práce.

Nejdříve zhodnotíme krátce dotazníkovou metodu a průběh sběru dat. Dotazník byl anonymní. Anonymita chrání žáky před odhalením jejich totožnosti, proto je zde vyšší pravděpodobnost, že se žáci dokážou více otevřít. Otázky byly uzavřené s volitelnou odpovědí ano, ne. Nevýhodu lze shledat v tom, že žáci nemohli dopsat své vlastní poznámky do dotazníků, jestliže jim nevyhovovala daná odpověď. Na druhou stranu otázky jsou nastavené tak, abychom byly schopni odpovědět. Neopomeneme připomínku, že u některé odpovědi mohli žáci záměrně volit odpověď ne, protože věděli, že odpověď „ano“ v takovém případě nemusí být společensky přípustná, např., Urazí-li někdo mne či rodinu, říká si o výprask. Výsledky mohly ovlivnit podmínky, za kterých bylo uskutečněno šetření. V české škole proběhl sběr dat převážně v odpoledních hodinách, naproti tomu v polské škole první vyučovací hodinu. Jiným způsobem to nebylo možné realizovat. V české škole žáci dostali na vypracování celou hodinu, v polské třicet minut. V obou školách se vracely dotazníky zpět během půl hodiny. V polské škole jsem nebyla zároveň přítomna v obou třídách. Problémem mohlo být v obou školách špatné pochopení otázek. Někteří žáci potřebovali vysvětlení dané otázky, protože nevěděli, jak je správně myšlena. Mnohé otázky jsou jasné, stručné, ale jiné složitější. V polské škole mohlo dojít k nepochopení z hlediska jazyka, neboť žáci zde umí český jazyk, ale vyučovacím jazykem v této škole je polský jazyk. Jedná se o děti žijící v České republice, ale jejich rodiče disponují polskými předky. Hlásí se k polské národnosti, ale občanství mají české. V rodinách používají ke komunikaci slezská nářečí nebo polský jazyk. Není zde ale stoprocentní jistota, že pochopili všechny otázky tak, jak měli. Dotazníky se vrátily všechny zpět vyplněné. Tři žáci neuvedli věk. Osobně tuto metodu shledávám jako výbornou, protože nám umožňuje zjistit velké množství informací během jednoho šetření.

Tyto zjištěné údaje lze potom využít k podrobnému prozkoumávání každé položky agresivity zvlášť.

Je zapotřebí zohlednit fakt, že se věk žáků pohybuje od 13 do 16 let. Dospívající prochází pubertálním obdobím, takže jejich emoce jsou zesílené a nestálé. Často se jim mění nálady. Výbuch vzteku střídá pláč a podobně. Reagují spontánně. Výtky, urážky vztahují na sebe, později toho litují. Formuje se jejich osobnost, snaží se zapadnout mezi své vrstevníky a hledají svůj smysl života.

Dále mohou být ovlivněni rodinným prostředím, vrstevníky, mediálními prostředky, temperamentem, vrozenými předpoklady k agresivitě atd. Jestliže rodiče k výchově využívají liberální styl, tak nelze očekávat, že dítě bude mít v sobě zabudované nějaké hodnoty, denní režim, morálku. Takové dítě nemá jasné nastavené hranice. Naproti tomu příliš autoritativní styl snižuje u dětí sebevědomí. Potomek od rodičů neslychá pochvaly, ale většinou výtky. Východiskem by mohl být demokratický styl. Podle mého úsudku dítě potřebuje mít pravidla, ale zároveň musí mít možnost vyjádřit svůj názor na situaci, a nesmí postrádat prostor pro zdravý průběh rozvoje své osobnosti. Nemělo by docházet k týrání dítěte, ale naopak ani ke zneužívání rodičů. Potřebuje porozumění, prostor pro vyjádření emocí, lásku a péči rodičů i v pubertálním období. Pokud se dítě cítí nejistě, může pociťovat úzkost, bezradnost, pocit viny napětí, které pak může vést k agresii, a jiným sociálně patologickým jevům „Jeden zahraniční výzkum zkoumal použití verbální a fyzické agrese na dětech. Výsledky tohoto šetření ukázaly, že šest dětí nebylo vystaveno verbální agresii, a třicet- čtyři dětí se stalo účastníky verbální i fyzické agrese. Z tohoto zjištění vyplynulo, že děti, které se účastnily vyšší verbální agrese, měly nižší sebevědomí a sebeúctu. Zjistili tedy, že verbální agrese praktikovaná na dětech rodiči má neblahý vliv na jejich sebevědomí a školní výsledky.“¹⁴²Další výzkumy se opírají o myšlenku, že agresivní jedinci jsou převážně lidé se sníženým sebevědomím, jiné dokazují pravý opak. Další zahraniční výzkum zjistil propojení agresivity s vysokým sebevědomím. Tito dospívající měli vysoké skóre u nepřátelství. Existují stále ale jedinci s nízkých sebevědomí a agresivním jednáním. U obojího se objevuje nepřímá agrese, slovní, negativismus, podezíravost, nepřátelství, zlost a hněv. Agresivitou mohou tedy trpět jedinci

¹⁴² OLOMON, C. Ruth a F. SERRES. EFFECTS OF PARENTAL VERBAL AGGRESSION ON CHILDREN'S SELF-ESTEEM AND SCHOOL MARKS. *Child Abuse*. 1999, roč. 23, č. 4, s. 339-351.

s nízkým sebevědomím, ale i s vysokým.¹⁴³ V mém výzkumu se nepřímá agrese objevuje u dvaceti jedné dívek a osmnácti chlapců, verbální agrese u patnácti chlapců a dvaceti šesti dívek, negativismus u sedmi chlapců a šesti dívek a podezíravost u dvaceti jedné chlapců a dvaceti čtyř dívek. Nemohu ale posoudit, jaké mohou mít žáci sebevědomí, protože jsem tuto stupnici neměřila. Na druhou stranu by toto zjištění mohlo posunout tento výzkum dopředu.

S agresí a se sníženým sebevědomím může mít souvislost i pocit viny. Dítě pociťuje sebe za hlavní příčinu konfliktu mezi ním a rodičem, nebo okolím, přestože chyba může pocházet ze strany rodičů, protože nedokážou ovládnout svůj hněv a emoce. V mém šetření se pocit viny prokázal u devatenácti chlapců a dvaceti pěti dívek. Rodiče s autoritativní výchovou často vyvolávají u dětí „falešné pocity viny“,¹⁴⁴ tím že, na ně nakládají nadměrné množství úkolů, které nemohou zvládnout. Děti cítí vinu pouze u sebe. Nezvládnutí takových situací poté může vést k autoagresím, nebo naopak se z takového dítěte může stát agresor, který bude ubližovat druhým lidem, nebo si svou agresi bude vybíjet na předmětech, zvířatech apod. Každý jedinec potřebuje zpracovat energii, napětí, tlumenou agresi. Jestliže se tak nestane, může se u něj vytvořit nenávist vůči celému světu a okolí což je hostilita. Jinou reakcí na probíhající skutečnost, může být pasivita dítěte, když dítě rezignuje nebo přijme stejný způsob chování. Žáci z české školy během hodin výchovy ke zdraví přiznali, že většina rodičů u nich používá autoritativní styl, ale i liberální.

Dalším nepodnětným prostředím mohou být neúplné rodiny. Zde děti postrádají vzor otce nebo matky. Nejčastěji se zde jedná o vzor otce. Nejhorší situace nastává, jestliže se rodiče nedokáží dohodnout mezi sebou. Dítě je přítomno konfliktům mezi nimi. Vyvíjí z obou stran na něj nátlak, který nemusí akceptovat. Tento tlak ze strany rodičů trvá klidně do dospělosti. Dítě pořád musí volit nebo ustupovat jednomu z nich. Tato skutečnost může opět vést ke zvýšené agresivitě, pocitu viny, podezíravosti, verbální agresi, fyzické agresi vůči svému okolí atd. Další problém úplných, ale neúplných rodin mnohdy spočívá v ekonomické situaci rodiny. Finanční prostředky souvisejí s uspokojováním potřeb všech jedinců v této jednotce. Pokud se lidé nedostanou zdravou cestou k základním potřebám např. – jídlu, ošacení, může je to nutit získat je jiným způsobem, např. krádežemi, podvody. Uvedu to na příkladu. Člověk mnohdy může být dobrý, ale má v sobě určité

¹⁴³ EFTIMIE, S a SIONESCU. *Self Esteem on Aggressive Adolescents. Petroleum - Gas University of Ploiesti Bulletin, Educational Sciences Series*. 2010, roč. 62, č. 2, s. 146-153.

¹⁴⁴ Sonet, D. Pocity viny a jak jim čelit, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013 s. 13,14,15,16

sklony k jistým slabostem, které neumí potlačit. Ocitne se v tíživé životní situaci. Zvolí jako vyřešení problému cestu, která hraničí se zákonem, ale on si to mnohdy neuvědomuje, protože v momentální chvíli myslí jen na potřebu, která se mu i jeho dětem nedostává. Pak lze pozorovat, jak se proměňuje jeho osobnost. Ze slušného člověka se stane agresivní a patologická bytost. Ale z jakého důvodu? Protože chce např. uživit rodinu. Toto počínání jej může dovést v konečném důsledku k sebevražednému aktu. Nyní se nabízí otázka, co všechno člověka může dovést k agresivnímu jednání? Jestliže nejsou uspokojeny základní potřeby, tak se těžko posuneme k uspokojení sekundárních potřeb. Mnoho rodičů v dnešní společnosti nemá zaměstnání, a proto neposkytnou dětem dostatečné finanční prostředky na vzdělání a jiné věci. Jiní tráví nadměrný čas v práci, aby dětem zajistili finanční zázemí, ale mohou pak zanedbávat výchovnou funkci, protože na ni nezbývá čas.¹⁴⁵ Jestliže rodiče nemají na děti čas, tak prakticky neví, co jejich děti dělají. Poté je nekontrolovatelné sledování různých pořadů v televizi, hraní her na počítači, toulání se po ulicích, apod. Když si v současné době pustíte televizi, převážně v ní naleznete kriminální filmy, horory, thrillery, které nejsou nijak věkově omezené. Dostane se tedy k nim dítě, které je schopné s televizí a počítačem zacházet. „Jeden zahraniční výzkum poukazuje na úskalí televize, her a počítačů. U adolescentů, kteří jsou vystaveni agresivním obrazům, dochází k prohloubení strachu, obavám a násilným tendencím.“¹⁴⁶ Můžeme si to ukázat na příkladu. Existuje horor „Saw“. Pokud jsem to správně pochopila, tak je založený na pokusu o napravení vybrané oběti. Agresor zvolí osoby, které si svého života nevážili, zanedbávali své blízké, nebo někomu nějakým způsobem ublížili. Dává jim tedy možnost se napravit, ale používá brutální techniky. Objevují se zde agresivní scény ohrožující život. Převážně to končí tím, že oběť neuspěje a zemře. Jestliže tento horor zhlédne dítě, které ještě nemusí chápat všechny souvislosti, může mít pocit, že tyto oběti si to zasloužily, protože se nechovaly správně. Pak takové dítě může aplikovat své zjištění na osoby, které nemá rádo. Nemusí cítit vinu, když jim ublíží. Na druhou stranu si z filmu může odnést ponaučení, že každý zlý čin bude po zásluze potrestán. Takových i jiných hororů existuje mnoho. Jsem přesvědčena, že nemusí působit kladně na psychiku dítěte. Když se zamyslíme nad hrami na počítači, existují ty, které mohou rozvíjet logiku, myšlení, strategie u dítěte, ale většina her je založena na agresi. Hry převážně ohrožují chlapce.

¹⁴⁵ V tomto odstavci jsem vycházela i ze zkušenosti lidí ze svého okolí.

¹⁴⁶ EFTIMIE, S. G. Adolescents' Status and Hostile Behaviour. *Petroleum - Gas University of Ploiesti Bulletin, Educational Sciences Series*. 2010, roč. 62, č. 2, s. 138-145.

Další fakt, který bych chtěla posuzovat, je školní prostředí, které mohlo ovlivnit agresivitu, výsledky, které jsem získala. Agresi ve škole může vyvolávat samotný režim, systém, učitelé, učení a spolužáci. V hodině musí vydržet čtyřicet pět minut, což může způsobovat u některých žáků neklid. V nevýhodě, i v současné době, jsou žáci s poruchami učení, hyperaktivitou. Agresi mohou vyvolávat učitelé, kteří se vůči žákům chovají nadměrně přísně, arogantně, sarkasticky a žáci nezvládají jejich požadavky. Naopak další kategorií mohou být nudní učitelé, kteří nedokáží žáka zaujmout. Poté dochází k tomu, že nejsou dostatečně zaneprázdněni, a proto se může projevit nekázeň, protože se snaží vymyslet, vše možné, aby zahnali nudu. Tento fakt může být příčinou i šikany ve třídě. Samotné učení může v žákovi vyvolávat pocity agrese, jestliže nemá dostatečné předpoklady a schopnosti ke vzdělání. Ve škole často nevědomě dochází k soutěživosti mezi spolužáky. U žáka se mohou objevit pocity závidění, žárlivosti, protože někdo disponuje s lepšími výsledky než on. Tyto projevy se připisují hostilitě a resentimentu. Z toho se později může rozvinout nepřímá agrese a verbální.

Nyní se zde zmíníme o zahraničním výzkumu, který se zaměřoval na to, jak souvisí sociální pověst s agresí. Zkoumaná skupina jsou chlapci a dívky. Výzkumníci zde přišli na to, že většina žáků klade důraz na svou pověst a uznání ve společnosti. Agrese může vznikat, jestliže jedinec nedosáhne potřebného uznání, nebo aby ho získal, stává se agresivní, např. u šikany. Záleží i na osobní spokojenosti jedince. S agresivitou také souvisí osamělost. Osaměle se žáci mohou cítit ve třídě, jestliže nemají žádné přátele. Tento výzkum dokazuje, že vnímaná popularita snižuje osamělost. Uznání nás chrání před agresivními vlivy.¹⁴⁷ Podle mého názoru, když člověk trpí samotou, nedosažením potřebného uznání, může mít sklon k hostilitě, nepřímé agresi, iritabilitě, verbální i fyzické agresi. Hostilita se u něj projeví, jestliže jsou v blízkosti lidé, kteří dosáhnout toho, co by chtěl mít on. V mém výzkumu k hostilitě tíhne patnáct chlapců a osm dívek. S hostilitou poté může být spojena nepřímá agrese, ke které se přiznalo osmnáct chlapců a dvacet jedna dívek z celého výzkumného souboru a jiné druhy agresivity.

Nyní apelujeme na výzkum, u kterého byla použita stejná metoda, zde byly zkoumány stejné položky agresivity. Zkoumanou skupinou jsou chlapci a dívky. Ve skupině chlapců se nejvyšší hodnoty objevují posloupně u agrese nepřímé, iritabilitě, negativismu, poté agrese slovní, ressentiment, agrese fyzické a podezřavosti. V mém

¹⁴⁷ BUELGA, S, G MUSITU a S MURGUI. Relaciones entre la reputación social y la agresión relacional en la adolescencia. *International Journal of Clinical Health*. 2009, roč. 9, č. 1, s. 127-141.

šetření u celého souboru chlapců jsou následující hodnoty. Na prvním místě je podezíravost, nepřímá agrese, iritabilita, resentment, verbální agrese, negativismus a fyzická agrese. Lze tedy konstatovat, že umístění nepřímé agrese a iritability u chlapců je podobné. Podezíravost se v mém výzkumu vyskytuje u chlapců na prvním místě, v zahraničním na posledním. Ve skupině děvčat byla stanovena na prvním místě verbální agrese, poté negativismus, iritabilita, fyzická agrese, agrese nepřímá, resentment a podezíravost. V mém výzkumném šetření bylo potvrzeno u nejvíce děvčat verbální agrese, poté resentment a podezíravost, nepřímá agrese, iritabilita, negativismus a fyzická agrese. Výsledky u verbální agrese jsou podobné. Resentiment a podezíravost se v mém šetření vyskytuje na druhém místě, v zahraničním na posledním. V dalším šetření jiných zkoumaných skupin chlapců a děvčat zahraničního výzkumu byly zjištěny tyto poznatky. U chlapců jsou vyšší hodnoty u fyzické agrese než u dívek. U dívek převažuje nepřímá agrese a iritabilita více než u chlapců. Z celého zkoumaného souboru děvčat a chlapců vyplývá, že chlapci více tíhnou k fyzické agresi a dívky ke slovní agresi, iritabilitě a nepřímé agresi. V mém výzkumu byla stanovena fyzická agrese celkem u třinácti chlapců a osmi dívek. Fyzická agrese byla určena u vyššího počtu dívek. K iritabilitě se přiklonil stejný počet chlapců a děvčat. Verbální agresi byla prokázána více u děvčat než chlapců. Nepřímá agrese se vyskytuje více u dívek, ale taktéž u chlapců.¹⁴⁸

Jeden výzkum se opírá o myšlenku, že projevy agrese bývají spíše u chlapců než děvčat. U dívek se mohou častěji objevit autoagrese. Výzkum prokázal u padesáti procent dívek, které měly potíže s poruchou chování a agresivitou sebevražedné sklony.¹⁴⁹ „Statistiky ale dokazují, že samotný suicidální akt od roku 1993-2003 vykonalo 10243, mužů a 2739 žen.¹⁵⁰ Tedy častěji v dospělém věku k sebevraždě mívají sklony muži. Příčinou bývají fyzická a psychická nemoc, náhlá deprese, rodinné problémy a nezjištěné důvody. Chlapci ubližují většinou mladším dětem bez ohledu na pohlaví. Tito agresori trpí záškoláctvím, hyperaktivní poruchou a problematickým vztahem k autoritám a nemorálním hodnotám. K tomuto chování dochází především u šikany. Kdy si agresor vybírá, volí

¹⁴⁸ WOLIŃSKA M, J. *Agresywność. Młodzież*. Lublin: UMCS. 2000. 162 s.

^{149 149} MALÁ, E. Agrese u dětí a adolescentů. [online]. S. 4 [cit. 2014-03-31]. DOI: http://solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=173. Dostupné z: http://solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=1733&magazine_id=2

¹⁵⁰ Sebevraždy podle věku. [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/ED00352328/\\$File/401211k4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/ED00352328/$File/401211k4.pdf)

slabšího jedince i věkově mladšího.¹⁵¹ Výsledky mého šetření ukázaly, že dvanáct dívek a devět chlapců z celého souboru může mít sklon k úzkostem a maladaptivním reakcím. Měli zvýšené hodnoty současně u iritability, pocitů viny a resentimentu. Podle mého názoru tito žáci by mohli mít sklon k autoagresi. Můj úsudek vychází z definice iritability, kdy člověk trpící tímto druhem agrese má sklony k depresím, nesnášivosti, výbuchům pláče. Jeho agresivní jednání je neustále v pohotovosti. Jestliže se spojí s pocitem viny a resentimentem, může být konečným výsledkem suicidální myšlení nebo samotný akt. V jiném článku jsem se dočetla, že maladaptivní reakce patří mezi poruchy způsobené mimořádně traumatizujícím zážitkem. Jestliže mají zkoumaní jedinci zvýšené hodnoty u pocitů viny, resentimentů a iritability, mohlo u nich dojít k nějakému traumatu, např. živelné pohromě, úrazu, znásilnění, ztrátě blízké osoby, konfliktů v rodině, šikaně ve třídě, nemoci apod.¹⁵²

Během výzkumu jsem provedla i metodu pozorování pouze v české škole, protože jsem zde byla na praxi. V polské základní škole jsem neměla možnost žáky více poznat. Některé získané výsledky se shodovaly s mými dojmy, jiné ne. Osmá A na mě působila, jako problémovější třída, často vykřikovali, hovořili místy i vulgárně. U dvanácti žáků byla určena podezíravost, devíti resentiment a verbální agrese, u sedmi fyzická agrese, nepřímá agrese, resentiment a šesti lidí iritabilita a negativismus. U této třídy byly zaznamenány čtyři dimenze agresivity ve srovnání s ostatními třídami. Naproti tomu devátá B působila jako bezproblémová třída. Zde se ale také objevily zvýšené hodnoty u všech dimenzí agresivity. U osmi žáků byla zjištěna nepřímá agrese a pocit viny, u šesti podezíravost a verbální agrese, pěti k iritabilitě, negativismus, resentimentu, tři žáci k fyzické agresi. Osmá B na mě působila jako pasivní třída, bez života, ale bylo možné s ní vždy dobře pracovat. Osm žáků zde tíhlo k podezíravosti a pocitů viny a nepřímé agresi. Sedm žáků se přiklonilo k resentimentu, šest k negativismu a verbální agresi, čtyři žáci k fyzické agresi a iritabilitě. V této třídě jsem v rámci pedagogiky provedla krátký sociometrický test, který prokázal, že ve třídě existují žáci, kteří by nechtěli s určitými spolužáky trávit svůj volný čas, pracovat na úkolech, sedět v lavici apod. Dokonce se zde objevil chlapec, který tvrdil, že nechce s nikým jakkoliv spolupracovat. Nelze jednoznačně určit pravdivost těchto odpovědí. Devátá A na mě působila jako náladová živější třída.

¹⁵¹ MALÁ, E. Agrese u dětí a adolescentů. [online]. S. 4 [cit. 2014-03-31]. DOI:

http://solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=173. Dostupné z:

http://solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=1733&magazine_id=2

¹⁵² Stránky zaměřené proti předsudkům a diskriminaci z důvodu psychiatrického onemocnění: Reakce na stres a poruchy přizpůsobení. [online]. [cit. 2014-04-02].

Bylo zde těžké žáky přimět k diskusi, aby se více otevřeli. Deset žáků se zde tíhlo k podezíravosti, devět k verbální agresi, iritabilitě, pocitu viny, sedm k nepřímé agresi, šest k negativismu a resentimentu a tři žáci k fyzické agresi. Tato třída disponovala s největším počtem žáků z celého výzkumného souboru u iritability, verbální agrese, pocitů viny a na druhém místě u podezíravosti. Lze tedy přepokládat, že ve třídě mohou být vztahové problémy. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že se ve třídách převážně objevuje skrytá agrese (podezíravost, nepřímá agrese, resentiment, iritabilita pocit viny) a verbální agrese.

Nyní budeme zde směřovat pozornost na zahraniční výzkum, který zkoumal sedm podstupnic obecného nepřátelství. Těmi jsou negativismus, resentiment, nepřímé nepřátelství, útok, podezření, iritabilita a slovní nepřátelství. Do skupiny šetření patří žáci ve věku od 15 do 18 let. Výzkum ukázal vyšší hodnoty u resentimentu, útoku, slovního nepřátelství, podezření, obecného nepřátelství. V mém výzkumu se k resentimentu přiznalo šestnáct chlapců a devatenáct dívek. Nepřímá agrese se vyskytla u osmnácti chlapců a dvaceti jedné dívek a verbální agrese u patnácti chlapců a dvaceti šesti dívek.¹⁵³

Na závěr diskuse bych apelovala na fakt, že v této úvaze jsou mé myšlenky, analýza mých výsledků, domněnky, které jsem se snažila vydedukovat a porovnat s různými zahraničními výzkumy, které se týkaly nějakého druhu agresivity. Z hlediska jiných šetření je pravděpodobné, že se často vyskytují lidé, kteří tíhnou k agresivnímu jednání. Záleží na faktorech, které je během života ovlivňují. Mnohé výzkumy uváděly rodinné prostředí (rodiče, výchova, příbuzní, ekonomická situace), školní (učitelé, spolužáci, režim) vrstevníky, media, vrozené předpoklady, nemoci, emoce, samotu, kulturu, národnost, vzdělání, náboženství, katastrofy, traumata. V mém šetření se překvapivě vyskytlo nejvíce žáků, kteří tíhli k pocitům viny, resentimentu, podezíravosti, verbální agresi a nepřímé agresi. Je pravděpodobné, že většina z nich může mít za sebou nějaké negativní události a zkušenosti, které mohou vyplývat i ze samotného začleňování a prezentování se v těchto třídách. Důvodem taktéž mohla být dnes omezená přímá komunikace mezi spolužáky. Ve škole se převážně soustředí na studium. Není dostatek času na prohlubování vztahů mezi spolužáky. Žáci mezi sebou často komunikují pouze přes facebook, kde mnohdy prezentují odlišnou osobnost, než ukazují v realitě. Navíc facebook může být dalším nástrojem k posílení agresivity mezi spolužáky v rámci kyberšikany. Samotná podezíravost a resentiment mohla být odrazem nedostatku důvěry, nenalezením

¹⁵³ EFTIMIE, S. G. Adolescents' Status and Hostile Behaviour. *Petroleum - Gas University of Ploiesti Bulletin, Educational Sciences Series*. 2010, roč. 62, č. 2, s. 138-145.

prohloubeného vztahu mezi příbuznými a přáteli a následnou neschopností navazovat nové vztahy mezi spolužáky. Podezíravost, resentment může vycházet i z celkové proměny dnešní společnosti. Lidé začínají být opatrnější, protože nemohou věřit každému, koho potkají na ulici, mnohdy ani svým známým. Díky tomuto faktu se více uzavírají do sebe, neustále prověřují, ale zároveň mohou ztrácet kontakt s okolním světem.

Tyto závěry nelze brát jako jednoznačné. Výzkum a agresivita mohla být ovlivněna různými faktory, ale je pravděpodobné, že se v těchto školách vyskytují jedinci, kteří disponují agresivními předpoklady, ale na druhou stranu zde nalézáme žáky, kteří agresivitu neprokazují.

Závěr

Na závěr práce budou shrnuty teoretické poznatky a získané výsledky tohoto šetření. V teoretické části bylo charakterizováno pubertální období, protože pozornost šetření byla směřována k žákům ve věku třinácti až šestnácti let. Následně jsme se dozvěděli o rozdílu mezi agresí a agresivitou. Zjistili jsme, že se s agresivitou úzce pojí např. asertivita, násilí, hněv, hostilita, emoce, potřeby a přání apod. Rozdělení agrese a agresivity má mnoho podob. Jedno dělení hovoří o potlačené, životu prospěšné a životu nebezpečných agresí. Z dalšího členění se dozvídáme o instrumentální a reaktivní agresi. Nejdůležitější dělení z hlediska praktické části bylo na fyzickou agresi, nepřímou a verbální agresi, iritabilitu, resentment, negativismus, podezíravost a pocit viny. Toto dělení bylo zároveň součástí analýzy. V teoretické části jsme se dále zabývali možnými příčinami vzniku agresivity. Ve své práci jsem se opírala o vliv na vývoj jedince v rodinném prostředí, vrozenými předpoklady, školním prostředím, médií, vrstevníky, temperamentem. Je zcela možné, že agresivita může být ovlivněna i jinými faktory, které jsem zde neuvedla, ale vybrala jsem tyto. V praktické části jsem se zaměřila na hlavní výzkumný cíl, který se nazýval „Analýza dimenzí agresivity u žáků na druhém stupni ZŠ. K těmto cílům se vázaly tři následující: 1) Analýza druhů agresivity u žáků české a polské základní školy. 2) Porovnat jednotlivé druhy agresivity u chlapců a dívek. 3) Analyzovat faktory druhého řádu u žáka z české a polské školy. Nyní bych zde shrnula výsledky svého šetření. Z provedeného výzkumu je patrné, že se v každé třídě vyskytuje minimálně dva, až čtyři žáci, kteří prokazují vyšší hodnoty u měřených položek dimenzí agresivity. Výzkumný soubor obsahoval celkem 82 žáků. Z celého výzkumného souboru se prokázala u čtyřiceti pěti žáků podezíravost, čtyřiceti čtyř pocit viny, čtyřiceti jedné verbální agrese, u čtyřiceti k resentment, třiceti devíti žáků nepřímá agrese, u třiceti čtyř iritabilita, třiceti negativismus a dvaceti jedné fyzická agrese. U dívek je nejvíce zastoupena verbální agrese, poté pocit viny, podezíravost a resentment, nepřímá agrese, iritabilita, negativismus a fyzická agrese. Z výsledků zde vydedukovat, že větší sklon k verbální agresi mají dívky. V zahraničním výzkumu taktéž výsledky prokázaly verbální agresi u dívek na prvním místě. Konkrétně byla určena u dvaceti šesti. K verbální agresi se přihlásilo více dívek z české školy. U chlapců se objevuje na prvním místě podezíravost, následuje pocit viny, nepřímá agrese, iritabilita, resentment, verbální agrese, negativismus a fyzická agrese. V zahraničním výzkumu se u chlapců vyskytla na prvním místě nepřímá

agrese. Podezíravost byla určena u vyššího počtu dívek než chlapců, přestože u chlapců se umístila na prvním místě. Fyzická agrese byla zjištěna u třinácti chlapců z celého výzkumného souboru. Iritabilita byla u obou pohlaví zcela vyrovnaná. Pocit viny a resentment je více zastoupen u dívek. Nepřímá agrese byla stanovena u většího počtu dívek než chlapců z celého sledovaného souboru. Faktor agrese byl nalezen u pěti chlapců a šesti dívek. Faktor hostility se vyskytl u patnácti chlapců a osmi dívek. Z celého výzkumného šetření vyplynulo, že se agresivita nejvíce objevila v osmé A, deváté A z české školy. Nejlepšími výsledky disponuje osmá třída z polské školy.

Na závěr bych chtěla konstatovat, že se různé druhy agresivity u žáků ve sledovaných školách vyskytují. Ale nemůžeme znát bez podrobnějšího bádání možné příčiny vzniku. Agresivitu ovlivňuje mnoho podnětů např. inteligence, nízké i vysoké sebevědomí, vrozené předpoklady, rodina, vrstevníci, škola, emoce, přání, média, omamné látky apod. K tomuto tvrzení jsem dospěla prostudováním literatury k teoretické části, a srovnáním jiných výzkumů, zabývajících se stejnou, ale i podobnou problematikou v diskusní části své práce. Z mého výzkumného šetření vyplývá, že žáci z české a polské školy nejvíce tíhnou k nepřímé agresi, podezíravosti, pocitů viny, resentimentu a verbální agresi a iritabilitě. Překvapivě se zde vyskytl menší počet žáků, u kterých byla určena fyzická agrese. Výsledky bychom neměly považovat za jednoznačné z důvodu probíhajícího pubertálního období, protože všechno nemusí směřovat hned k agresivnímu jednání, ale na druhou stranu nevyvracím, že by zde nemohli být žáci s agresivními předpoklady. Výsledky to dokazují. Bylo by dobré ve třídách uskutečnit další průzkumy, které by se zaměřovaly na podrobnější prozkoumání vztahů ve třídách nebo rodinných vztahů. Neboť důvodem agresivity by mohl být nějaký typ šikany. Podle výsledku bychom mohli očekávat psychickou šikanu a v některých třídách i fyzickou.

Možná by nebylo na škodu provést šetření za pět let u stejných žáků a zjistit k jakému posunu došlo po odeznění puberty.

Literatura a prameny

- 1) VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2004. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- 2) KURIC, J. *Vývojová psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 2. vydání. 1963. 161 s. ISBN – není uvedeno.
- 3) KOLEKTIV AUTORŮ. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2. Vydání. 2008 175 s. ISBN 9788-024421-414.
- 4) SMEKAL, V. *Dítě na prahu dospívání*. Brno: Barrister Principál, 2004. 268 s. ISBN 80-86598-84-5.
- 5) SKORUNKOVÁ, R. *Úvod do vývoje psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 4. vydání. 2011, 69 s. 978-80-7435-115-0.
- 6) HELUS, Z. *Osobnost a její vývoj*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. 2. vydání. 2009, 103 s. ISBN – 978-80-7290-396-2.
- 7) LAGMAIR, J. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum. 1. vydání. 1991, 164 s. ISBN 16-902-63.
- 8) FRILIGSDORF, K. *Agrese vytváří vztahy*. Karmelitánské nakladatelství, 2000, 159 s. ISBN – není uvedeno.
- 9) LÁTALOVÁ, K. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, a.s. 1. vydání. 2013, 240 s. ISBN 978-80-247-4454-4.
- 10) DAHLKE, R. *Agrese jako šance. Psychická podstata zdravotních problémů a onemocnění*. Praha: Euromedia Group, k. s. 1. vydání. 2005, 448 s. ISBN 80-249-0546-9.
- 11) GÁL, F. *Násilí*. Praha: Egem. 1. vydání. 1994, 143 s. ISBN 80-85395-41-X.
- 12) SINGER, L, J. *The control of aggression and Violence Cognitive and Physiological Factors*. London: Academic press new, 1971. 159 s. ISBN – není uvedeno.
- 13) Kołodziejczyk, J. *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*. Krakow: Sophia. 2. wydanie. 2004, 117 s. ISBN 83-918613-2-5.
- 14) DANILEWSKA, J. *Agresja u dzieci – Szkoła porozumienia*. Warszawa: Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna. 2002, 174 s. ISBN 83-02-08352-6.
- 15) GRAHAM, S. *Bądź sobą. Trening asertywności*. Warszawa: Książka i Wiedza. 2. wydanie. 1995, 190 s. ISBN 83-05-12645-5.

- 16) FENSTERHEIM, H BAUER J. *Nie mów „Tak“ gdy chcesz powiedzieć „Nie“.* *Jak nauczyć się asertywności.* Warszawa: Książka i Wiedza. 1. wydanie. 1999, 283 s. ISBN 83-05-13081-9.
- 17) Wolińska M, J. *Agresywność. Młodzież.* Lublin: UMCS. 2000, 162 s. ISBN 83-227-1649-4.
- 18) OLWEUS, D. *Mobbing fala przemocy w szkole.* Warszawa: Jacek Santorski, 1998 , 135 s. ISBN 83-86821-45-0.
- 19) PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci.* Praha: Triton. 1. vydání. 2005, 226 s. ISBN- není uvedeno.
- 20) ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti.* Ždár nad Sázavou: Fakta. 1. vydání. 1999, 204 s. ISBN 80-902614-1-8.
- 21) JEŘÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu.* Praha: Projekt Odyssea. 1. vydání. 2007, 30 s. ISBN 978-80-87145-09-8.
- 22) PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou.* Praha: Portál. 1. vydání. 1996, 102 s. ISBN 80-7178-094-4.
- 23) VERENA, K. *Hněv a jeho smysl.* Praha: Portál. 1. vydání. 2010, 199 s. ISBN 978-80-7367-760-2.
- 24) ANTIER, E. *Agresivita dětí.* Praha: Portál. 2. vydání. 2011, 101 s. ISBN 80-7367-881-4
- 25) RANSBURCH, J. *Strach, hněv, agresivita.* Bratislava: SPN. 1. vydání. 1982, 147 s. ISBN – není uvedeno.
- 26) ARENDTOVÁ, H. *O násilí.* Praha: Oikoymenh. 3. vydání. 2011, 87 s. 978-80-7298-464-0.
- 27) ČERMÁK, I. *Dětská agrese.* Brno: Cerm. 1998, 22 s. ISBN 80-7204-098-7.
- 28) PECHOVÁ, O. *Psychologie agrese a destruktivity.* Olomouc: Univerzita Paláckého v Olomouci. 1. vydání. 2011, 23 s. ISBN 978-80-244-2928-1.
- 29) CHARVÁT, M. *Hostilita ve sportovním prostředí.* Brno: BMS creative. 1. vydání. 2008, 89 s. ISBN 978-80-254-3146-7.
- 30) NOVÁK, T. *Jednej asertivně! Asertivně na duševní hygienu.* Praha: Grada Publishing. 1. vydání. 2012, 120 s. ISBN 978-80-247-3999-1.
- 31) CAPPONI, V. NOVÁK, T. *Asertivně do života.* Praha: Grada Publishing. 1994, 155 s. ISBN 80-7169-082-1.

- 32) ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál. 1. vydání. 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- 33) BLATNÝ, M. *Temperament, inteligence, sebepojetí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd. 1. vydání. 2003, 150 s. ISBN 80-86620-05-0.
- 34) KEOGH, B. *Temperament ve třídě*. Praha: Grada. 1. vydání. 2007, 171 s. ISBN 978-80-247-1504-9.
- 35) GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Agro. 1. vydání. 2000, 596 s. ISBN 807-203-1244.
- 36) KOLEKTIV AUTORŮ. *Učitel sekundární školy 1*. Olomouc: Univerzita Paláckého. 1. vydání. 2007, 109 s. ISBN 978-80-244-1828-5.
- 37) NOVÁK, T. *Jak vychovávat sebevědomé dítě*. Praha: Grada Publishing, 1. vydání. 2013, 136 s. ISBN 978-80-247-4522-0.
- 38) KOLEKTIV AUTORŮ. *Žák sekundární školy 2*. Olomouc: Univerzita Paláckého. 1. vydání. 2009, 79 s. ISBN 978-80-244-2288-6.
- 39) MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 1. vydání. 2009, 152 s. 9788-024-723-105.
- 40) KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997, 128 s. ISBN 80-7178-123-1.
- 41) BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 1. vydání. 2003, 197 s. ISBN 80-866442-08-9.
- 42) MARREWA, AL. *Nenechte si ubližovat*. Praha: Portál, 1. vydání. 2002, 263 s. ISBN 80-7178-510-5
- 43) JANATA, J. *Agrese, tolerance a intolerance*. Praha: Grada Publishing, 1. vydání. 1999, 220 s. ISBN 80-7169-889-X.
- 44) FEJVAROVÁ, R. *Agrese a možnosti práce s ní*. Praha: Lumen Vital, 1. vydání. 2011, 16 s. ISBN 978-80-904864-25.
- 45) JELINEKOVÁ, E. *Vyvrhelové*. Praha: Europrint, 1. vydání. 2010, 264 s. ISBN 978-80-204-2059-6.
- 46) HOLUŠOVÁ, D. *Diplomové práce a závěrečné práce*. Olomouc: Univerzita Paláckého, 2. vydání. 2008, 117 s. ISBN 80-244-1237-3.
- 47) PLHÁKOVÁ, A. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1. vydání. 2006, 328 s. ISBN 80-247-0871.

- 48) ROZSYPALOVÁ M, ČECHOVÁ V. *Obecná psychologie pro SZŠ*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992. 105 s. ISBN 80-7013-343-0.
- 49) ZACHAROVÁ, E. *Základy obecné psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání. 2012, 78 s. ISBN 978-80-7464-221-0.
- 50) PAULÍK, K. *Obecná psychologie pro doplňující pedagogické studium*. Ostrava: Ostravská univerzita. 2. vydání. 2004, 54 s. ISBN – není uvedeno.
- 51) EFTIMIE, S. G. Adolescents' Status and Hostile Behaviour. *Petroleum - Gas University of Ploiesti Bulletin, Educational Sciences Series*. 2010, roč. 62, č. 2, s. 138-145.
- 52) OMECH, L. Y. a Y. ELIZUR. Anxiety/Depression and Hostility/Suspiciousness in Adolescent Boys: Testing Adherence to Honor Code as Mediator of Callousness and Attachment Insecurity. *Journal of Research on Adolescence (Wiley-Blackwell)*. 2012, roč. 22, č. 1, s. 89-99. DOI: 10.1111/j.1532-7795.2011.00745.x
- 53) OLOMON, C. Ruth a Francoise SERRES. EFFECTS OF PARENTAL VERBAL AGGRESSION ON CHILDREN'S SELF-ESTEEM AND SCHOOL MARKS. *Child Abuse*. 1999, roč. 23, č. 4, s. 339-351.
- 54) BUELGA, S., G. MUSITU a S. MURGUI. Relaciones entre la reputation social y la agresion relacional en la adolescencia. *International Journal of Clinical Health*. 2009, roč. 9, č. 1, s. 127-141.
- 55) EFTIMIE, S. a S. IONESCU. Self Esteem on Aggressive Adolescents. *Petroleum - Gas University of Ploiesti Bulletin, Educational Sciences Series*. 2010, roč. 62, č. 2, s. 146-153.
- 56) MALÁ, E. Agrese u dětí a adolescentů. [online]. S. 4 [cit. 2014-03-31]. DOI: http://solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=173. Dostupné z: http://solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=1733&magazine_id=2.
- 57) Sebevraždy podle věku. [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/ED00352328/\\$File/401211k4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/ED00352328/$File/401211k4.pdf).
- 58) KOHOUTEK, R. Dotazník. In: [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/wpsy/old/stud_materialy/koh_dotaznik.htm.

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Přehled chlapců a dívek ve výzkumném souboru

Tabulka č. 2 Rozložení žáků podle věku

Tabulka č. 3 Analýza dimenze agresivity u žáků osmé třídy z polské školy

Tabulka č. 4 Analýza dimenzí agresivity u deváté třídy z polské školy

Tabulka č. 5 Analýza všech dimenzí agresivity u osmé A na české škole

Tabulka č. 6 Analýza všech dimenzí agresivity u osmé B na české škole

Tabulka č. 7 Analýza dimenzí agresivity u žáků deváté B z české školy

Tabulka č. 8 Analýza dimenzí agresivity u žáků deváté A z české školy.

Tabulka č. 9 Srovnání fyzické agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

Tabulka č. 10 Srovnání nepřímé agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

Tabulka č. 11 Porovnání výsledků iritability u chlapců a dívek z polské a české školy

Tabulka č. 12 Porovnání výsledků negativismu u chlapců i dívek z české a polské školy

Tabulka č. 13 Porovnání výsledků resentimentu u chlapců a dívek z polské a české školy

Tabulka č. 14 Porovnání výsledků u podezíravostí mezi chlapci a dívkami z české a polské školy

Tabulka č. 15 Srovnání verbální agrese u dívek a chlapců z polské a české školy

Tabulka č. 16 Porovnání výsledků u pocitů viny mezi chlapci a dívkami z polské a české školy

Tabulka č. 17 Výsledky faktoru hostility u žáků české a polské školy

Tabulka č. 18 Výsledky faktoru agrese u žáků české a polské základní školy

Seznam grafů a obrázků

Graf č. 1 Rozložení žáků podle věku

Graf č. 2 Srovnání fyzické agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

Graf č. 3 Srovnání nepřímé agrese u dívek a chlapců z české a polské školy

Graf č. 4 Porovnání výsledků iritability u chlapců a dívek z polské a české školy

Graf č. 5 Porovnání výsledků negativismu u chlapců i dívek z české a polské školy

Graf č. 6 Porovnání výsledků resentimentu u chlapců a dívek z polské a české školy

Graf č. 7 Porovnání výsledků u podezíravostí mezi chlapci a dívkami z české a polské školy

Graf č. 8 Srovnání verbální agrese u dívek a chlapců z polské a české školy

Graf č. 9 Porovnání výsledků u pocitů viny mezi chlapci a dívkami z polské a české školy

Graf č. 10 Výsledky faktoru hostility u žáků české a polské základní školy

Graf č. 11 Výsledky faktoru agrese u žáků české a polské základní školy

Obrázek č. 1 Maslowa pyramida potřeb

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1 Hry k redukci agresivity

Příloha č. 2 Dotazník

Příloha č. 1 Hry k redukci agresivity

Mezi lidmi převládá iluze, že dnešní děti jsou silně orientovány na sebe a častěji se u nich projevuje agresivní chování, ale to se projevovalo již v dřívějších dobách. Zde si objasníme, jak bychom mohli jako pedagogové i sami částečně potlačit bez násilí agresivitu u dětí a mládeže.

Interakční hry – tyto hry dětem umožňují získat zkušenosti se sebou samými i s jejich vrstevníky. Do her vkládají vlastní pocity a potřeby. Za důležité se považují sociální hry bez vítězství a prohry. Touha zvítězit v dětech vyvolává silné psychické napětí, proto nejsou vhodné. Během sociálních her dochází k podněcování důležitých procesů učení, ale nejedná se přitom o vážné situace. Ke hře patří dynamika, napětí a uvolnění, rozvoj fantazie, vedoucí až po nesmysly při mnohých hrách – např. slovní hříčky, pohyb a tělesný kontakt, povolené „agresivní chování“, radost z opětného nalezení bezpečí, potěšení z opakování. Při hře lze změnit agresivní chování a strategicky jej využít pro neagresivní úmysly. Během pohybových her se učí prozkoumat, ovládat své tělo a přátelsky se dotýkat druhých. Pomocí interakčních her lze chování ritualizovat.¹⁵⁴

Rituály agresí: „slouží vyjádření hněvu a nepřátelství, povolují ulehčenou agresi, zvyšují vnímavost účastníků pro společenskou definici agresivního chování. Dovolují vyslovit dětem různá tabu – nadávky, bez pocitu trapnosti. Je možná záměna rolí“¹⁵⁵ Tyto rituály neslouží pouze jako hra, ale v některých státech se využívají v běžné praxi.

Mají dětem pomoci:

„Uvědomit si a vyjádřit agresivní pocity.

Poznat podněty zlosti a agresivního jednání.

Lépe porozumět sobě i druhým.

Ovládat a odbourávat zlost a agresivitu.

Posílit vlastní „já“ a pocit vlastní hodnoty.

Navázat neagresivní vztahy.

Pokojně řešit konflikty.“¹⁵⁶

¹⁵⁴ PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, s. 14

¹⁵⁵ PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, s. 14.

¹⁵⁶ PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, s. 14.

Cvičení a hry – cíl spočívá v uvědomění si vlastních citů a schopnosti jejich vyjádření. Potřebují získat zkušenost, že hněv a agresivita nejsou cizí žádnému člověku. Pomocí těchto her lze otevřít nové možnosti vyjádření afektu a jeho zvládnutí.

Demaskovat naši agresivitu a ventilovat ji. Nyní uvedu stručnou charakteristiku vybraných her.

Abeceda nadávek – hra se zakládá na nadávkách. Každé dítě dostane nějaké písmeno z abecedy a ostatní se snaží na něj vymyslet co nejvíce nadávek, např. B – blb, blbec, blázen, D – darebák, dacan, debil, F – fouňa, fňukna, fíflena, G – grázl, guma, gauner.¹⁵⁷

Mít strach – vzbuzovat strach – na dvou nástěnkách skupina shromáždí synonyma a vyjádření, která se hodí pro tyto dvě situace: mít strach (studený pot, zblednout, zmlknout, podělat se, koktat), vzbuzovat strach (seřvat, pokárat atd.) Poté žáci diskutují, zdali existuje vztah mezi oběma skupinami.¹⁵⁸

Řetězové reakce zlostí – první dítě ukáže situaci, která jej rozzlobí, druhé naznačí, jak by na něj reagovalo – nadávkou nebo zuřivou scénou, poté popíše další situaci, kterou opět ilustruje další dítě. Příklad: 1. dítě – domácí úkoly, 2. Dítě – ztracená ztráta času. Pohádal jsem se s Petrou. 3. Vždyť je to blbá kráva. Nesmím ven. 4. To sen a to vybodnu.¹⁵⁹

Znázornit rčení – děti prochází místností a předvádí obsahy zlostných rčení, např. rvát si vlasy, zacpat někomu hubu, udělat s někým krátký proces. Následují vysvětlení, co slova znamenají, jejich vznik a zda se jeví přiměřeně.

Nyní uvedu stručnou charakteristiku her k tématu Poznat podněty naší agresivity.

„Vyloučení – děti prochází prostorem, představují si, že jsou na procházce. Potkávají své známé, podávají si ruce, usmívají se na sebe. Vybere se jedno dítě, které hraje vyvržence a snaží se získat něčí pozornost. Hra končí, pokud dítě získá někoho na svou stranu. Pak se diskutuje, jak obtížné bylo pro dítě odmítání jeho spolužáků.

Výmluvy – všechny děti sedí v kruhu. Každé dostane papír a tužku. Na papír napíše začátek věty, která popisuje nějaký typ agresivního chování, např. Hodil jsem kamenem...., Uhodil jsem ho. Poté přeloží a podá sousedovi v kruhu. Větu doplním úvodní spojkou „protože“ a dokončí ji, aniž by věděl, jak věta začínala. Následuje přečtení lístků a diskuse.

¹⁵⁷ PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, s. 22.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 22

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 22

Zuřivé asociace – každé dítě napíše na papír slovo „zlost“ a orámečkuje jej. Sepisuje kolem něj, co mu přijde na mysl. Následuje diskuse. Lze to provést i ve skupině společně.

Pohoršení – každé dítě sepíše určité situace, které jej vytáčí ve styku s určitými lidmi. Na list papíru nakreslí kruh, který rozděluje na menší a větší výseče, do kterých vpisuje dané situace.¹⁶⁰

Lépe porozumět sobě i druhým – nejistota a strach jsou impulzem pro vyvolání napětí a strachu.

„Zatykače - všechna jména jedinců se napíší na lístky. Každý z nich si vytáhne jeden lístek. Rozdělí se do skupinek po dvou nebo po třech a napíšou na děti, které si vytáhly zatykače ve stylu bulvárních prostředků. Vymyslí pseudonymy a zvláštní delikty, např. Číslicový Mike – jako specialista na podílnictví. Zatykače se vyvěsí a poté se snaží ostatní děti uhádnout, o koho se jedná.

Předpovědi – skupina sestaví otázky, na které lze odpovědět: „ano“ nebo „ne“ a napíše na kartičky, např. Máš v oblibě pudink? Nebojíš se hadů? Žáci sedí v kruhu a tahají si kartičky. Než je otočí, snaží se hádat otázku. Jejich odpovědi se porovnávají.

Duševní příbuzenství – každý jedinec vloží do pytle nějaký drobný předmět. Cílem ostatních dětí je uhádnout ke komu daný předmět patří. Ke každému předmětu by se mělo označit několik dětí, které to zdůvodní.

Ženské a mužské role – žáci sedí v kruhu. Náhodně se vyberou páry – chlapci, dívky. Postupně jsou volány do kruhu, vždy chlapecký a dívčí pár. Jejich úkol spočívá v předvedení nějaké činnosti, např. hádat se.¹⁶¹

Nyní uvedu stručnou charakteristiku her k tématu Naučit se zvládat podněty naší agresivity.

„Psáním proti vzteku – pro někoho je těžší se slovně vyjadřovat, proto zde dostávají děti příležitost popsat, co je provokuje. V rámci této metody se zřídí psací kout. Kdo chce, může svůj text vyvěsit pro ostatní. Nikdo se k tomu nesmí nutit.

Moje kniha proti vzteku – každé dítě si založí „knihu“, ve které popíše nebo namaluje, jakým způsobem se vyrovnává se vztekem. První stránka je rezervovaná pro list, kde dítě vyjadřuje, jak vnímá své okolí. Na poslední stránku mu sepíše jeho spolužáci, jak jej vnímají oni.

¹⁶⁰ PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, 22-25

¹⁶¹ PORTMANOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, 22-25

Psaní dopisů zlosti – žáci si představí člověka, který v nich vyvolává zlostné pocity. V dopise mu otevřeně sdělují všechno, co mu chtěli říct. Nakonec společně hovoří o svých pocitech. Poté dopisy uloží do schránek, od kterých nemá nikdo klíč.

Soutěž nadávek – děti utvoří skupinky, které soutěží v nadávání. Během pěti minut musí shromáždit co nejvíc vulgárních nadávek. Poté je přednesou. Následuje řešení jejich pocitů, výběr slov.¹⁶²

¹⁶² Tamtéž, s. 22-25

Příloha č. 2 Dotazník

Muž - žena

Věk:

1. Občas nedokážu zvládnout svoje nutkání ubližovat ostatním ANO – NE
2. O lidech, které nemám v lásce, rozšiřuji někdy klepy..... ANO – NE
3. Snadno se rozčílím, ale brzy mě to přejde.....ANO-NE
4. Nepožádali mě někdo o něco pěkným způsobem, neudělám, co na mně chce... ANO – NE
5. Zdá se mi, že jsem ochuzován o něco, co mi náleží..... ANO – NE
6. Víím, že lidé o mně mluví za mými zády ANO – NE
7. Když neschvaluji chování svých přátel, dám jim to najevo..... ANO – NE
8. Když jsem náhodou někdy podváděl, trpěl jsem silnými výčitkami.....ANO – NE
9. Nikdy nikoho neuhodím.(Nenacházím důvod)ANO – NE
10. Nikdy nebývám natolik dopálený, abych házel předměty..... ANO – NE
11. Mám vždycky s lidmi trpělivostANO –NE
12. Když někdo stanoví nějakou zásadu, která se mi nelíbí, svádí mě to, abych ji porušoval..... ANO-NE
13. Zdá se mi, že ostatní mají ve všem větší štěstí než já..... ANO – NE
14. Dávám si pozor na lidi, kteří se ke mně chovají přátelštěji, než jsem od nich čekal ANO-NE
15. Často shledávám, že s lidmi nesouhlasím..... ANO – NE
16. Někdy mám tak ošklivé myšlenky, že se stydím sám před sebou..... ANO – NE
17. Když mě někdo uhodí, tak se neznám..... ANO – NE
18. Když jsem navztekaný, třískám dveřmi..... ANO- NE
19. Bývám mnohem více podrážděný, než si lidé o mně myslí.....ANO-NE
20. Chová-li se ke mně někdo pánovitě, dělám právě opak toho, co chce.....ANO-NE
21. Když vzpomínám na to, co všechno jsem prožil, nemohu se ubránit pocitu rozmrzelosti.....ANO-NE
22. Je hodně lidí, kteří mě podle všeho nemají rádi.....ANO-NE
23. Když se mnou lidé nesouhlasí, dostávám se s nimi do rozepře.....ANO-NE
24. Kdo se ulevvá při práci, musí mít velké pocit vinyANO-NE
25. Urazí-li někdo mne, nebo mou rodinu, říká si o výprask.....ANO-NE
26. Nikdy nedělám kanadské žertíky.....ANO-NE

27. Pění mi krev, když si ze mne někdo dělá legraci.....ANO-NE
28. Když mě někdo sekýruje, dám si na čas – jen bych mu ukázal.....ANO-NE
29. Skoro každý den se setkávám s někým, kdo je mi protivný.....ANO-NE
30. Zdá se mi, že je řada lidí, kteří na mě žárlí..... ANO – NE
31. Vyžaduji, aby lidé respektovali má práva..... ANO – NE
32. Skličuje mne, že jsem udělal málo pro své rodiče.....ANO – NE
33. Lidé, kteří člověka ustavičně obtěžují, koledují si o jednu do nosu..... ANO – NE
34. Když mám zlost, jsem rozmrzelýANO-NE
35. Když se mnou někdo jedná nespravedlivě, nedám se tím otrávit..... ANO – NE
36. Když se někdy stane, že se na někoho rozhněvám, přestane pro mě existovat
..... ANO – NE
37. Někdy mě šírá žárlivost, třebaže to nedávám na sobě znát..... ANO – NE
38. Někdy mám pocit, že se mi lidé posmívají.....ANO-NE
39. Nepoužívám „silných slov“, ani když mě někdo rozzlobí.....ANO – NE
40. Dělá mi starost, zda mi bude odpuštěno, čím jsem se kdy provinil..... ANO – NE
41. Málokdy vracím ránu, dokonce ani tehdy, uhodí-li mě někdo první..... ANO – NE
42. Když není po mém, bývám nevrlý..... ANO – NE
43. Někdy mě lidé obtěžují už jen tím, že jsou kolem mne..... ANO – NE
44. Neznám člověka, kterého bych přímo nenáviděl..... ANO- NE
45. Mým heslem je „nikdy nedůvěřuj cizím lidem“ANO – NE
46. Když mě někdo obtěžuje, jsem s to někoho zfackovat.....ANO – NE
47. Dělán mnohé věci, které mi potom způsobují výčitky svědomí..... ANO – NE
48. Když se doopravdy rozzuřím, jsem s to někoho zfackovat..... ANO – NE
49. Od svých deseti let jsem neměl nikdy výbuchy zlé náladyANO – NE
50. Často si připadám jako sud prachu, který má už vybuchnout..... ANO – NE
51. Kdybych dal lidem najevo, co cítím, byl bych považován za člověka, se kterým se dá
těžko vyjít.....ANO –
NE
52. Často bych rád věděl, jaký skrytý důvod může někdo mít, udělá-li pro mě něco dobrého
..... ANO – NE
53. Když na mě někdo řve, řvu na něj taky..... ANO – NE
54. Nepodaří-li se mi něco, dělám si kvůli tomu výčitky..... ANO – NE
55. Dostávám se občas do rvačky.....ANO-NE
56. Vzpomínám si, že jsem měl takovou zlost, že jsem popadl, co bylo po ruce a rozbil jsem to
..... ANO – NE

57. Někdy jsem hašteřivý (tj. hádám se pro drobnosti)..... ANO – NE
58. Občas mám pocit, že je ke mně osud nespravedlivý..... ANO-NE
59. Myslíval jsem, že většina lidí mluví pravdu, ale teď vím, že to tak není..... ANO-NE
60. Když se rozzuřím, říkám ošklivé věciANO-NE
61. Ukřivdím někomu, pronásledují mě výčitky svědomí..... ANO – NE
62. Kdybych se měl uchýlit k fyzickému násilí, abych obhájil svoje práva, samozřejmě to udělám..... ANO – NE
63. Někdy projevuji zlost boucháním do stoluANO – NE
64. Někdy bývám trochu hrubý k lidem, kteří se mi nelíbíANO-NE
65. Nemám takové nepřátele, kteří by si skutečně přáli ubližovat mi.....ANO-NE
66. Nedokázal bych někoho odkázat do patřičných mezí, i kdyby to potřeboval.....ANO-NE
67. Mám často pocit, že jsem nevedl správný životANO-NE
68. Setkal jsem se s lidmi, kteří mě zahnali tak daleko, že jsme se začali být.....ANO-NE
69. Všední věci, nad nimiž se druzí lidé rozčilují mně, nechávají klidnýmANO-NE
70. Obvykle nemám pocit, že by se lidé snažili mě zlobit nebo urážet.....ANO-NE
71. Často přináším hrozby, které nemíním doopravdyANO-NE
72. Když se přu, mám sklon zesilovat hlasANO-NE
73. V poslední době jsem nějaký nabručenýANO-NE
74. Obyčejně skrývám své špatné mínění o jinýchANO-NE
75. Raději nějakou věc uznám, než abych se kvůli ní hádal..... ANO -NE

Děkuji všem za spolupráci ☺

ANOTACE

Jméno a příjmení	Ivana Grzegorzová
Katedra	Psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce	Mgr. Lucie Křeménková, Ph. D.
Rok obhajoby	2014

Název práce:	Analýza agresivity žáků na druhém stupni ZŠ.
Název v angličtině:	Analysis of aggression schoolchildren in higher classes of primary school.
Anotace práce:	Diplomová práce pojednává o agresivitě, jejích druzích, formách, příčinách, projevech a důsledcích. Hlavním cílem této práce je a analýza druhů agresivity na druhém stupni ZŠ. Od něj se odvíjí následující tři cíle. 1) Analýza druhů agresivity u žáků na druhém stupni české a polské základní školy. 2) Porovnání druhů agresivity mezi chlapci a dívkami. 3) Analýza faktorů hostility a agrese. Výzkumným šetřením byly zjištěny u žáků tyto druhy agresivity – podezíravost, resentment, nepřímá agrese, verbální agrese, pocit viny a iritabilita, negativismus, fyzická agrese.
Klíčová slova:	Agrese, agresivita, druhy agrese, formy, příčiny agresivity, projevy a důsledky
Anotace v angličtině:	The thesis discusses the aggressiveness of their species, forms, causes, manifestations and consequences. The main objective of this work is the analysis of the second and aggressiveness in the second grade of primary school. Since it is based on the following three objectives. 1) Analysis of the types of aggression in the second grade pupils Czech and Polish primary school. 2) Comparison of species aggression between boys and girls. 3) Analysis of factors hostility and aggression. Research investigations were found in students these kinds of aggression - suspicion, resentment, indirect aggression, verbal aggression, guilt and irritability, negativism, physical aggression.

Klíčová slova:	Aggression, aggression, aggression types, forms, causes aggression, manifestations and consequences.
Přílohy vázané v práci	2
Rozsah práce	84
Jazyk práce	čeština